

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

**ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVİNÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE
EDEN DEYİMLERİN ANLAM VE AKTARMA AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Muzaffar KHABIBULLAEV

Ankara 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

**ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVİNÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE
EDEN DEYİMLERİN ANLAM VE AKTARMA AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muzaffar KHABIBULLAEV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN

Ankara 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

**ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVİNÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE
EDEN DEYİMLERİN ANLAM VE AKTARMA AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN

.....

2. Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

.....

3. Doç. Dr. Aysun DEMİREZ GÜNERİ

.....

Tez Savunması Tarihi

01.08.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN danışmanlığında hazırladığım “Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Anlam ve Aktarma Açısından İncelenmesi (Ankara, 2023)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 15.08.2023

Muzaffar KHABIBULLAEV

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR.....	vii
TABLOLAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
Tezin Konusu.....	1
Tez Konusunun Sınırları.....	1
Tezin Amacı.....	2
Bütünce	2
İzlenen Metod	3
BİRİNCİ BÖLÜM:.....	4
ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DEYİM.....	4
1.1. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Deyim Terimi ve Tanımına Genel Bir	
Bakış.....	4
1.2. Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları	6
1.2.1. Bağımsızlık Öncesi Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları	6
1.2.2. Bağımsızlık Sonrası Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları	12
1.2.3. Türkiye Türkçesinde Deyim Araştırmaları	19
İKİNCİ BÖLÜM:	21
DUYGU İFADE EDEN DEYİMLER.....	21
2.1. Temel Duygular.....	21
2.2. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma,	
Hoşnut Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler	26
2.2.1. Özbek Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut	
Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler.....	27

2.2.2. Türkiye Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler	31
2.3. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler	36
2.3.1. Özbek Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler	36
2.3.2. Türkiye Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler	37
2.4. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler.....	40
2.4.1. Özbek Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler	40
2.4.2. Türkiye Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	46
ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVINÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE EDEN DEYİMLERİN ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ	46
3.1. Anlambilim	46
3.2. Eş Değerlik.....	47
3.3. Eş Değer Deyimler	48
3.3.1. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Tam Eş Değer Deyimler	49
3.3.2. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Kısmî Eş Değer Deyimler	52
3.3.3. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Eş Değeri Kalıplaşmış İfade İle Karşılanan Deyimler	62

3.3.4. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden ve Diğer Lehçede Karşılığı Olmayan Deyimler.....	68
3.3.4.1. Özbek Türkçesinde Sevinç İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	68
3.3.4.2. Türkiye Türkçesinde Sevinç İfade Eden ve Özbek Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	69
3.3.4.3. Özbek Türkçesinde Beğeni İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	72
3.3.4.4. Türkiye Türkçesinde Beğeni İfade Eden ve Özbek Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	73
3.3.4.5. Özbek Türkçesinde Sevgi İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	75
3.3.4.6. Türkiye Türkçesinde Sevgi İfade Eden ve Özbek Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler.....	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	78
ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVINÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE EDEN DEYİMLERİN AKTARILMASI	78
4.1. Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları.....	78
4.2. Deyimlerin Aktarılması.....	82
4.3. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması.....	83
4.3.1. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç İfade Eden Deyimlerin Aktarılması	84
4.3.2. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Beğeni İfade Eden Deyimlerin Aktarılması.....	94

4.3.3. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması	97
4.4. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması.....	101
4.4.1. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç İfade Eden Deyimlerin Aktarılması	102
4.4.2. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Beğeni İfade Eden Deyimlerin Aktarılması.....	109
4.4.3. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması	111
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	118
ÖZET	125
ABSTRACT	127

ÖN SÖZ

Özbek Türkçesinde deyim, *ibora*, *frazeologik birlik*, *turg'un birikma*, *barqaror birikma*, *frazeologik birikma* ifadeleriyle karşlanır. Deyim, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan, anlamsal açıdan kendi içinde bağı kelime kombinasyonları ya da cümleye denk gelen, bütünüyle mecazi anlamda kullanılan ve bölünmeyen, kalıp ifadelerin genel adıdır. Çalışmada kaynak olarak Özbek Türkçesinde Shavkat Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati* (1978), Bekmurod Yo'ldoshev ve Dilbar O'rınboyeva'nın *O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazeologik Lug'ati* (2013), Ma'ruşjon Yo'ldoshev, Küçükağaoğlu ve Yo'ldosheva'nın *Özbekçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (2022), *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati* (2006)'nden, Türkiye Türkçesinde Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* ve Türk Dil Kurumu'nun resmî internet sitesindeki *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır.

Çalışmada Özbek ve Türkiye Türkçesinde yer alan sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler karşılaştırılarak anlam ve aktarma açısından incelenmiştir. Öncelikle Özbek Türkçesinde deyimler üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Sonrasında ise deyimler iki lehçe arasında anlam bakımından kıyaslanarak benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. Daha sonra deyimlerin aktarımında yaşanan problemler ele alınmıştır. Bu çalışmayla iki lehçe arasındaki deyimlerin anlam bakımından araştırılması ve aktarımında yaşanan problemlerin tespiti amaçlanmıştır. Deyimlerin edebî eserlerden tespitinde Abdulla Qodiriy'in *O'tkan Kunlar*, Oybek'in *Navoiy*, Odil Yoqubov'un *Ko'hna Dunyo* romanları ve bu kitapların Türkiye Türkçesine aktarmaları ile Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu ve Yeşil Gece*, Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı eserleri ve bu kitapların Özbek Türkçesine aktarmaları taranmış ve konuyla ilgili uygun örnekler belirlenmiştir.

Yüksek lisans boyunca desteklerini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN'a, çalışmamda beni "bursiyer" olarak destekleyen YTB'ye, ayrıca bu süreç içerisinde maddi manevi destek veren babaannem Buvrahima Hasanova'ya, babam Shavkat Hasanov'a ve annem Gulnoz Hasanova'ya teşekkür ederim.

KISALTMALAR

ADS: Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

HM: Hedef metin

KM: Kaynak metin

TABLULAR

Tablo 1. Yapı ve Anlamına Göre Deyimlerin Tasnifi.....	13
Tablo 2. Söz Dizimi Modeline Göre Deyimlerin Tasnifi	13
Tablo 3. Kelime Türüne Göre Deyimlerin Tasnifi	14
Tablo 4. Semantik Açıdan Deyimlerin Tasnifi.....	14
Tablo 5. Temel duygular	22
Tablo 6. Özbek Türkçesindeki Deyimlerin Duygular Bakımından Sınıflandırılması	25

GİRİŞ

Tezin Konusu

Özbek ve Türkiye Türkçesindeki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin anlam ve aktarma bakımından incelenmesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Tez Konusunun Sınırları

İki lehçede yer alan sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler incelenip karşılaştırıldıktan sonra aktarımı yapılmıştır.

Çalışma, ön söz ve giriş bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Özbek Türkçesinde deyim teriminin tanımları ve görüşler belirtilerek deyimlerle ilgili yapılan teorik çalışmaların tarihçesine yer verilmiştir. Bu teorik çalışmalar, kronolojik olarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde, duygu tanımı açıklanmış, temel duygularla ilgili dünyada, Türkiye’de ve Özbekistan’da yapılan sınıflandırmalara yer verilmiştir. Ayrıca tez başlığımızı oluşturan sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin listesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise iki lehçedeki deyimler tam eş değer deyimler, kısmî eş değer deyimler, eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan deyimler ve karşılığı olmayan deyimler alt başlıkları altında incelenmiştir. Özbek Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunan ancak Türkiye Türkçesinde deyim olarak karşılığı bulunmayan, günlük dilde sıkça karşılaşılan kalıplaşmış ifadeler vardır. Aynı şekilde Türkiye Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunan ama Özbek Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunmayan ancak günlük kullanımda sıklıkla karşılaştığımız kalıplaşmış ifadeler de mevcuttur. Bu kalıplaşmış ifadeler hem anlam hem yapı bakımından diğer lehçedeki deyimlere karşılık geldiği için çalışmamıza alınması uygun bulunmuştur.

Dördüncü bölümde ise Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan üç; Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan üç olmak üzere toplam altı romandaki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, aktarım açısından incelenmiştir.

Tezin Amacı

“Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Anlam ve Aktarma Açısından İncelenmesi” adlı çalışmayla iki lehçe arasındaki deyimlerin, anlam bakımından karşılaştırılması ve aktarımında yaşanan problemlerin tespiti amaçlanmıştır.

Bütüncü

Tezin bütüncesini, Özbek Türkçesinde deyimle ilgili yapılan tez çalışmaları ve monografiler oluşturmaktadır. Çalışmanın teorik kısmında Bekmurod Yo‘ldoshev’in (2013) *O‘zbek Frazelogiyasi va Frazelografiyasining Shakllanishi Hamda Taraqqiyoti* eseri esas alınmıştır. Ayrıca deyimler üzerine çalışmalar yapan Shavkat Rahmatullayev’in (1992) *O‘zbek Tilida Fe‘l Frazemalarning Bog‘lashuvi, Leksema va Frazema Ma‘nosini Komponent Tahlilning Ba‘zi Natijalari*, Yakub Pinxasov’un (1969) *Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili (Leksikografiya va Frazelogiya)*, Abdimurod Mamatov’un (1991) *Hozirgi Zamon O‘zbek Adabiy Tilida Leksik va Frazelogik Norma Muammolari*, Abduhamid Nurmanov’un (1993) *O‘zbek Tili Jadvallarda* gibi çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmalardan konuyla ilgili olarak Orhan Baldane’nin (2019) *Çağdaş Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Sorunlarına Genel Bir Bakış*, Aydoğan Aykut Ceyhan’ın (1999) *Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve Deyimlere Yükladıkları Duygu Yoğunluklarının İncelenmesi*, Hürriyet Gökdayı’nın (2008) *Türkçede Kalıp Sözcükler, Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*, Mustafa Uğurlu’nun (2011) *Lehçe İçi Aktarmada “Yalancı Eş Değerlik”*, Bayram Çetinkaya’nın (2006) *Türkiye Türkçesinde*

Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri, Gül Sallıoğlu'nun (2002) *Aleksitimik Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve Deyimlere Yükledikleri Duygu Yoğunlukları* gibi çalışmalar teorik kısımda yol gösterici olmuştur.

Özbek Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazologik Lug'ati* (1978), Yo'ldoshev ve O'rınboyeva'nın *O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazologik Lug'ati* (2013), Yo'ldoshev, Küçükağaoğlu ve Yo'ldosheva'nın *Özbekçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (2022), *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati* (2006)'nden, Türkiye Türkçesinde Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* ve Türk Dil Kurumu'nun resmî internet sitesindeki *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır.

Deyimlerin edebî eserlerden tespitinde Özbek Türkçesindeki Abdulla Qodiriy'in *O'tkan Kunlar*, Oybek'in *Navoiy*, Odil Yoqubov'un *Ko'hna Dunyo* romanları ve bu kitapların Türkiye Türkçesine aktarmaları ile Türkiye Türkçesindeki Reşat Nuri Güntekin'in *Çalikuşu ve Yeşil Gece*, Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı eserleri ve bu kitapların Özbek Türkçesine aktarmaları taranmış ve konuyla ilgili uygun örnekler tespit edilmiştir.

İzlenen Metod

Çalışmamızda sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, anlamsal özellikleri açısından karşılaştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlardaki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler tespit edilmiş ve karşılaştırma yöntemi kullanılarak bu deyimlerin kaynak metinden hedef metne aktarımı değerlendirilmiştir.

Tezde kullanılan Özbek Türkçesindeki özel adlar ve kaynaklar asıllarına uygun şekilde Özbek Latin alfabesinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DEYİM

1.1. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Deyim Terimi ve Tanımına Genel Bir Bakış

Dünyadaki bütün dil ve lehçelerin ifade zenginliğini oluşturan kendine özgü deyimleri vardır. Deyimler dilin zenginliğini yansıtan önemli yapılardan biridir. Bu bakımdan ortak özelliklere sahip lehçelerdeki deyimlerin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle de deyimler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Özbek Türkçesinde de deyimlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve bu yapılar, çok yönlü olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu konunun hâlâ ele alınmamış yönleri de vardır. İncelenmemiş yönlerden bir tanesi konuşma dilinde aktif olarak kullanılan bazı deyimlerin bugüne kadar yayımlanan deyim sözlüklerinde bulunmamasıdır. Çalışmamızda bu ifadeler de yer verilmiştir. Bu bölümde deyim terimiyle ilgili görüşler ve deyimle ilgili yapılan teorik araştırmalar değerlendirilmiştir.

Özbek Türkçesinde *deyim* kavramını *turg'un birikma*, *barqaror birikma*, *frazologik birikma* terimleri karşılamaktadır (Sayfullayeva, Mengliyev vd., 2009: 129).

Özbek Türkçesindeki deyim, araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Rahmatullayev'e göre, "*Birden fazla kelimedden oluşan, yapı yönüyle kelime grubuna veya cümleye karşılık gelen, anlam açısından sözcüğe denk gelen, bütünüyle mecazi anlam taşıyan dil birliğine deyim (frazologik birlik)*" denilmektedir (1970: 56).

Pinxasov'a göre ise deyim "*Birlikleri kalıp şekilde olan, uzun süredir kalıplaşmış olan mecazi anlama gelen ve cümlede bir bütün olarak görev yapan kelime gruplarıdır*" (Pinxasov, 1969: 54).

Deyimle ilgili bilimsel çalışmalar yapan Mamatov, deyimini, “*yapısıyla kelime kombinasyonuna veya cümleye eşit olan, genel anlam ifade eden, birlikleri kısmen veya tamamıyla mecazi anlam taşıyan kalıp ifadelerdir*” şeklinde tanımlar (1991: 210).

Sayfullayeva, Mengliyev’e göre ise “*Birden fazla bağımsız kelimenin birleşiminden oluşan, karakteristik anlamsal özelliğe sahip olan dil birliğine deyim denir: tepa sochi tikka bo’ldi, sirkasi suv ko’tarmaydi, o’takasi yorildi, do’ppisi yarimta vb.*” (Sayfullayeva, Mengliyev, vd., 2009: 129).

Deyim, dilin sözlük bilimine ait dil birliği olup birden fazla kelimenin kendi arasında anlam ve yapı açısından birleşmesiyle meydana gelir. Yapı oluşumu bakımından kelime grubu veya cümle şeklindedir. Ama sözcükten sadece ifade yönüyle değil, anlam yönüyle de farklılık göstermektedir. Özbek Türkçesi kaynaklarında bu dil birliği *frazelogizm*, *frazelogik birlik* gibi terimlerle adlandırılır. Özbek dilbilimindeki *leksema*, *morfema* terimlerine uygun şekilde *frazema* diye adlandırılması uygun görülmüştür. Deyimleri inceleyen bilim alanı birçok kaynakta *frazelogiya* olarak adlandırılmasına rağmen Rahmatullayev *frazemika* olarak adlandırmıştır (2006: 420).

Türkiye Türkçesindeki deyim ve atasözleri üzerine çalışmalar yapan Aksoy, deyimini, *bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce* olarak tanımlar (1998: 52).

“*Deyimler; düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamın dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir.*” (Akyalçın, 2012: 10).

“*Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük olarak ifade edilir*” (Püsküllüoğlu, 1995:7).

Özbek ve Türkiye Türkçesinde deyimlerle ilgili çalışma yapan bilim adamlarının deyim kavramıyla ilgili yapmış oldukları tanımlarda: deyimlerin kalıplaşmış yapısına, söz öbeği veya cümle halinde olmasına, gerçek veya mecazi anlam taşımasına, anlam olarak da bir sözcüğe eşit olduğuna vurgu yapılmıştır.

1.2. Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları

Frazeoloji (deyimbilim) dil biliminin diğer bölümlerine göre daha yeni olan bir bölümdür. Bu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren leksikoloji (sözlük bilimi)'nden ayrılıp bağımsız bölüm olarak araştırılmaya başlanmıştır. Deyimbilimin ayrı bir dilbilimi olarak gelişmesinde ünlü Rus dilbilimcisi V. V. Vinogradov'un büyük bir rolü vardır. Sovyetler Birliği döneminde, Birlik içerisinde bulunan bütün dillerin deyimbilimi, Vinogradov öğretisi esasında oluşur. Özbek deyimbilimi de bu şekilde gelişmiştir. Özbek deyimbiliminin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Sh. Rahmatullayev, Y. Pinxasov ve M. Husainov'un büyük katkıları vardır (Nurmanov, 2002: 190).

Özbek Türkçesinde deyimbilimi araştırmaları bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir.

1.2.1. Bağımsızlık Öncesi Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları

Bağımsızlık öncesi Özbek Türkçesi deyim araştırmaları ve teorik görüşler, temelde Vinogradov ve Polivanov'un çalışmalarına dayanmaktadır (Xudoyqulov, 2021: 312).

1950'lere kadar deyimbilim, Özbek dil bilimi içinde bağımsız bir alan olarak henüz ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde, bazı Özbek şair ve yazarlar, deyimlerle ilgili ilk bilgileri ve kalıp birlikler ile ilgili ilk teorik görüşleri ileri sürmüştür. Ali Şir Nevâyi'nin eserlerindeki deyim kullanımıyla ilgili A. Sa'diy, V. Abdullayev, N. Mallayev gibi edebiyat bilimcilerinin görüşleri, hâlâ değerini korumaktadır. Özbek deyimbilimine ait

ilk bilimsel çalışmalar, geçen yüzyılın ikinci yarısında, Sh. Rahmatullayev, Y. D. Pinxasov, A. Shomaqsudov, M. Husainov tarafından yapılmıştır (Yo‘ldoshev, 2013: 25-26).

Rahmatullayev, *O‘zbek Frazelogiyasining Ba‘zi Masalalari* (1966)¹ adlı çalışmasında, zbek Türkçesindeki deyimleri, sözlükbirim (*lug‘aviy birlik*) olarak araştırma fikrini ortaya koymuştur. Bu araştırmada deyimlerdeki çok anlamlılık, eş anlamlılık, zıt anlamlılık ve eş seslilik bilimsel olarak incelenmiştir (Yo‘ldoshev, 2013: 27).

Pinxasov, 1957 yılında deyimlerle ilgili *O‘zbek Tili Frazelogiyasi Haqida* adlı çalışmasını yayımlamıřtır². Çalışmada V. V. Vinogradov’un sınıflandırmasından yola çıkarak deyimleri *frazelogik chatishma*, *frazelogik birlashma*, *frazelogik qo‘shilma* olmak üzere e ayırır (Yo‘ldoshev, 2013: 32). Pinxasov, *deyim* anlamını genişleterek içine atasözlerini, zly söz, metaforik ifadeleri, terim niteliğindeki deyimleri ve lakapları da dhil eder (Pinxasov, 1969: 58-62).

Husainov ise çalışmasında yukarıdaki üç tre *idiomatik so‘z‘* de ekleyerek dörde çıkarır. Husainov, *idiomatik so‘z* ile metaforik anlama sahip olan sözcükleri kasteder (*qizarmoq*, *qip-qizil bo‘lib ketmoq*, *qisilmoq*, *siqilmoq*, *qizishmoq*, *yorilmoq* gibi). Ayrıca Husainov, zbek deyimbilimi içine *atasözü*, *matal*³, *bulmaca*, *zly söz*, *ekspressiv sözcükleri* (*aylanib ketay*, *onang o‘rgilsin* gibi) de almıřtır⁴ (Husainov, 1958: 65-79).

¹ Rahmatullayev Sh. O‘zbek frazeologiyasining ba‘zi masalalari. – Toshkent: Fan, 1966, s. 131.

² Pinxasov Ya.D. O‘zbek tili frazeologiyasi haqida. - Toshkent, 1957, s. 12-25.

³ Bitmiş bir anlam bildirmeyen ifadeler. Örneğın qizil qor yoqqanda, tuyaning dumi yerga tekkanda.

⁴ Husainov M. O‘zbek tili frazeologiyasi masalalariga doir, Alisher Navoiy nomidagi O‘zDU asarlari, yangi seriya, 77-iqişhi, O‘zbek tilshunosligi kafedrası, Samarqand, 1958.

Salomov, deyim aktarımına ait araştırmalar yapmıřtır⁵. Salomov, araştırmalarında *frazelogik ibora, idioma, ibora* terimlerini eş anlamlı olarak kullanmış ve bunları atasözü, matallardan ayırmaya çalışmıştır (Yo‘ldoshev, 2013: 30).

Holiyorov, *Hozirgi Zamon O‘zbek Tilida Ot So‘z Birikmalari* adlı çalışmasında, *deyimi* birleşik sözcüklerden ayırmaya çalışmıştır. Araştırmacının fikrine göre “Deyimler, birleşik sözcükler gibi konuşma anında ortaya çıkmaz, aksine konuşanın belleğinde hazır şekilde bulunur” (Yo‘ldoshev, 2013: 34).

Ro‘ziqulova, *O‘zbek Tilida Idiomalar* adlı çalışmasında deyimbilimini dar anlamda anlamak gerektiğini ortaya koymuştur. Ro‘ziqulova’ya göre: deyimbilimin araştırma alanına atasözü, matal, özlü söz ve örtmeceleri almak doğru değildir. Çünkü bunlar, deyimbilimini ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesine engel olabilir. Ro‘ziqulova, değişmez karaktere sahip olduğu için de deyimlerin diğer kelime grubuna benzemediğini, sözcüğe eşit olduğunu belirtir. Aynı zamanda deyimlerin diğer dillere kelimesi kelimesine çevirisinin yapılamadığını vurgular⁶ (Ro‘ziqulova, 1966: 25).

Yukarıda belirtildiği gibi deyimlerin gramer açasından araştırılması Özbek dil bilimcisi Rahmatullayev’in çalışmalarıyla başlamıştı. Rahmatullayev, *Sintaktik Tahlilda Frazelogik Iboralar Ustida Ishlash Masalasiga Doir* (1956), *Fe‘l Frazelogik Birliklar Grammatik Qurilishining Asosiy Turlari* (1957), *Fe‘l Frazelogik Birliklarda Mavjudlik Kategoriyasi* (1963), *Fe‘l Frazelogik Birliklarda Moslashuv* (1964), *Fe‘l Frazelogik Birliklarda Ob‘ekt Kategoriyasi* (1964) gibi çalışmalarında deyimleri çok yönlü olarak inceler (Yo‘ldoshev, 2013: 40).

⁵ Salomov G‘. Maqol va idiomalar tarjiması, Toshkent, O‘zFA nashriyoti, 1961, s. 162; Salomov G‘. Til va tarjima (badiiy tarjimaning umumfilologik va ba‘zi lingvistik masalalari), Toshkent, Fan, 1966, s. 237-340.

⁶ Ro‘ziqulova M. O‘zbek tilida idiomalar. Nomzodlik dissertatsiyasi, Samarqand, 1966, s. 25.

Isayev, *O'zbek Tilida Somatik Frazeologizmlar* (1976) adlı çalışmasında, organ adlarıyla ilgili deyimlerin art zamanlı ve eş zamanlı açıdan araştırılmasının önemini vurgulamıştır. Araştırmada organ adlarıyla ilgili deyimlerin en eski Türkçe kaynakları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmacıya göre, *Qadimiy Turkiy Lug'at* (1969) ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te 2330'dan fazla deyim bulunmaktadır ve bunların 249 tanesi organ adlarıyla ilgilidir. Bu deyimlerden 54 tanesi, çağdaş Türk lehçelerinde yaşamaktadır. 132 eski organ adıyla ilgili deyim, çağdaş Türk lehçelerinde yapı ve anlam açısından bazı değişikliklere uğramıştır, 63 deyim ise çağdaş Türk lehçelerinde hiç kullanılmamaktadır. Isayev'e göre, Özbek Türkçesindeki organ adıyla ilgili 98 sözcükten sadece 87 tanesi deyim oluşturma özelliğine sahiptir. Organ adlarının deyim oluşturmadaki oranı şu şekilde belirlenmiştir: baş – 158 deyim, göz – 144 deyim, kol – 92 deyim, ağız – 89 deyim, yürek – 77 deyim, ayak – 63 deyim, kulak – 52 deyim, dil – 51 deyim, yüz – 41 deyim, boyun – 31 deyim, beyin – 29 deyim vb⁷ (Yo'ldoshev, 2013: 42).

XX. yüzyılın 60 ve 80.yıllarında Özbek deyimbilimindeki araştırmalarda önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Abdurauf Fitrat (I. G'aniyev), Abdulhamid Cho'lpon (D. Quronov, M. Yo'ldoshev), Hamza Hakimzoda Niyoziy (B. Turdialiyev, Sh. Qozoqov), Abdulla Qodiriy (H. Qahhorova, F. Nasriddinov), Abdulla Qahhor (I. Qo'chqortoyev, O. Abdullayeva, R. Qo'chqortoyeva), Oybek (Q. Samadov, H. Nizomxonov, S. Boymirzayeva), G'afur G'ulom (N. Shukurov, B. Choriyev), Komil Yashin (E. Abdiyev), Hamid Olimjon (S. Boboyeva), Zulfiya (S. Karimov), Maqsud Shayxzoda (B. Yoriyev), Asqad Muxtor (O'. Nosirov), Sharof Rashidov (R. Mirazizova), Shuhrat (M. To'ychiyev), Said Ahmad (B. Yo'ldoshev), Shukur Xolmirzayev (R. Normurodov), Ozod

⁷ Isayev A. Somaticheskoye frazeologizmi uzbekskogo yazika. Nomzodlik dissertatsiyasi, Toshkent, 1976, s. 107.

Sharafiddinov (H. Hamrayeva)⁸ gibi yazar ve şairlerin eserlerinde kullanılan deyimlerin incelemesine ait çalışmalar dikkat çekicidir (Yo‘ldoshev, 2013: 44).

1970-1980 yıllarında Özbek Türkçesindeki deyimlerin yapısal, gramer, anlamsal ve üslup özelliklerini araştırmanın yanı sıra üç yönde bilimsel çalışma yapılmıştır:

1. Deyimlerin sözlüklerde verilmesinin ilkeleriyle ilgili bilimsel çalışmalar (S. Akobirov, M. Umarxo‘jayev, V. Qodirov, M. Abdurahmonov);
2. Deyimlerin art zamanlı araştırılmasına ait bilimsel çalışmalar (E. Umarov, M. Hakimov, A. Jo‘raboyev);
3. Özbek Türkçesindeki deyimlerin diğer dillerle karşılaştırılmasına dair bilimsel çalışmalar (Özbek Türkçesindeki deyimlerin Rusçayla karşılaştırılmasına ait çalışmalar B. Rasulov, T. Mirzayeva, A. Cho‘ponov, Y. Rajabov, R. Jo‘raqulov, B. Qarshiev, B. Hayitov; Özbek Türkçesindeki deyimlerin Almancayla karşılaştırılmasına ait çalışmalar M. Azimova, A. Bushuy, A. Isayev, A. Yaxshiyev, K. Xurboev, M. Umarxo‘jayev, T. Bushuy; Özbek Türkçesindeki deyimlerin İngilizceyle karşılaştırılmasına ait çalışmalar Q. Musayev, K. Nazarov, Sh. Safarov, A. Shokirov, M. Xudoyberganova, T. Bushuy, G. Ataeva; Özbek Türkçesindeki deyimlerin Fransızcayla karşılaştırılmasına ait çalışmalar N. Turniyozov, A. Narziqulov, I. Mirzayev, H. Orziqulov, A. Eshonqulov, M. Holbekov, N. Suvonova; Özbek Türkçesindeki deyimlerin diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırılmasına ait çalışmalar E. Umarov, M. Ro‘ziqulova, Sh. Abdullayev). Deyimlerin aktarma açısından incelenmesiyle ilgili G‘. Salomov, Q. Musayev, L. Abdullayeva, Sh. Ro‘ziyev, S. Salomova, B. Yo‘ldoshev, Sh. Abdullayev bilimsel çalışmalar yapmışlardır (Yo‘ldoshev, 2013: 48-49).

⁸ Parantez içinde verilen isimler, bu konuda araştırma yapan bilim adamlarının isimleridir.

1960'lı yıllarda Özbek dil biliminde şivelerdeki deyimler de araştırılmaya başlanmıştır. Doniyorov, Kıpçak şivesindeki deyimlerle ilgili çalışmalar yapmıştır⁹.

1980'li yıllarda deyimleri anlam açısından gruplara ayırmada çeşitli görüşler ortaya çıktı. Sh. Rahmatullayev, U. Tursunov ve J. Muxtorov, *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili* çalışmasında deyimleri anlamlarına göre üç gruba ayırmışlardır: *frazeologik butunliklar*, *frazeologik chatishmalar* ve *frazeologik qo'shilmalar*¹⁰. Bu kitabın ikinci baskısında ise “deyim bütününden anlaşılan anlam ile deyim oluşturulan sözcüklerin bildirdiği anlam arasındaki bağlantıya göre deyimler ikiye ayrılmıştır: 1) *frazeologik butunlik*; 2) *frazeologik chatishma*¹¹”. Bu eserin yeniden düzenlenmiş üçüncü baskısında ise Rahmatullayev deyimleri *frazema* terimiyle adlandırır ama yeni baskısında deyimleri gruplara ayırma ilkeleri değişmemiştir (Yo'ldoshev, 2013: 54).

Bununla birlikte M. Mirzayev, S. Usmonov ve I. Rasulov'un *O'zbek Tili* (1970)¹², H. Abdurahmonov, E. Shodmonov'un *O'zbek Tili* (1982)¹³, A. Shomaqsudov'un *O'zbek Tili Stilistikasi* (1974)¹⁴, H. Jamolxonov'un *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili* (1979)¹⁵ ve A. Hojiyev'in *Lingvistik Terminlarning İzohli Lug'ati* (1985)¹⁶'nde deyimler anlam ve yapısına göre *frazeologik qo'shilma*, *frazeologik butunlik* ve *frazeologik chatishma* olmak üzere üçe ayrılır aynı zamanda bu terimlerin her birine ayrı ayrı açıklama verilir.

⁹ Doniyorov X. O'zbek tili “j” lashgan (qipchoq) dialektining frazeologiyasi ustidan kuzatishlar // Frazeologiya masalalari, SamDU asarlari, Samarqand, 1961, s. 80-85.

¹⁰ Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili, Toshkent, O'qituvchi, 1965, s. 135-136.

¹¹ Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili, Toshkent, O'qituvchi, 1975, s. 16-18.

¹² Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O'zbek tili, Toshkent, O'qituvchi, 1970, s. 49.

¹³ Abdurahmonov H., Shodmonov E. O'zbek tili, Toshkent, O'qituvchi, 1982, s. 23-24.

¹⁴ Shomaqsudov A. O'zbek tili stilistikasi. Ikkinchi qism, Toshkent: 1974, s. 51-56.

¹⁵ Jamolxonov H. “Hozirgi o'zbek adabiy tili”dan metodik ko'rsatmalar va konspektiv kurs, Toshkent, 1979, s. 41-43.

¹⁶ Hojiyev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati, Toshkent, 1985, s. 104-105.

Frazeologik qo'shilma, deyimi oluşturan sözcüklerden biri mecazi anlamda kullanılıp diğer ve diğerlerinin kendi anlamını koruduğu deyim grupları: *gapning tuzi, qo'li gul, ishtahasi ochildi*.

Frazeologik butunlik, deyimin anlamının deyimi oluşturan sözcüklerin anlamlarına göre açıklandığı ve bu anlamlar temelinde genel mecazi anlam ifade eden deyim grupları: *yog' tushsa yalagudek, yeng shimarmoq, xamirdan qil sug'urgandek, to'ydan oldin nog'ora chalmoq*.

Frazeologik chatishma, deyimin anlamının deyimi oluşturan sözcüklerin anlamına bağlı olmadığı deyim gruplarıdır. Bu deyimlerin anlamı, deyimi oluşturan sözcüklerin anlamı ile açıklanamaz: *to'nini teskari kiymoq, oyog'ini qo'liga olib chopmoq, boshini olib chiqib ketmoq* (Hojiyev, 2002: 125).

Yukarıda değinilen çalışmalar, Özbek Türkçesindeki deyimlerin bilimsel açıdan incelenmesi bakımından çok önemli çalışmalardır. 1950'li yıllardan itibaren Özbek Türkçesindeki deyimlerin, ayrıntılı bir şekilde incelenmeye başlandığı ve bu alanda monografilerin de çıkarıldığı görülür. Bu dönem eserlerinin en dikkat çekici yanı, hem teorik hem terminolojik olarak Özbek Türkçesindeki deyimbilim araştırmalarının temelini oluşturmasıdır. Bağımsızlık öncesi yapılan bu bilimsel çalışmalar, deyimbilim alanında yapılacak çalışmaların daha ileri bir aşamaya taşınmasında önemli rol oynamıştır.

1.2.2. Bağımsızlık Sonrası Özbek Türkçesinde Deyim Araştırmaları

Bağımsızlık sonrası Özbekistan'da Özbekçedeki deyimlerin zenginliğini ortaya koyan çeşitli açıklamalı sözlükler yayımlanmıştır. Sh. Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati* (1992), M. Sodiqova'nın *Qisqacha Ruscha-O'zbekcha Barqaror Iboralar Lug'ati* (1994), Mahmud Sattor'un *O'zbekning Gapi Qiziq* (1994), B. Yo'ldoshev, K. Bozorboyev'in *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati* (1998), Sh.

Shomaqsudov, Sh. Shorahmedov'un *Ma'nolar Mahzani* (2001), Sh. Shomaqsudov, S. Dolimov'un *Qayroqi So'zlar* (Halk deyimleri 2011), N.Mahmudov, D.Xudoyberganova'nın *O'zbek Tili O'xshatishlarining Izohli Lug'ati* (2013), N.Mahmudov, Y.Odilov'un *O'zbek Tili Enantiosemik So'zlarining Izohli Lug'ati* (2014) bunlardan bazılarıdır (Yo'ldoshev, 2017: 5).

1993 yılında yayımlanan *O'zbek Tili Jadvallarda* kitabı deyimlerin temel özelliklerine göre sınıflandırılması açısından çok önemlidir. Kitapta deyimler, şu şekilde gruplara ayrılmıştır:

Tablo 1. Yapı ve Anlamına Göre Deyimlerin Tasnifi

	Türleri	Açıklaması	Örnek
1.	<i>Eş sesli deyimler</i>	Çeşitli anlamlara gelen eş sesli deyimler	<i>Og'ziga olmadi (içmedi)</i> <i>Og'ziga olmadi (konuşmadı)</i>
2.	<i>Eş anlamlı deyimler</i>	Eş anlamlı deyimler	<i>Boshi osmonga yetmoq,</i> <i>og'zining tanobi qochmoq</i>
3.	<i>Zıt anlamlı deyimler</i>	Zıt anlama gelen deyimler	<i>Qovog'idan qor yog'moq –</i> <i>chehrasi ochilmoq</i>
4.	<i>Varyantları olan deyimler</i>	Deyim birliklerinden birinin, anlamı değiştirmeden başka sözcükle değişerek kullanılması	<i>Ko'ngliga tugmoq – yuragiga</i> <i>tugmoq</i>

Tablo 2. Söz Dizimi Modeline Göre Deyimlerin Tasnifi

	Türleri	Örnek
1	<i>Kelime grubu biçiminde olanlar</i>	<i>Ko'zini olaytirmoq, tilini tishlamoq, burnini</i> <i>jiyirmoq</i>

2	Cümle biçiminde olanlar	<i>Terisi qalin, achchig'i keldi, zardobi qaynadi</i>
---	--------------------------------	---

Tablo 3. Kelime Türüne Göre Deyimlerin Tasnifi

	Türleri	Örnek
1	Son unsuru yardımcı fiil olan deyimler	<i>Avra-astarini ag'darmoq, hafsalasi pir bo'lmoq, boshi aylanmoq</i>
2	İsim tamlaması biçiminde deyimler	<i>İnqilob beshigi, aql chirog'i</i>
3	Sıfat tamlaması biçiminde deyimler	<i>Oq ko'ngil, terisi qalin, beti qattiq, qo'li egri</i>

Tablo 4. Semantik Açıdan Deyimlerin Tasnifi

	Anlamları	Açıklaması	Örnek
1	Durum ifade eden deyimler	Kişilerin ruhi durumunu ifade etmektedir	<i>Og'zi ochilib qoldi, ensasi qotdi, og'zi qulog'ida</i>
2	Hareket ifade eden deyimler	Fiziksel etki, hareket ve başka anlamları ifade etmektedir	<i>Yuragini chiqarmoq, burniga ustun qo'ymoq</i>
3	Kişilerin niteliklerini ifade eden soyut kavramlar bildiren deyimler	Kişilerin ruhi ve fiziksel özelliğini ifade etmektedir	<i>Qari tovuq, ilonning yog'ini yalagan</i>
4	Nesne ve eşyanın miktarını ifade eden deyimler	Nesne ve eşyaların miktarını ifade etmektedir	<i>Bir etak bola, xamir uchidan patir</i>

Bununla birlikte bu çalışmada deyimler genel anlamlarıyla özel anlamları arasındaki ilgiye göre *frazeologik qo'shilma*, *frazeologik butunlik* ve *frazeologik chatishma* gruplarına ayrılmıştır (Nurmanov, Rasulov, 1993: 47-51).

Bağımsızlık yıllarında, Özbek deyimbiliminin teorik açıdan araştırılmasıyla ilgili çalışmalar artmıştır. Hakimov¹⁷ çalışmasında, basit cümle hâlinde olan *joni kirib qoldi*, *boshi ko'kka yetdi*, *yuragi orqasiga tortib ketdi*, *boshi osmonga yetdi*, *yuragi shuvillab ketdi*, *og'zi ochilib qoldi*, *yuragi qoq yorila yozdi* gibi deyimleri incelemiştir. Deyimlerin ortaya çıkması sadece anlamsal bir olaydır. Bunda basit cümle kalıplı deyimler, her ne kadar anlam açısından dil birliği hâline gelmiş olsa da sentaktik açıdan basit cümle değerini korumaktadır. Böyle deyimler, konuşmaya cümle hâlinde alınır ve diğer kısımlar ona adapte olur (Hakimov, 1994: 20).

Deyimlerin yapısal olarak incelenmesi, Rahmatullayev'in bilimsel makalesinde ve 1992 yılında yayınlanan *O'zbek Tilida Fe'l Frazemalarning Bog'lashuvi* adlı çalışmasında da verilmiştir. Çalışmada, deyimler yapı açısından bir bağlantılı deyimler, iki bağlantılı deyimler ve üç bağlantılı deyimler ve bağlantısız deyimler olmak üzere dörde ayrılarak incelenmiştir (1992: 6-125).

Rahmatullayev, bir başka çalışmasında deyimlerin anlamsal özelliklerini incelemiş ve *ta'bi xira*, *dili siyoh*, *bag'ri qon* deyimlerinin anlamsal yapısını karşılaştırmıştır. Buna göre her üç deyim de 'üzgün' anlamına gelmektedir. Ama bu üzümlük seviyesi, *ta'bi xira* deyiminde başlangıç seviyede (biraz), *dili siyoh* deyiminde normal halden yüksek seviyede (normalden yüksek seviyede), *bag'ri qon* deyimini en yüksek aşamada (aşırı güçlü seviyede) olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre *ta'bi xira* deyimini *moralı biraz bozuk* anlamına gelmektedir. *Dili siyoh* deyimini, *keyfi yerinde değil* anlamına; *bag'ri qon* deyimini ise *çok üzgün* anlamına gelmektedir. Anlamları arasındaki bu kadar

¹⁷ Hakimov Q. O'zbek tilidagi sodda gap qolipli frazeologizmlarning zaruriy birikuvchanligi, NDA; Toshkent, 1994.

farklılık yukarıdaki üç deyim in eş anlamlı olmadığını da göstermektedir (Rahmatullayev, 1986: 19-20).

Usmonova, *O'zbek va Turk Tillarida Somatik Frazelogizmlar* (1998) adlı bir çalışma yapmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime grubuna eşit olan organ adlarıyla ilgili deyimler (*bosh og'rig'i, ko'z bilan qosh orasida, ko'zini olib qochmoq, bosh irg'itmoq, qo'l ostida* gibi) işlev ve anlam açısından incelenmiştir. İkinci bölümünde ise Özbek ve Türkiye Türkçesinde cümleye denk gelen organ adlarıyla ilgili deyimler, (*boshimiz osmonga yetdi, bosh omon bo'lsa do'ppi topiladi* gibi) anlam ve gramer açısından incelenmiştir. Sonuna Özbekçe-Türkçe benzer organ adlarıyla ilgili deyimler sözlüğü ilave edilmiştir¹⁸ (Usmonova, 1998: 8-12).

Holiqova'nın bilimsel çalışmasında ilk defa deyimleri, Rusça ve Özbek Türkçesi örneğinde milli anlam bilim açısından ve ekstralingvistik (kültürel, etnografik, coğrafik ve tarihi) etkenlerin deyimlerin anlamına etkisi açısından incelemiştir¹⁹(Yo'ldoshev, 2013: 66).

Abdullayev, Özbek deyim biliminde ilk defa T. Qayıpbergenov'un *Qoraqalpoqnoma, Qoraqalpoq Dostoni* adlı eserlerinin Özbek Türkçesine çevirisinde deyimlerin genel ve kendine özgü özelliklerini incelemiştir. Çalışmada deyimleri eş değerlik ve varyant yöntemleri ile çeviri; sözcükle çevirinin eserin içeriğine etkisi incelenmiştir²⁰ (Abdullayev, 2006).

Shamsiddinov, *O'zbek Tilida So'zlarning Funktsional-Semantik Sinonimlari* başlıklı doktora çalışmasında deyimleri sözcüklerin semantik eş anlamlıları diye ifade

¹⁸ Usmonova Sh.R. O'zbek va turk tillarida somatik frazeologizmlar. NDA; Toshkent, 1998.

¹⁹ Xalikova M.K. Frazelogiya kak forma otrajeniya natsionalnogo mentaliteta v yazikovoy kartine (na materiale russkogo i uzbekskogo yazikov). AKD; Tashkent, 1999, s. 26.

²⁰ Abdullayev Sh.D. Tarjima asarlarda frazeologizmlar semantikasi (T.Qayıpbergenov asarlarining o'zbekcha tarjimasi asosida). NDA; Toshkent: 2006, s. 21.

ediyor ve teoriden yola çıkarak *ayyor – shaytonga dars beradigan, pixini yorgan; xursand – og‘zi qulog‘iga yetdi; uyalmoq – yerga qaramoq; shoshilmoq – podadan oldin chang chiqarmoq; yuzlari lov-lov yonmoq; go‘dak – tuxumdan chiqqan; aralashmoq – burnini tiqmoq* vb. gibi sözcük ve deyimler arasındaki eş anlamlılık münasebetini semantik açıdan araştırmaya çalışmıştır²¹ (Shamsiddinov, 1999: 9).

Özbek deyim biliminin gelişiminde Abdug‘afur Mamatov’un çalışmaları da dikkat çekicidir. Mamatov, Özbek deyimbilimi için en önemli konulardan olan frazeolojik gelişim konusu üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuyla ilgili *O‘zbek Tilida Frazeologik Shakllanish Masalalari* (1994), *Frazeologizmlarning Leksik Qayta Shakllanishiga Doir* (1995), *Frazeologizmlarning Shakllanishi Haqida* (1996), *O‘zbek Tilida Frazemalarning Shakllanishi Haqida* (1996), *Leksemalar Asosida Frazeologizmlarning Shakllanish Masalalari* (1996), *Qo‘l Somatizmi Asosida Shakllangan Frazemalar va Ularning Lug‘atlarda Ifodalanishi* (1997) gibi yirmiye yakın makale, *Frazeologizmlarning Shakllanish Asoslari* (1995), *Frazeologizmlar Shakllanishining Nazariy Asoslari* (1997) konulu monografik araştırmalar yayımlamış ve 2000 yılında *O‘zbek Tili Frazeologizmlarining Shakllanishi Masalalari* adlı doktora tezini savunur. Bu ise Özbek deyimbiliminin bilimsel alanda gelişmesi için önemli katkıda bulunmuştur (Yo‘ldoshev, 2013: 69-70).

Bununla birlikte bağımsızlık yıllarında yapılan M. Yo‘ldoshev’in *Cho‘lponning Badiiy Mahorati* (2000) adlı çalışmasında ve bu esasta yayımlanan *Cho‘lpon So‘zining Sirlari* (2002) adlı eserde Cho‘lpon eserleri özellikle onun *Kecha va Kunduz* romanında kullanılan deyimler tahlil edilmiştir. I. G‘aniyev’in *Fitrat Dramalari Poetikasi* (1998) adlı doktora tezinin son iki bölümünde Fitrat dramalarında deyimlerin kullanımına ilişkin bazı incelemeler yapılmıştır (Yo‘ldoshev, 2013: 71).

²¹ Shamsiddinov H. O‘zbek tilida so‘zlarning funksional-semantik sinonimlari. DDA; Toshkent, 1999.

Özbek deyimbilimi için önemli konulardan biri de deyimlerin kökeninin yani etimolojisinin araştırılmasıdır. Bu alanda S. Mutallibov, E. Umarov, A. Jo‘raboyev, F. Isoqov gibi bilim adamları, bu konuda bazı makaleler yayımlamıştır. Sh. Shomaqsudov ve S. Dolimov tarafından düzenlenip *Keng Uyning Kelinchagi* (1964) adıyla yayımlanan eserde, Sh. Shomaqsudov, Sh. Shorahmedov’un *Ma’nolar Mahzani* (2001) adlı sözlükte de dilimizdeki bazı atasözü, matal tipindeki deyimlerin etimolojisi konularından bahsetmişlerdir. Ama bu eserlerde sözü geçen etimolojilerin bilimsel gerçeğe yakın olduğunu söylemek zordur. *Fan va Turmush* (1997) dergisinde F. Isoqov’un *Daqqiyunus* adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede *daqqiyunusdan qolgan, qitmirlik qilmoq, echkining oti Mulla Abdukarim, ilmi maosh, do‘ppi tor kelganda* gibi işlek olan deyimler etimolojisi hakkında güvenilir bilgiler verilmiştir (Yo‘ldoshev, 2013: 73).

Bağımsızlık yıllarında Özbek deyimbilimine ait Sh. Rahmatullayev’in *O‘zbek Tilida Fe‘l Frazemalarning Bog‘lashuvi* (1992), A. Mamatov’un *Frazeologik Stilistika Masalalari* (1991), *Frazeologizmlarning Shakllanish Asoslari* (1996), *Frazeologizmlar Shakllanishining Nazariy Asoslari* (1997), A. Abdusaidov’un *Frazeologizmlar – Matbuot Tilida Ta’sirchan Vosita* (2001), B. Yo‘ldoshev’in *Frazeologiya Tarixidan Lavhalar* (1998), *Frazeologik Uslubiyat Asoslari* (1999), *Perifrazalarning Frazeologizmlar Bilan Munosabati va Ularni Maktabda O‘rganish Masalalari* (işbirliğinde 2001), *O‘zbek Tilida Frazeologizmlarning Uslubiy va Pragmatik Imkoniyatlari* (2002), *Ufq Trilogiyasining Lingvopoetik Tahlili Masalalari* (işbirliğinde 2006), *Shoir Erkin Vohidovning Frazeologizm Qo‘llash Mahorati Haqida* (işbirliğinde 2007), *O‘zbek Tilida O‘zlashma Frazeologizmlarning Semantik-Uslubiy Xususiyatlari* (işbirliğinde 2012) gibi araştırmalar ortaya çıkmıştır (Yo‘ldoshev, 2013: 81).

Önemli olan deyimbilime ait yeni bilimsel-teorik görüşlerin son yıllarda bilimsel çalışmalarda da yer almasıdır. Mirtojdiyev’e göre deyimler, *turg‘un birikma* hâlindeki terimler (*melodiy yil, agrar masala, katta maslahatchi, ilmiy xodim* gibi), parafrazalar

(*mo'yaqalam sohibi, ilm zahmatkashlari, zangori kema kapitani* gibi) ve deyimler (*ko'ngli xira tortdi, kavushini to'g'rilab qo'ydi* gibi)den ibarettir. Jamolxonov ise deyimleri mecazi anlamlı *turg'un konstruksiya* olarak sayar. Jamolxonov'a göre deyim de kelime gibi dil birliği sayılır ama ifade ve anlam açısından birkaç yönden farklılık göstermektedir. Rahmatullayev *Hozirgi Adabiy O'zbek Tili* adlı kitabında frazeologizmları araştıran alanı *frazemika* diye adlandırıyor (Yo'ldoshev, 2013: 82).

Bağımsızlık yıllarında Özbek deyimbiliminin yeni başarılarına ulaşmasında Bekmurod Yo'ldoshev, Abdimurod Mamatov, Abdug'ofur Mamatov'un katkıları büyüktür (Nurmanov, 2002: 192).

1.2.3. Türkiye Türkçesinde Deyim Araştırmaları

Türkiye Türkçesinde deyimler, araştırmacılar tarafından genellikle leksikoloji bakımından incelenmiştir. Bu konuda M. Aksakal, A. H. Par, Ö. A. Aksoy, E. K. Eyüboğlu, N. Yüzbaşıoğlu, M. Yüzbaşıoğlu, H. Ünlü-M. Ünlü'lerin çalışmalarından söz edebiliriz. Bu araştırmacılar, deyimleri teorik açıdan incelememişlerse de deyimlerin ana problemlerini kendi çalışmalarında ele almışlardır (Kenzhalin, 2017: 115).

Bugün Türkiye'de deyimlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de deyimleri ele alan çalışmaların çoğu sözlük çalışmasıdır.

Bugüne kadar Özbek ve Türkiye Türkçesindeki deyimlerle ilgili lisansüstü tezler yapılmıştır: şeref Yılmaz, *Abdullah Kadiri'nin (Ötgen Künler) Romanında Geçen Deyimlerin İncelenmesi* (Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2001); Zamirakhon Khamıdova, *Ömer Seyfettin'in "Diyet", "And", "Teke Tek", "Kurbağa Duası", "Keramet", "Yüksek Ökçeler", "Topuz" Hikâyelerindeki Birleşik Fiil Ve Deyimlerin Özbekçe Muadilleriyle Karşılaştırma* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2009); Aysel Hüseynova, *Organ Adlarıyla Kurulmuş Deyimlerin Karşılaştırılması*

(*Azerbaycan-Özbek ve Türkiye Türkçesi*) (İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014); Çağdaş Keçeci, *Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler* (Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2018).

Tez konusuyla ilgili duygu ifade eden deyimlerle ilgili lisansüstü tezler de yapılmıştır: Aydoğan Aykut Ceyhan *Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve Deyimlere Yükledikleri Duygu Yoğunluklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, 1999); Gül Sallıoğlu *Aleksitimik Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve Deyimlere Yükledikleri Duygu Yoğunlukları* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2002); Yasin Şerifoğlu *Türkiye Türkçesi İle Kırgız Türkçesindeki Mutluluk/Mutsuzluk Kavramı İle İlgili Fiil Ve Deyimlerde Anlam İlişkisi* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2011); Samet Demirtaş *Almanca Ve Türkçede Öfke İfade Eden Deyimlerin Semantik Açısından İncelenmesi* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2022).

İKİNCİ BÖLÜM:

DUYGU İFADE EDEN DEYİMLER

2.1. Temel Duygular

Duygular, insan hayatında pek çok noktada belirleyici ve yönlendirici etkisi olan kavramlardır. Birisinin zor durumda olduğunu gördüğümüzde merhamet duygumuz, sevindiğimizde sevinç duygumuz ve birisine kızdığımızda öfke duygumuz ortaya çıkmaktadır.

Psikolojinin araştırma alanı olan ‘duygu’ kavramı pek çok psikolog tarafından ele alınmasına rağmen, terimin net bir tanımı hususunda bir birlik yoktur. Duygunun bünyesinde çeşitli unsurları bulundurması, net bir tanım yapılamamasına sebep olmaktadır. Plutchik duyguların, his, fizyolojik değişiklikler, itici kuvvet, davranış ve kontrol etme gibi çeşitli unsurlardan oluştuğunu, organizmanın karışık durumları olduğunu, bu nedenle de duyguların ölçülmesinin, belirlenmesinin de karışık bir işlem olacağını belirtir. Carlson, tutarlı bir tanımlama için mevcut genel bir duygu teorisi olmamasına karşın *duygu* teriminin genel olarak, psikologlar tarafından ‘bize önemli bir şey olduğu zaman uyanan hislerin belirmesi’ şeklinde tanımlandığını söyler. Crooks ve Stein, duyguların birbirlerine bağlı 4 bileşeni içerdiğini söyler: Bilişsel İşlemler, Fizyolojik Belirtiler ve Hareketlenmeler, Öznel Hisler, Davranışsal Tepkiler. Crooks ve Stein ise *bilişsel işlemler* ile ilgili olarak algılama, bellek ve düşünmenin, bir duyguyu tecrübe etmede önemli rolü olduğunu belirtir ve parçada annenin, kızının odasında gördüğü kazağın ne ima ettiğini anlamasının, idrak etmesinin bilişsel bir işlem olduğunu ve bu sayede öfkeyi yaşadığını kaydeder (Çetinkaya, 2006: 1-2).

Araştırmacılar duygularla ilgili ortak bir tanım oluşturamadığı için en azından duyguları Temel Duygular başlığı altında sınıflandırmaya çalışmışlardır. Çeşitli araştırmacılar temel duyguları farklı başlıklar altında tasnif etmişlerdir.

Duygu ile ilgili araştırmalar yapan psikologlar, duyguları temel duygular çerçevesinde sınıflandırmaya çalışmışlardır. Amerikan bilim adamları Andrew Ortony ve Terence J. Turner *What's Basic About Basic Emotions?* başlıklı makalesinde araştırmacılar tarafından belirlenen temel duyguları, liste halinde vermişlerdir (1990: 316). Bu liste aşağıda verilmiştir:

Tablo 5. Temel duygular

Kaynak	Temel Duygular	Esas Aldığı
Arnold (1960)	Öfke (<i>anger</i>), hoşlanmama (<i>aversion</i>), cesaret (<i>courage</i>), neşesizlik (<i>dejection</i>), arzu (<i>desire</i>), umutsuzluk (<i>despair</i>), korku (<i>fear</i>), nefret (<i>hate</i>), umut (<i>hope</i>), sevgi (<i>love</i>), üzüntü (<i>sadness</i>)	Hareket eğilimine göre
Ekman, Friesen ve Ellsworth (1982)	Öfke (<i>anger</i>), nefret (<i>disgust</i>), korku (<i>fear</i>), neşe (<i>joy</i>), üzüntü (<i>sadness</i>), hayret (<i>surprise</i>)	Evrensel yüz ifadeleri
Frijda (1987)	Arzu (<i>desire</i>), mutluluk (<i>happiness</i>), merak (<i>interest</i>), hayret (<i>surprise</i>), şaşkınlık-hayranlık (<i>wonder</i>), keder (<i>sorrow</i>)	Hareket hazırlılık şekilleri
Gray (1982)	Öfke (<i>rage</i>) ve dehşet (<i>terror</i>), endişe (<i>anxiety</i>), neşe (<i>joy</i>)	Fiziksel bağlantı
Izard (1972)	Öfke (<i>anger</i>), küçümseme (<i>contempt</i>), nefret (<i>disgust</i>), ıstırap (<i>distress</i>), korku (<i>fear</i>), suçluluk (<i>guilt</i>), merak (<i>interest</i>), sevinç (<i>joy</i>), utanç (<i>shame</i>), hayret (<i>surprise</i>)	Fiziksel bağlantı

James (1884)	Korku (<i>fear</i>), keder (<i>grief</i>), sevgi (<i>love</i>), öfke (<i>rage</i>)	Bedensel bağlantı
McDougall (1926)	Öfke (<i>anger</i>), nefret (<i>disgust</i>), kıvanç (<i>elation</i>), korku (<i>fear</i>), bağlılık (<i>subjection</i>), hassalık (<i>tender</i>)	Güdülerle ilişki
Mowrer (1960)	Acı (<i>pain</i>), zevk (<i>pleasure</i>)	Öğrenilmemiş duygusal durumlar
Oatley ve Johnson-Laird (1987)	Öfke (<i>anger</i>), nefret (<i>disgust</i>), endişe (<i>anxiety</i>), mutluluk (<i>happiness</i>), üzüntü (<i>sadness</i>)	Önerisel içeriğe ihtiyaç duymama
Panksepp (1982)	Beklenti (<i>expectancy</i>), korku (<i>fear</i>), öfke (<i>rage</i>), panik (<i>panic</i>)	Fiziksel bağlantı
Plutchik (1980)	Kabul (<i>acceptance</i>), öfke (<i>anger</i>), ümit (<i>anticipation</i>), nefret (<i>disgust</i>), sevinç (<i>joy</i>), korku (<i>fear</i>), üzüntü (<i>sadness</i>), hayret (<i>surprise</i>)	Biyolojik sürece uyarlamaya göre
Tomkins (1984)	Öfke (<i>anger</i>), merak (<i>interest</i>), küçümseme (<i>contempt</i>), nefret (<i>disgust</i>), ıstırap (<i>distress</i>), korku (<i>fear</i>), sevinç (<i>joy</i>), utanç (<i>shame</i>), hayret (<i>surprise</i>)	Sinirsel ateşleme yoğunluğu
Watson (1930)	Korku (<i>fear</i>), sevgi (<i>love</i>), öfke (<i>rage</i>)	Fiziksel bağlantı
Weiner ve Graham (1984)	Mutluluk (<i>happiness</i>), üzüntü (<i>sadness</i>)	Nitelik yönünden bağımsız

(Kaynak: Ortony ve Turner, 1990: 316)

Tablodan görüldüğü üzere psikologlar da temel duygular konusunda fikir birliğine sahip değillerdir (Çetinkaya, 2006: 7).

Türkiye’de duygu yansıtan sözcükler ile ilgili yapılan ilk bilimsel çalışma, Nilüfer Voltan-Acar’a aittir. Voltan-Acar (1987, 1990, 2009: 133-147) Türkçe sözcüklerden duygu yansıtan sözcük ve deyimleri tarayarak duyguları iki başlığa ayırmıştır: olumlu ve olumsuz duygular. Olumlu duyguları anlatan sözcük ve deyimleri iki alt sınıfa: mutluluk ve yeterliliğe; olumsuz duyguları anlatan sözcük ve deyimler ise altı alt sınıfa: mutsuzluk, yetersizlik, kuşku, kaygı, korku, saldırganlığa ayırmıştır (Yenen Avcı, 2015: 1003).

Tarhan, olumlu duyguları sevgi, güven, ümit, iyimserlik, merhamet ve şefkat, mutluluk, estetik duygusu, sorumluluk duygusu, vefa, adalet, sabır ve sonsuzluk duygusu şeklinde tasnif etmiştir. Bencillik, gurur, kibir, üstünlük duygusu, utanç kıskançlık, öfke, kin, üzüntü, nefreti ise olumsuz duygular olarak kabul etmiştir. Kalyoncu ise duyguları ikiye; iyi ve kötü duygulara ayırmıştır. İyi duygulara şefkat, acıma, merhamet, yardımlaşma, cömertlik, mertlik, sorumluluk vb. duyguları; kötü duygulara kin, nefret, intikam, haset, kıskançlık, kötü zan, büyüklenme vb. duyguları almıştır (Yenen Avcı, 2015: 1002).

Yenen Avcı, 2015 yılında yayımladığı *Türkiye Türkçesi Deyimlerinde Duyguların Analizi* adlı makalesinde deyimlerdeki duyguların analizini yapmıştır. Deyimleri anlamına göre olumlu duygu ifade eden ve olumsuz duygu ifade eden deyimler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu iki grup kendi içinde yine alt gruplara ayrılmıştır. Olumlu duygu ifade eden deyimleri, sevinç, beğeni, sevgi, rahatlık duyma, saygı duyma, cesaret, istekli olma, özlem, merhamet duyma, hoş görme, özveri, güven duymak, umut, kanaatkârlık ve kıvanç olmak üzere 15 alt gruba ayırmıştır. Olumsuz duygu ifade eden deyimler ise üzüntü, sıkıntı, öfke, kin, korku, umursamama, usanç, beğenmeme,

şaşkınlık, utanç, kibir, merhametsizlik, umutsuzluk, hoş görmeme, çaresizlik, aşk, huzursuzluk, telaş, heyecan, şüphe, sabırsızlık, eziklik duyma, pişmanlık, istekli olmama, güvensizlik, saygı duymama, sitem, kıskançlık, kaygı, tiksınme, yalnızlık ve bencilik şeklinde 32 gruba ayırmıştır (Yenen Avcı, 2015: 997-1020).

Özbek Türkçesinde de deyimler, duygular bakımından sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Nurmanov ve Rasulov *O'zbek Tili Jadvallarda* adlı kitapta deyimleri, şu şekilde tasnif etmiştir:

Tablo 6. Özbek Türkçesindeki Deyimlerin Duygular Bakımından Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesindeki biçimi	Eş Anlamlı Deyimler
Kıvanç	<i>Og'zi qulog'iga yetmoq, boshi osmonga yetmoq</i>
Şaşırma	<i>Og'zi ochilib qolmoq, yoqasini ushlamoq</i>
Acıma, üzüntü	<i>Dili siyoh bo'lmoq, yuragi-bag'ri qon bo'lmoq</i>
Korku	<i>Yuragi orqasiga tortib ketmoq, yuragi chiqib ketmoq, o'takasi yorilmoq</i>
Rahatsız olma durumu	<i>O'zini qo'ygani joy topolmaslik, yuragiga g'ulg'ula tushmoq</i>
İkrah, alay etme	<i>Oyog'ining uchida ko'rsatish, mayna qilish, oyoq osti qilish, izzat-nafsigaga tegmoq</i>
Öfke	<i>Ko'rgani ko'zi yo'q otgani o'qi yo'q, ko'zining paxtasi chiqmoq, ko'ziga qon to'lmoq</i>
Utanma, namus	<i>Yerga kirib ketmoq, boshni xam qilmoq, yerga qaratmoq</i>
Istirap	<i>O'z yog'iga o'zi qovrilmoq, ichini it tirnamoq, yurak-bag'ri ezilmoq</i>

Tehdit, beddua	<i>Do 'q urmoq, onasini Uchqo 'rg 'ondan ko 'rsatmoq, go 'rida to 'ng 'iz qo 'pmaq</i>
----------------	--

(Kaynak: Nurmonov, Rasulov, 1993: 50).

Yenen Avcı'ya göre olumlu duygular, insanın yararına olan, kendisini iyi hissetmesini ve toplumla iyi ilişkiler kurmasını sağlayan, yaşamına anlam ve değer katan duygulanımlardır (2015: 1004).

Çalışmada Yenen Avcı'nın olumlu duygu ifade eden deyimler başlığı altında geçen sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler listesi esas alınarak deyimler incelenmiştir. Yenen Avcı'nın tasnifinde yer alan sevinç ifade eden deyimler başlığı altında verilen *dünyayı tozpembe görmek, gülmekten kırılmak, hayrını görmek* vb. deyimler; beğeni ifade eden deyimler başlığı altında verilen *ağzı pek (sıkı), akıl kumkuması (kutusı)/ akl-ı evvel, kaleminden kan damlamak* vb. deyimler ve sevgi ifade eden deyimler başlığı altında verilen *aklında tutmak, hatırından çıkarmamak, hatırında tutmak* vb. deyimlerin anlamına bakıldığında değerlendirilen duyguları ifade etmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle de bu deyimler, tez konumuzun dışında olduğu için çalışmaya alınmamıştır.

Yenen Avcı'nın tasnifinde bulunmayan fakat deyim sözlüklerinde ve *TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde bulunan deyimler, çalışmaya dahil edilmiştir. Sistematik açıdan deyimler ile ilgili incelemeye geçmeden önce deyimlerin aşağıdaki gibi bir tasnife tabi tutulması uygun görülmüştür.

2.2. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler

Adler'e göre insanları birbirine yaklaştıran duyguların en başında neşe gelmektedir. Çünkü bu duygu, bulaşıcı bir ısı dalgasına sahiptir. Bu olumlu enerji, bir arada bulunmak, bir şeyin zevkini birlikte çıkarmak veya birlikte eğlenmek gibi birleştirici bir etki yapar. Mutlu bir etki bırakan neşenin sosyal bir duygu olmakla beraber

zorlukları aşma hususunda çok etkili olduğunu söylemek mümkündür (Yenen Avcı, 2015: 1004).

2.2.1. Özbek Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler

Özbek Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) ifade eden deyimler varyantlarıyla birlikte toplam 55 adettir. Bu deyimler ve anlamları aşağıda verilmiştir:

- *Bahri dili ochilmoq/ Bahri dilini ochmoq/ Bahri ochilmoq/ Bahrini ochmoq/ Dili ochilmoq* “Gönlü ferah olmak, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 34; Yo‘ldoshev, 2022: 16).
- *Biti to‘kilmoq* “Çoktan beri özlediği bir şeyi bol bol yapmak, eğlenmek.” (Madvaliyev vd. 2006: 282).
- *Boshi ko‘kka yetmoq/ Boshini ko‘kka yetkazmoq/ Boshi osmonga yetmoq/ Boshini osmonga yetkazmoq* “Çok sevin(dir)mek, birini mutlu etmek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 49; Yo‘ldoshev, 2022: 24-25).
- *Boshi osmonda/ Boshi ko‘kda* “Çok sevinçli, çok mutlu.” (Rahmatullayev, 1978: 52; Yo‘ldoshev, 2022: 26).
- *Bo‘yini ko‘rib quvonmoq* “Bir kimsenin büyüdüğünü görüp sevinmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 58).
- *Davlat eshigini ochmoq* “Bahtı açılmak, talihi açılmak, şansı açılmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 62).
- *Chehrasini ochmoq I/ Chehrasi ochildi/ Chehrasining ochilib ketishi/ Chehrasi yarqirab ketmoq* “Yüzü gülmek, neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.” (Rahmatullayev, 1978: 249; Yo‘ldoshev, 2022: 145).
- *Chehrasi ochiq/ Ochiq chehra(li)/ Ochiq yuz(li)* “Güler yüzlü, morali, keyfi yerinde.” (Rahmatullayev 1978: 249; Yo‘ldoshev, 2022: 145).

- **Chiroyi ochilmoq** “Yüzü gülmek, neşelenmek, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 251; Yo‘ldoshev, 2022: 146).
- **Dimog‘i chog‘** “Keyfi yerinde, halinden memnun.” (Rahmatullayev, 1978: 72; Yo‘ldoshev, 2022: 39).
- **Dimog‘ini chog‘ qilmoq/ Dimog‘i chog‘ bo‘lmoq** “Keyfi yerine gelmek, memnun olmak, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 72; Yo‘ldoshev, 2022: 39).
- **Do‘ppisini osmonga irg‘itmoq (otmoq, tashlamoq)** “Çok sevinmek, sevinçten havalara uçmak.” (Rahmatullayev, 1978: 77; Yo‘ldoshev, 2022: 42).
- **Jon deb/ Jon-jon deb** “Memnuniyetle, seve seve.” (Rahmatullayev, 1978: 94; Yo‘ldoshev, 2022: 51).
- **Jon (jon-jon) demoq** “Memnun olmak, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 94; Yo‘ldoshev, 2022: 51).
- **Jon koshki (edi)** “Çok sevinirdim, memnun olurdum.” (Rahmatullayev, 1978: 103; Yo‘ldoshev, 2022: 55).
- **Kayfi chog‘ bo‘lmoq/ Kayfini chog‘ qilmoq/ Kayfi xush bo‘lmoq** “Keyfini yerine getirmek, neşelenmesini sağlamak, mutlu etmek.” (Rahmatullayev, 1978: 126; Yo‘ldoshev, 2022: 69).
- **Kayfi to‘g‘ri bo‘lmoq** “Morali yerinde olmak, mutlu olmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 75).
- **Kayfi chog‘ (xush)** “Keyfi yerinde.” (Rahmatullayev, 1978: 126; Yo‘ldoshev, 2022: 69).
- **Kayfi chog‘lik qilmoq** “Keyifle eğlenmek” (Rahmatullayev, 1978: 126).
- **Ko‘kragi tog‘day ko‘tarilmoq/ Ko‘ksi ko‘tarilmoq** “Aşırı derecede sevinmek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 152; Yo‘ldoshev, 2022: 84).
- **Ko‘ngil(ni) ochmoq I** “Memnun olmak, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo‘ldoshev, 2022: 85).

- ***Ko‘nglida g‘ubor qolmaslik*** “Kişinin keyfinin yerine gelmesi, üzüntüsünün gitmesi.” (Yo‘ldoshev, 2013: 77).
- ***Ko‘ngli yorishmoq/ Ko‘nglini yorishtirmoq/ Ko‘ngilni yoritmoq/ Yuragi yorishdi/ Dili yorishdi/ Dili yoridi*** “İçi açılmak. Gönlüne ferahlık, neşe gelmek, iç sıkıntısı dağılmak.” (Rahmatullayev, 1978: 161; Yo‘ldoshev, 2022: 88).
- ***Ko‘nglini ochmoq*** “Üzüntüsünü giderip sevindirmek” (Rahmatullayev, 1978: 165).
- ***Ko‘ngli ravshan bo‘lmoq*** “İçinde keder ya da şüphe kalmamak, gönlü açılmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 76).
- ***Ko‘ngli chog‘ bo‘lmoq*** “Mutlu olmak, şad olmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 76).
- ***Ko‘ngli shodmon bo‘lmoq*** “Bir şeyden memnun olmak, sevinmek ve mutlu olmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 77).
- ***Ko‘nglini shod etgan*** “Bir kişiyi sevindirmek, memnun etmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 78).
- ***Ko‘nglini ovlamoq/ Ko‘ngil ovlamoq*** “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye çabalamak.” (Rahmatullayev, 1978: 164).
- ***Ko‘nglini olmoq*** “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye çabalamak.” (Rahmatullayev, 1978: 165).
- ***Ko‘nglini topmoq*** “Gönlünü almak. Sevindirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 165; Yo‘ldoshev, 2022: 89).
- ***Ko‘ngli(ni) tog‘day ko‘tar(il)moq*** “(Birisini) sevin(dir)mek, mutlu etmek, memnun etmek.” (Rahmatullayev, 1978: 165; Yo‘ldoshev, 2022: 89).
- ***Ko‘nglini yozmoq/ Ko‘ngil yozmoq/ Ko‘nglining chigilini yozmoq/ Ko‘ngilning chigilini yozmoq/ Yuragini yozmoq/ Yuragining chigilini yozmoq/ Yurakning chigilini yozmoq/ Chigilni yozmoq/ Chigili yozilmoq*** “1. Üzüntüsünü, kederini dağıtmak.” (Rahmatullayev, 1978: 163).

- ***Ko'ngli to'lmoq*** "1. Memnun olmak, sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 169; Yo'ldoshev, 2022: 91).
- ***Kun tug'moq*** "İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak." (Madvaliyev vd., 2006: 429).
- ***Minnatdorlik qilmoq*** "Bir kimsenin yaptığı iyilikten dolayı memnun olmak." (Yo'ldoshev, 2013: 81).
- ***Og'zining tanobi qochmoq*** "Aşırı derecede sevinmek, memnun olmak." (Rahmatullayev, 1978: 202; Yo'ldoshev, 2022: 112).
- ***Og'zi qulog'iga yetmoq*** "Ağzı kulaklarına varmak. Çok sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 203; Yo'ldoshev, 2022: 113).
- ***Og'zi qulog'ida*** "Ağzı kulaklarına varmak. Çok sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 203; Yo'ldoshev, 2022: 113).
- ***O'zida yo'q*** "Aşırı (sevinçli)." (Rahmatullayev, 1978: 281; Yo'ldoshev, 2022: 165).
- ***O'zini qayerga qo'yish(i)ni (qo'yarini) bilmaslik/ O'zini qayoqqa qo'yish(i)ni (qo'yarini) bilmaslik/ O'zini qayga qo'yish(i)ni (qo'yarini) bilmaslik*** "3. Sevinçten heyecanlanmak." (Rahmatullayev, 1978: 281; Yo'ldoshev, 2022: 166).
- ***Qulfi dili ochilmoq II*** "Keyfi yerinde olmak, memnun olmak" (Madvaliyev, 2006: 375).
- ***Quvonchi olamga sig'maslik*** "İçi içine sığmamak. Çok heyecanlanıp sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 292; Yo'ldoshev, 2022: 171).
- ***Qo'yi mingga yetmoq*** "Çok sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 295; Yo'ldoshev, 2022: 173).
- ***Sevinchi (Quvonchi/Xursandligi/Shodligi) ichiga sig'maydi/ Sevinch-quvonchi ichiga sig'maydi/ Sevinchi yuragiga sig'maydi(sig'dirolmaslik)*** "Aşırı ölçüde sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 213; Yo'ldoshev, 2022: 123).

- *Terisiga sig'may (ketmoq) I* “İçi içine sığmamak, sevinçten havalara uçmak, çok heyecanlanıp sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 226; Yo‘ldoshev, 2022: 130).
- *Vaqtı chog‘* “Keyfi yerinde, mutlu.” (Rahmatullayev, 1978: 62; Yo‘ldoshev, 2022: 31).
- *Vaqtı chog‘lik qilmoq* “Güzel vakit geçirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 62; Yo‘ldoshev, 2022: 31).
- *Vaqtı xush bo'lmoq* “Keyfi yerinde, memnun.” (Yo‘ldoshev, 2013: 95).
- *Vaqtini xushlamoq* “Memnun etmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 95).
- *Yag‘riniga oftob tegmoq* “Uzun uğraştıktan sonra, art arda gelen dert ve çilelerden sonra mutluluğa ermek, bahtiyar olmak, mesut olmak.” (Yo‘ldoshev, 2022: 164).
- *Yuragi yorilguday (yorilgudek) bo'lmoq/ Yuragi yorilib ketar edi/ Yuragi qoq yorila yozmoq* “Sevinçten yüreği pır pır etmek. Sevinçten aşırı derecede heyecanlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 277; Yo‘ldoshev, 2022: 157).
- *Yuragi qinidan chiqa yozmoq* “1. Sevinçten çoşmak.” (Rahmatullayev, 1978: 276; Yo‘ldoshev, 2022: 91).
- *Yuragi toshmoq* “Aşırı derecede memnun olmak, sevinmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 98).

2.2.2. Türkiye Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) İfade Eden Deyimler

Türkiye Türkçesinde Sevinç (Neşe, Mutluluk, Ferahlık Duyma, Hoşnut Olma, Memnuniyet) ifade eden deyimler toplam 67 adettir. Bu deyimler aşağıda verilmiştir:

- *Ağzı ağzına kavuşmamak* “Aşırı sevinç içinde olmak.” (Aksoy, 1998: 539).
- *Ağzı kulaklarına varmak (sevincinden)* “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 540).
- *Aklı başından gitmek* “2. Çok sevinçten ya da çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.” (Aksoy, 1998: 552).

- ***Aşka gelmek*** “Şevk ve heyecanla coşmak.” (Aksoy, 1998: 588).
- ***Ayağı (ayakları) yere değmemek*** “Çok sevinmek, sevinçten hoplayıp zıplamak.” (Aksoy, 1998: 600).
- ***Başı göğe ermek (değmek)*** “Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek.” (Aksoy, 1998: 619).
- ***Bayram etmek*** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 630).
- ***Bundan iyisi can sağlığı*** “Bu en iyisidir; daha iyisi olamaz.” (Aksoy, 1998: 664).
- ***Cana can katmak*** “İnsanın neşesini ve dinçliğini artırmak.” (Aksoy, 1998: 670).
- ***Canına değmek*** “Kendisinin yararına yapılan işten pek hoşlanmak.” (Aksoy, 1998: 673).
- ***Çalmadan oynamak*** “Bir işe çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 686).
- ***Düdüğü çalmak*** “Sevindirici, mutlu kılıcı bir duruma erişmek.” (Aksoy, 1998: 735).
- ***Düğün bayram etmek*** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 736).
- ***Dünden razı (hazır)*** “Bir öneriyi seve seve ve hemen kabul eden.” (Aksoy, 1998: 737).
- ***Dünyalar onun olmak*** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 739).
- ***Etekleri zil çalmak*** “Büyük sevinç içinde bulunmak, çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 772).
- ***Felekten bir gün çalmak*** “Güzel, keyifli bir gün geçirmek.” (Aksoy, 1998: 781).
- ***Fesini havaya atmak*** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 783).
- ***Fırsatı ganimet bilmek*** “Çıkan fırsatı sevinçle karşılamak ve ondan hemen yararlanmak.” (Aksoy, 1998: 783).
- ***Gönlünü eğlemek*** “Mutlu, neşeli vakit geçirmek.” (ADS, erişim: 03.04.2023).
- ***Gönlünü görmek*** “İstedğini yaparak sevindirme.” (Aksoy, 1998: 801).

- **Gönlünü (hatırını) hoş etmek** “İstedliğini yaparak sevindirme.” (Aksoy, 1998: 801).
- **Gönül açmak** “Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek.” (Aksoy, 1998: 802).
- **Gönül (hatır) almak** “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.” (Aksoy, 1998: 802).
- **Gönül ferahlığı** “İç ferahlığı.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Gönül okşamak** “Güzel söz ya da davranışla birini sevindirmek.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Gönül yapmak** “Bir kimsenin gücenikliğini, ya da istemediği bir durumu uygun davranışlarla olumlu yola çevirmek.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Göz aydına gitmek** “Birini, kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya gitmek.” (Aksoy, 1998: 807).
- **Gözlerinin içi gülmek** “Çok sevinçli olduğu, yüzünden gözünden belli olmak.” (Aksoy, 1998: 812).
- **Gözleri parlamak** “Yüzünde sevinç ve umut belirtileri görülmek.” (Aksoy, 1998: 813).
- **Gözü gönlü açılmak** “Neşelenmek, içine ferahlık dolmak.” (Aksoy, 1998: 816).
- **Gözün aydın** “Kavuştuğun sevinçli gün (ya da sevindirici olay) kutlu olsun.” (Aksoy, 1998: 818).
- **Güllük gülistantık** “Neşe, gönül rahatlığı, bolluk içinde olan, sorunları bulunmayan (ortam).” (Aksoy, 1998: 825).
- **Gün doğmak** “2. İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.” (Aksoy, 1998: 827).
- **Gün görmek** “Bolluk, gönül rahatlığı, mutluluk içinde geçen günler yaşamak.” (Aksoy, 1998: 828).
- **Havalara uçmak** “Çok sevinmek.” (ADS, erişim: 09.04.2023).

- **Hele şükür** “Beklenen sonuç alındı çok şükür.” (Aksoy, 1998: 853).
- **Hevesini almak** “İmrendiği, istediği şeyi elde edip ona doymak.” (Aksoy, 1998: 857).
- **Hoş tutmak (birini)** “Okşayıcı davranışlarla incinmemesine dikkat etmek.” (Aksoy, 1998: 861).
- **Hoşuna gitmek** “Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak.” (Aksoy, 1998: 861).
- **İç açmak** “Gönle ferahlık vermek.” (Aksoy, 1998: 865).
- **İçi açılmak** “Gönlüne ferahlık, neşe gelmek, iç sıkıntısı dağılmak.” (Aksoy, 1998: 866).
- **İçi içine sığmamak** “Çok heyecanlanıp sevinmek.” (Aksoy, 1998: 868).
- **İçine sinmek** “1. İsteğince olduğu için huzur ve mutluluk duymak.” (ADS, erişim: 11.04.2023).
- **İşi iş olmak** “İşi çok sevindirici bir durum almak.” (Aksoy, 1998: 886).
- **İyi ki** “Memnun olunacak bir durum ki, güzel bir rastlantı olarak.” (Aksoy, 1998: 893).
- **Kafayı bulmak** “Sarhoş olmak, sarhoşluk neşesini bulmak.” (Aksoy, 1998: 899).
- **Keyfi gelmek** “Neşelenmek.” (Aksoy, 1998: 926).
- **Keyfi yerinde olmak** “Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.” (ADS, erişim: 03.04.2023).
- **Kırıp geçirmek** “2. Tuhaf söz ve davranışlarıyla herkesi gülmeden katılmak.” (Aksoy, 1998: 929).
- **Kulağın elinde** “Müjde!” (Aksoy, 1998: 943).
- **Kurtlarını dökmek (Kurdunu kırmak)** “Çoktan beri özlediği bir şeyi bol bol yapmak.” (Aksoy, 1998: 946).
- **Külahını havaya atmak** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 950).

- **Makaraları koyuvermek (salıvermek)** “Kahkahalarla uzun uzun gülmek.” (Aksoy, 1998: 959).
- **Mürüvvetini görmek (ana baba evladının)** “2. Evladının güzel günlerini görmekten sevinç duymak.” (Aksoy, 1998: 970).
- **Parti vermek** “Arkadaşlarını toplayıp eğlenmek.” (Aksoy, 1998: 1008).
- **Rüyasında görse hayra yormamak** “Hatır ve hayaline gelmeyen güzel bir durumla karşılaşmak.” (Aksoy, 1998: 1019).
- **Üstüne (üzerine) titremek** “Çok sevdiği şeyi, kimseyi, bir zarar gelmesin diye, özenle korumak.” (Aksoy, 1998: 1091).
- **Yüreği ağzına gelmek** “Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.” (ADS, erişim: 20.04.2023).
- **Yüreğine (soğuk) su serpilmek** “Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek.” (Aksoy, 1998: 1130).
- **Yüreği serinlemek** “Üzüntüsü hafiflemek.” (Aksoy, 1998: 1131).
- **Yüreği yağ bağlamak** “İstediği gibi bir durum meydana gelmesinden büyük kıvanç duymak.” (Aksoy, 1998: 1131).
- **Yüzü gülmek** “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.” (Aksoy, 1998: 1134).
- **Zevkini çıkarmak (bir şeyin)** “Güzelliğinden, tadından olabildiğince çok yararlanmak.” (Aksoy, 1998: 1142).
- **Zevkini okşamak (Bir şey birinin)** “Beğenisine uygun olmak, hoşuna gitmek.” (Aksoy, 1998: 1142).
- **Zevkten dört köşe olmak** “Çok keyiflenmek, çok zevk duymak.” (Aksoy, 1998: 1142).

2.3. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler

2.3.1. Özbek Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler

Özbek Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) ifade eden deyimler, varyantlarıyla birlikte 18 adettir. Bu deyimler aşağıda verilmiştir:

- *Aqlni (Hushini)olmoq* “Aklımı almak, büyülemek.” (Madvaliyev vd., 2006: 566).
- *Bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday (yutguday)* “Oldukça güzel. Beqiyos go‘zal, nihoyatda dilrabo.” (Rahmatullayev, 1978: 44).
- *Havasi(ni) kel(tir)moq* “Heveslenmek, imrenmek.” (Rahmatullayev, 1978: 306; Yo‘ldoshev, 2022: 179).
- *Hushi ketmoq* “Birisine hayran bakmak.” (Rahmatullayev, 1978: 309; Yo‘ldoshev, 2022: 181).
- *Iliq so‘z bilmoq* “Hoş, güzel sözler söylemek, müjde vermek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 71).
- *Ko‘ngli tortdi/ ko‘ngil tortar/ dil tortar/ dili tortgan(kendinin)* “Beğenmek, hoşlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 168).
- *Labidan bol tommoq* “Dilinden bal damlamak, çok sevindirici ve güzel şeyler söylemek.” (Yo‘ldoshev, 2022: 92).
- *Ma‘qul tushmoq* “Beğenmek, onaylamak.” (Rahmatullayev, 1978: 179; Yo‘ldoshev, 2022: 97).
- *Og‘zidan bol tommoq* “Ağzından bal damlamak, tatlı dilli olmak, güzel konuşmak.” (Yo‘ldoshev, 2022: 112).
- *Og‘ziga qaratmoq* “1. Konuşmasıyla herkesi kendine hayran etmek, konuşmasıyla cazbetmek.” (Rahmatullayev, 1978: 201; Yo‘ldoshev, 2022: 116).

- **Og'zining suvi kelmoq** “Çok beğenip imrenmek.” (Madvaliyev vd., 2006: 186).
- **Quling o'rgilsin** “Acayip, çok güzel.” (Rahmatullayev, 1978: 292; Yo'ldoshev, 2022: 171).
- **Tan bermoq** “İltifat etmek, beğendiğini dile getirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 221; Yo'ldoshev, 2022: 128).
- **Vola bo'lmoq** “Bir şeyi aşırı sevmek, meftun olmak, hayran kalmak, çok beğenmek.” (Yo'ldoshev, 2022: 31).
- **Xush kelmoq** “Beğenmek, hoşuna gitmek.” (Rahmatullayev, 1978: 248; Yo'ldoshev, 2022: 144).
- **Xush ko'rmoq** “Beğenmek, hoşuna gitmek.” (Rahmatullayev, 1978: 248; Yo'ldoshev, 2022: 144).
- **Yaxshi ko'rmoq I** “3. Beğenmek.” (Rahmatullayev, 1978: 279; Yo'ldoshev, 2022: 144).

2.3.2. Türkiye Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) İfade Eden Deyimler

Türkiye Türkçesinde Beğeni (Estetik Duygusu, Takdir, Hayranlık) ifade eden deyimler toplam 46 adettir. Bu deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Adam evladı** “İyi bir ailenin iyi yetişmiş, iyi eğitilmiş çocuğu.” (Aksoy, 1998: 529).
- **Ağzı burnu yerinde** “Oldukça güzel.” (Aksoy, 1998: 539).
- **Ağzı çelikli (teneke kaplı)** “Çok sıcak yiyecek ve içeceği hiç sıcak değilmiş gibi yiyip içebilen.” (Aksoy, 1998: 539).
- **Ağzından bal damlamak (akmak)** “Çok tatlı konuşmak.” (Aksoy, 1998: 542).
- **Ağzına (ağızlarına) layık** “Çok güzel, çok lezzetli (bir yemek).” (Aksoy, 1998: 542).
- **Ağzının suyu akmak** “Çok beğenip imrenmek.” (Aksoy, 1998: 545).

- ***Ağzını öpeyim*** “Ne güzel söyledin.” (Aksoy, 1998: 546).
- ***Ağzı sulanmak*** “İmrenmek.” (Aksoy, 1998: 546).
- ***Aklı gitmek*** “Çok beğenmek, bayılmak.” (Aksoy, 1998: 553).
- ***Aklını almak*** “Güzelliği ile büyülemek.” (Aksoy, 1998: 555).
- ***Alımlı çalımlı*** “Gösterişli, güzel.” (Aksoy, 1998: 562).
- ***Allahu var*** “Kendisi burada yok ama Tanrı tanıktır: çalışkan, dürüst bir kişidir (ya da haklıdır).” (Aksoy, 1998: 565).
- ***Analar ne doğurmuş!*** “Ne yaman ne güçlü ne üstün, nasıl becerikli ve yetenekli.” (Aksoy, 1998: 572).
- ***Baba adam*** “Yaşlı, iyi yürekli, olgun, hoşgörülü adam.” (Aksoy, 1998: 609).
- ***Babana rahmet*** “Yaptığı iş, söylediğin söz çok yerinde. Ben de öyle düşünüyordum.” (Aksoy, 1998: 609).
- ***Biçilmiş kaftan*** “(Ona) Çok uygun (bir iş).” (Aksoy, 1998: 639).
- ***Bir güzel*** “Güzel bir biçimde, çok iyi bir yolda.” (Aksoy, 1998: 647).
- ***Bir içim su*** “Çok güzel bir kadın.” (Aksoy, 1998: 647).
- ***Böylesine can kurban*** “Düşük nitelikte olanlarla kıyaslanamayacak güzellikte olan, her türlü özveriye değer.” (Aksoy, 1998: 662).
- ***Dillere destan olmak*** “Aşırı niteliği her yerde anlatılır olmak.” (Aksoy, 1998: 723).
- ***Geçer akçe*** “Herkesin beğendiği (söz, eylem).” (Aksoy, 1998: 789).
- ***Giyimli kuşamlı*** “Temiz ve özenle giyinmiş (kişi).” (Aksoy, 1998: 796).
- ***Göz alıcı*** “Göze çarpan, güzelliği dikkati çeken, alımlı.” (Aksoy, 1998: 807).
- ***Göze girmek*** “Davranışları ve yetenekleriyle sevgi ve güven kazanmak.” (Aksoy, 1998: 809).
- ***Göz hakkı*** “Başkasında gördüğü şeye imrenmiş olacağı düşünülen kimseye o şeyden verilen pay.” (Aksoy, 1998: 810).

- **Göz kamaşturmak** “1. Güzellik ya da başarı, görenleri hayran bırakmak.” (Aksoy, 1998: 810).
- **Gözüne sokmak** “1. Çaba harcayarak, bir kimseyi büyüğünün beğenmesini sağlamak.” (Aksoy, 1998: 820).
- **Hanım hanımcık** “1. Evine, çocuklarına, işine gereği gibi bakan, hoppalığı bulunmayan kadın. 2. Böyle bir kadına yakışır halleri olan.” (Aksoy, 1998: 841).
- **Ha şöyle, (Hah şöyle)** “İyi yaptın, beğendim, bravo, tamam.” (Aksoy, 1998: 845).
- **Havası olmak (Birinde bir kimsenin)** “2. Alımlılığı, hoş bir özelliği bulunmak.” (Aksoy, 1998: 848).
- **İki dirhem bir çekirdek** “Çok şık, pek güzel ve özenle giyinmiş.” (Aksoy, 1998: 875).
- **İnsan evladı** “İyilik bilen, iyilik yapmasını seven, soylu kişi.” (Aksoy, 1998: 881).
- **Kanlı canlı** “Yüzünden sağlık ve güç fişkıran.” (Aksoy, 1998: 906).
- **Kedi ciğere bakar gibi (bakmak)** “İmrendiği şeye çok iştahla bakmak.” (Aksoy, 1998: 918).
- **Kelle kulak yerinde** “Beden yapısı gösterişli.” (Aksoy, 1998: 919).
- **Kırk bir (buçuk) kere maşallah** “Tanrı esirgesin, nazar değmesin.” (Aksoy, 1998: 929).
- **Maşallahı var** “Maşallah denecek bir durumu var. Nazar değmesin, çok iyi.” (Aksoy, 1998: 962).
- **Ömür adam** “Hoş adam, değişik düşünceleri ve davranışları olan adam.” (Aksoy, 1998: 995).
- **Paşa paşa** “Kimseyi rahatsız etmeden, beğenilir bir davranış içinde.” (Aksoy, 1998: 1008).
- **Sapına kadar** “Üstün nitelikte (kişi).” (Aksoy, 1998: 1028).
- **Soylu soplu** “Eski, köklü, tanınmış bir aileden.” (Aksoy, 1998: 1042).

- *Sütü sümüğü pak* “Temiz bir ana baba çocuğu.” (Aksoy, 1998: 1055).
- *Tadı damağında kalmak* “Tadını unutmamak.” (Aksoy, 1998: 1063).
- *Varlık göstermek* “Göze görünür, beğenilir iş yapmak.” (Aksoy, 1998: 1095).
- *Yıldızı dişi* “Herkesçe sevilen, sempatik.” (Aksoy, 1998: 1119).
- *Yüzüne bakmaya kıyılmaz* “Pek çok güzel.” (Aksoy, 1998: 1136).

2.4. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler

2.4.1. Özbek Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler

Özbek Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) ifade eden deyimler varyantlarıyla birlikte 24 adettir. Bu deyimler aşağıda verilmiştir:

- *Aylanib qolmoq* “Meftun olmak, güzelliği karşısında büyülenmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 54).
- *Es- hushini (esini/ hushini) olib qo‘ydi* “Kendine aşırı derecede meftun etti.” (Rahmatullayev, 1978: 262).
- *Esi og‘di* “3. Bir güzellik karşısında aklını yitirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 260).
- *Hushi ketdi* “Bir güzellik karşısında aklını yitirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 309).
- *Istarasi (Sitorasi/ Yulduzi) issiq* “Kanı sıcak. Kendini herkese sevdiren, herkesçe sevilen, sempatik, sıcakkanlı.” (Rahmatullayev, 1978: 114; Yo‘ldoshev, 2022: 62).
- *Ishqi tushmoq* “Sevmek, bir bakışta âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 120; Yo‘ldoshev, 2022: 66).
- *Jigar(i)dan urmoq/ Jigar-bag‘ridan urmoq* “Vurulmak, (birine) âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 93; Yo‘ldoshev, 2022: 66).

- ***Ko'ngil bermoq*** “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo'ldoshev, 2022: 84).
- ***Ko'ngil bog'lamoq*** “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo'ldoshev, 2022: 84).
- ***Ko'ngil qo'ymoq*** “Sevmek, gönül vermek.” (Rahmatullayev, 1978: 154; Yo'ldoshev, 2022: 85).
- ***Ko'ngli bor*** “1. Sevgi beslemek, sevmek.” (Rahmatullayev, 1978: 154; Yo'ldoshev, 2022: 85).
- ***Ko'ngilda bori*** “İsteği, meyli olmak, hoşlanmak, sevmek.” (Yo'ldoshev, 2013: 76).
- ***Ko'nglini ovlamoq*** “Birini etkilemeye çalışmak.” (Rahmatullayev, 1978: 164).
- ***Ko'zining oq-u qorasi*** “1. Tek çocuk. 2. Çok değerli olan.” (Rahmatullayev, 1978: 138; Yo'ldoshev, 2022: 76).
- ***Ko'z(ining) qorachig'i*** “Göz bebeği, çok önem ve değer verilen, korunan, sakınılan, çok sevilen (kimse,kişi).” (Rahmatullayev, 1978: 151; Yo'ldoshev, 2022: 76).
- ***Mehri tushmoq*** “İlk görüşte birisine karşı sevgi uyanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 180; Yo'ldoshev, 2022: 98).
- ***Mehr qo'ymoq*** “Çok sevmek, aşırı sevmek.” (Rahmatullayev, 1978: 180; Yo'ldoshev, 2022: 98).
- ***Mehribonlik qilmoq*** “Şefkat göstermek, yürekten sevmek. (Yo'ldoshev, 2013: 80).
- ***Muhabbat qo'ymoq*** “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 183; Yo'ldoshev, 2022: 100).
- ***Non-namak bo'lmoq*** “Yakınlaşmak, aralarındaki ilgi, sevgi daha güçlü bir duruma gelmek.” (Yo'ldoshev, 2022: 103).

- **Robbano bo‘lmoq** “Aşırı derecede sevgi göstermek; aşka gelmek.” (Yo‘ldoshev, 2022: 119).
- **Xaridor bo‘lmoq** “Birine gönül vermek, âşık olmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 95).
- **Yaxshi ko‘rmoq I** “Sevmek, âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 278; Yo‘ldoshev, 2022: 164).
- **Yuragidan (yurakdan) urmoq** “Vurulmak, âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 269; Yo‘ldoshev, 2022: 157).

2.4.2. Türkiye Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) İfade Eden Deyimler

Türkiye Türkçesinde Sevgi (İlgi, Bağlılık, Hoşlanma) ifade eden deyimler varyantlarıyla birlikte 42 adettir. Bu deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Ağzının içine bakmak** “Birinin söylediklerini zevkle ve dikkatle dinlemek, bu sözlere uymak.” (Aksoy, 1998: 545).
- **Ana kuzusu (Anasının körpe kuzusu)** “1. Nazlı çocuk. 2. Sıkıntıya, güç işlere alışmamış genç.” (Aksoy, 1998: 572).
- **Aşka düşmek** “Âşık olmak.” (ADS, erişim: 23.04.2023).
- **Bağrına basmak** “1. Göğsü üzerine yaslanıp sevmek. 2. Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek.” (Aksoy, 1998: 611).
- **Cana yakın** “Sokulgan ve sevimli.” (Aksoy, 1998: 671).
- **Canımın içi!** “Canım kadar çok sevdiğim!” (Aksoy, 1998: 673).
- **Canının içine sokacağı gelmek** “Birini aşırı derecede sevmek, bağrına basmakla bile kanmamak.” (Aksoy, 1998: 675).
- **Can kurban (Can feda)** “Çok beğendiğim bu kişi, şey ya da davranış uğruna kendimi feda etsem değer.” (Aksoy, 1998: 677).
- **Cicim ayı** “Balayı, yeni evlilerin “cicim” sözcüğünü dillerinden düşürmedikleri ilk haftalar.” (Aksoy, 1998: 681).
- **Ciğer canlı** “Çocuklarına çok düşkün.” (Aksoy, 1998: 681).

- **Çifte kumrular** “Çok sevişen ve birbirlerinden ayrılmayan kişiler.” (Aksoy, 1998: 694).
- **Damarına girmek** “Bir kimsenin hoşlanacağı şeyler yapıp kendisini ona sevdirmek.” (Aksoy, 1998: 704).
- **Divanesi (delisi) olmak (Bir şeyin)** “Bir şeyi çıldırmasıya sevmek.” (Aksoy, 1998: 726).
- **El bebek gül bebek** “El üstünde tutulan, çok sevilen (çocuk, genç).” (Aksoy, 1998: 749).
- **Gönlü akmak** “(Birine, bir şeye karşı) Güçlü bir sevgi duymak.” (Aksoy, 1998: 799).
- **Gönlü düşmek** “Âşık olmak.” (ADS, erişim: 23.04.2023).
- **Gönlü ilişmek (takılmak)** “Birine karşı içinde sevgi duygusu uyanmak.” (Aksoy, 1998: 800).
- **Gönlünü kaptırmak** “Âşık olmak.” (ADS, erişim: 20.04.2023).
- **Gönlünü pazara çıkarmak** “Bir seçme yapmadan, rastgele birini sevmek.” (Aksoy, 1998: 801).
- **Gönlünü avlamak** “Birini kendine âşık etmek.” (Aksoy, 1998: 801).
- **Gönül bağlamak** “Sevgi ile bağlanmak.” (Aksoy, 1998: 802).
- **Gönül eri** “Hoşgörülü, açık yürekli, kendisiyle iyi arkadaşlık kurabilen kişi.” (Aksoy, 1998: 802).
- **Gönül vermek** “Sevgi ile bağlanmak.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Gözde olmak** “1. Sevilen, beğenilen, kayırılan kişi olmak. 2. Önemli bir kimsenin en çok beğendiği, ilgilendiği kadın olmak.” (Aksoy, 1998: 808).
- **Gözünü seveyim** “2. Çok sevdiğim şeydir, durumdur.” (Aksoy, 1998: 822).
- **Hatırından geçmemek** “2. Sevgi ve saygı duyduğu kimseyi kırmamak için onun istediğini yapmak.” (Aksoy, 1998: 846).

- **İçine sokacağı gelmek (Birini)** “Çok sevgi duymak (Birine karşı).” (Aksoy, 1998: 871).
- **Kanı kaynamak (Birine)** “İçinden sevgi taşıp gelmek.” (Aksoy, 1998: 905).
- **Kanı sıcak** “Kendini herkese sevdiren, herkesçe sevilen, sempatik, sıcakkanlı.” (Aksoy, 1998: 905).
- **Karaca, kuruca, gönlüme görece** “Başkalarına göre çirkin olsa da ben seviyorum.” (Aksoy, 1998: 909).
- **Kollarını açmak** “Büyük bir sevgi ile yanına çağırarak, kucaklamaya hazır olduğunu göstermek ya da bildirmek.” (Aksoy, 1998: 936).
- **Kulaktan âşık olmak** “Kendisine anlatılanlarla, birine ya da bir şeye karşı aşırı sevgi beslemek.” (Aksoy, 1998: 944).
- **Ömrümün varı** “Canım, hayatım sevgilim.” (Aksoy, 1998: 995).
- **Sarmaş dolaş olmak** “Birbirine iyice sarılıp kucaklaşmak.” (Aksoy, 1998: 1028).
- **Sıcak bakmak (bir duruma)** “İlgi ve yakınlık göstermek, (bir durumu) olumlu karşılamak.” (Aksoy, 1998: 1034).
- **Sıcak yüz göstermek** “Yakınlık göstererek karşılamak.” (Aksoy, 1998: 1034).
- **Sıkı fıkı** “Birbirine çok yakın, çok bağlı (Kişiler için).” (Aksoy, 1998: 1035).
- **Toz kondurmamak** “Bir şeyde ya da bir kimsede herhangi bir kusurun bulunduğunu kabul etmemek.” (Aksoy, 1998: 1077).
- **Tuz ekmek hakkı** “Sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak, duygusal borç.” (Aksoy, 1998: 1080).
- **Varsa o, yoksa o** “En çok sevdiği, beğendiği o. Ondan üstün bir varlık tanımıyor; ondan başkasını düşünmüyor.” (Aksoy, 1998: 1096).
- **Yüzünde şeytan tüyü var** “Kendisini çabuk sevdiren, onu kim görse sever, herkesi hemen kendine çeken bir sevimliliği var.” (Aksoy, 1998: 1135).

- ***Yüzü sıcak*** “Bir kimsenin hoşuna giden davranışından dolayı o kişinin yanına iyi karşılanacağını bilerek giden.” (Aksoy, 1998: 1138).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVINÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE EDEN DEYİMLERİN ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ

3.1. Anlambilim

Anlambilim sözcüğü İngilizcede *Semantics*, Yunancada *Semantio*, Özbek Türkçesinde ise *semantika* terimleriyle ifade edilir. Hojiyev, *semantika*'yı (anlambilim) dil birliğinin anlamını araştıran dil biliminin bölümü olarak tanımlar (2002: 87).

Anlam sorununu araştıran Ferdinand De Saussure'e göre dil bir sisteme sahiptir. Saussure, dilin toplumla birlikte ortaya çıktığını, toplumla geliştiğini ve sözcüklerin toplumların ihtiyaçları doğrultusunda meydana geldiğini ifade eder. Dil aslında bir göstergeler dizgesidir, göstergeler ise bir varlığa dilbilimsel işaretlerle (sesler, sözcükler, vb.) anlam yükleyerek oluşturulur. Saussure'e göre toplumun dokusu, dilin meydana gelmesi ve kelimelerin işaret ettikleri anlamların belirlenmesinde önemli bir rol oynar (Barut, Odacioğlu, 2018: 938).

Kılıç'a göre, anlambilim, iletişimin dil kullanılarak incelenmesidir. Felsefecilerin fikrine göre anlambilim dilin sözcükleri, kişiler, nesnelere, şeylere, sözcüklerin gönderme yaptığı evrendeki olaylar gibi dilsel anlatımlar arasındaki ilişkiyi tetkik eder. Dilbilimcilere göre ise anlambilim, dilde mananın nasıl oluşturulduğunu, birbirinden farklı anlam türlerini ele alır. Anlambilim bir taraftan da toplum ruhbiliminin bir bileşenidir (2009:17).

Son yıllarda karşılaştırmalı deyim çalışmalarında bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Bu incelemelerde deyimlerin anlamsal açıdan değerlendirilmesinde önemli etkenlerden biri de eş değerliktir.

3.2. Eş Değerlik

Eş değerlik ve eş değer kavramı ile ilgili dilbilimciler veya gramerciler, çeşitli görüşleri ortaya koymuşlardır. Vardar, eşdeğerliliği (Alm. Äquivalenz, Fr. equivalence, ing. equivalence) *karşılıklı içermeye bağıntısı* olarak tanımlar (2007: 94). Hojiyev ise eşdeğerlik kavramını, *muqobil birlik* olarak verir ve bir dil birliğine özgü anlamı ifade eden ve onun yerine gelebilen diğer dil birliği şeklinde tanımlar (2002: 69).

Uğurlu'ya göre "*Kelime eş değeriği*" (*lexikalische Äquivalenz*) terimi, *kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin "kavram alanı"yla hedef anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanının birbirlerine "eş değer" veya "denk" olma durumunu; bir başka deyişle birbiriyle "örtüşmesi"ni ifade etmektedir. Bu terim ile "tam eş değeriği"nin yanı sıra, "kabul edilebilir eş değeriği" de kastedilmektedir* (Uğurlu, 2012: 218).

Göktürk'e göre eş değeriği, "*özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metninde de çeviri dili okurunda uyandırabilmesi*"dir (1994: 60).

Lehçelerdeki eş değeriği terimi, günümüzde hem geniş anlamda hem de dar anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamda Türkçenin herhangi iki lehçesi arasındaki kelimelerin, deyimlerin ya da bazı kalıplaşmış ifadelerin genellikle aynı köke dayanması ve günümüzde de ses ve şekil açısından benzer görünümde olması durumuna eş değeriği denilmektedir. Dar anlamda ise, bu tür ses ve şekil açısından eş değeriği dilsel malzemelerin anlamlarının da aynı olanına eş değeriği denilmektedir. Burada çalışmanın başlığındaki "eş değeriği" kelimesinin geniş anlamda kullanılmıştır.

Çalışmanın temel kaynaklarından olan Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Izohli Frazologik Lug'ati* (1978), Yo'ldoshev, Küçükağaoğlu, Yo'ldosheva'nın *Özbekçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (2022), Yo'ldoshev, O'rinboyeva'nın *O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazologik Lug'ati* (2013) titizlikle taranmıştır.

Bulunan deyimlerin karşılığı Türk Dil Kurumunun genel ağ sayfasında yer alan Sözlükler kısmındaki Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Aksoy'un Deyimler Sözlüğü'nden de tespit edilmeye çalışılmıştır. Sevinç, beğeni ve sevgi açısından tespit edilen deyimler, eş değerlik seviyesi ve özelliklerine göre *tam eş değer deyimler*, *kısmi eş değer deyimler*, *eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan deyimler* ve *karşılığı olmayan deyimler* şeklinde gruplandırılmıştır. Bu gruplar çerçevesinde karşılaştırılan deyimlerin her iki lehçeye ait bazı dikkat çeken özellikleri, ortaya çıkan veriler her bölümün sonunda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.3. Eş Değer Deyimler

Deyimler, ülkelerin dili ve sosyal yapılarına göre farklılık gösterir. Her deyim, her iki lehçede aynı şeyleri ifade etseler de bunu farklı kelimelerle anlatır. Çünkü her milletin kendine özgü yaşam tarzı, geleneği, göreneği ve kültürü vardır. Toplumların bu özellikleri, dilde farklı sözcüklerle ifade edilir. Ama aynı kökten gelen lehçeler için durum biraz farklıdır. Bu lehçeler pek çok bakımdan ortaklık olsa da farklılıklar da vardır. Bu benzerlik ve farklılıklar sözcüklerde olduğu gibi deyimlerde de görülür.

Özbek Türkçesindeki bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki deyimlerle hem anlam hem yapı açısından benzerlik gösterir. Örneğin, Özbek Türkçesindeki “*Boshi ko 'kka yetmoq*” deyimini “Çok sevinmek, mutlu olmak” anlamını ifade eder. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan “Başı göğe ermek (değmek)” ise “Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek” anlamına gelir. Görüldüğü üzere bu iki deyim, şekil açısından benzese de anlam açısından küçük farklılık gösterir.

İki lehçe arasındaki bu benzerlikler, aktarmalarda kolaylık sağlasa da bazen de zorluk yaratır. Deyimlerin anlaşılması ve aktarılmasındaki yanlışlar, özellikle yalancı eş değerlik gösteren deyimlerde görülür. Örneğin Özbek Türkçesindeki “*Ko 'ngli qolmoq*” deyimini Türkiye Türkçesindeki “*Gönlü kalmak*” deyimiyile şekil açısından benzerlik

gösterir. Bu deyimlerin anlamına bakıldığında ise farklılıklar olduğu görülür. Özbek Türkçesindeki “*Ko‘ngli qolmoq*” deyimini, “Önceki iyi tutum yerine, bir hoşlanmama duygusunun uyanması” anlamına gelir: *Roziq qo‘rboshining Mahsumdan ko‘ngli qoldi.* S. Anorboyev *Oqsoy* (Rahmatullayev, 1978: 172).

Türkiye Türkçesindeki “*Gönlü kalmak*” deyimini ise “1. Gücenmek. 2. İsteddiği hâlde elde edemediği şey üzerinde isteği devam etmek” anlamına gelir: “*Gönlüm o vitrindeki elbisede kaldı.*” (Aksoy, 1998: 800).

Bazı deyimler mekân, kültür, coğrafya ve geleneklere göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, iki lehçede de “Çok sevinmek, aşırı derecede memnun olmak” anlamına gelen deyimler incelendiğinde Özbek Türkçesinde “*Do‘ppisini osmonga otmoq*” şeklinde kullanılan deyim, Türkiye Türkçesinde “Külahını havaya atmak” ve ya “Fesini havaya atmak” şeklinde geçmektedir. Özbek Türkçesindeki örnekte geçen “*Do‘ppi*” Özbeklerin; Türkiye Türkçesindeki örnekte geçen “külâh” ve “fes” ise Türk erkeklerinin baş giyimidir.

Eş değer deyimler, dar anlamda hem şekil açısından hem de anlam açısından örtüşen deyimlerdir. Ancak bu tür deyimler de kendi aralarında şekil bakımından tam ya da kısmen örtüşmesine göre 1. Tam Eş Değer Deyimler ve 2. Kısmî Eş Değer Deyimler şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

3.3.1. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden

Tam Eş Değer Deyimler

Hem şekil hem anlam bakımından tam olarak örtüşen deyimler, tam eş değer deyimlerdir. Aşağıda Özbek ve Türkiye Türkçesinde tam eş değer olan deyimler verilmiştir.

Özbek Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, Türkiye Türkçesindeki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerle karşılaştırıldığında bazı

deyimlerin, aynı kaynaktan beslenen lehçeler olması nedeniyle biçim ve anlam açısından benzerlik gösterdiği görülür.

Bu bölümde karşılaştırılan Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, anlam ve yapı açısından benzer veya birebir aynı anlamı taşımaktadır. Bu deyimler iki lehçede de aynı şekilde kullanıldığından aktarmalarda sıkıntı yaşanmamaktadır.

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç (neşe, mutluluk, ferahlık duyma, hoşnut olma, memnuniyet) ifade eden tam eş değer deyimler aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Boshi(ni) ko'kka (osmonga)</i> <i>yet(kaz)moq</i> “Çok sevin(dir)mek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 49; Yo'ldoshev, 2022: 24-25)</p>	<p><i>Başı göğə ermek (değmek)</i> “Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek.” (Aksoy, 1998: 619).</p>
<p><i>Do'ppisini osmonga otmoq</i> <i>(irg'itmoq/tashlamoq)</i> “Çok sevinmek, sevinçten havalara uçmak.” (Rahmatullayev, 1978: 77; Yo'ldoshev, 2022: 42)</p>	<p><i>Külahını (Fesini) havaya atmak</i> “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 950).</p>
<p><i>Ko'nglini olmoq</i> “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye çabalamak.” (Rahmatullayev, 1978: 165).</p>	<p><i>Gönül almak</i> “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.” (Aksoy, 1998: 802).</p>
<p><i>Ko'ngil(ni) ochmoq I</i></p>	<p><i>Gönül açmak</i></p>

<p>“Kederini gidermek, unutmak.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo‘ldoshev, 2022: 85)</p>	<p>“Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek.” (Aksoy, 1998: 802).</p>
<p><i>Og‘zi qulog‘iga yetmoq</i> “Ağzı kulaklarına varmak. Çok sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 203; Yo‘ldoshev, 2022: 113)</p>	<p><i>Ağzı kulaklarına varmak (sevincinden)</i> “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 540).</p>

Özbek ve Türkiye Türkçesinde beğeni (estetik duygusu, takdir, hayranlık) ifade eden tam eş değer deyim bir tane tespit edilmiştir.

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Og‘zidan bol tommoq</i> “Ağzından bal damlamak, tatlı dilli olmak, güzel konuşmak.” (Yo‘ldoshev, 2022: 112)</p>	<p><i>Ağzından bal damlamak (akmak)</i> “Çok tatlı konuşmak.” (Aksoy, 1998: 542).</p>

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevgi (ilgi, bağlılık, hoşlanma) ifade eden tam eş değer deyimler aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Ko‘ngil bermoq</i> “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo‘ldoshev: 2022: 84)</p>	<p><i>Gönül vermek</i> “Sevgi ile bağlanmak.” (Aksoy, 1998: 803).</p>
<p><i>Ko‘ngil bog‘lamoq</i></p>	<p><i>Gönül bağlamak</i></p>

<p>“Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 153; Yo‘ldoshev: 2022: 84</p>	<p>“Sevgi ile bağlanmak.” (Aksoy, 1998: 802).</p>
<p><i>Ko‘nglini ovlamoq</i> “Kendine âşık etmeye çabalamak” (Rahmatullayev, 1978: 164)</p>	<p><i>Gönlünü avlamak</i> “Birini kendine âşık etmek.” (Aksoy, 1998: 801)</p>

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden hem de tam eş değer olan 9 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden beşi sevinç, biri beğeni ve üçü sevgi ifade etmektedir.

3.3.2. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden

Kısmî Eş Değer Deyimler

Deyimi oluşturan birliklerden birinin veya tamamının farklılık gösterdiği, anlam bakımından örtüşen deyimler, kısmî eş değer deyimlerdir.

Özbek Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, Türkiye Türkçesindeki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerle karşılaştırıldığında bazı deyimlerin, anlam açısından birebir benzerlik gösterdiği, ancak şekil açısından bazı değişikliklere uğradığı görülür. Belirtilen deyimler iki lehçede de aynı şekilde kullanılır. Bu gruba giren deyimler, aktarmalarda kolaylık sağlar. Bu deyimler bağlamdaki anlama göre değişiklik gösterebilir.

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç (neşe, mutluluk, ferahlık duyma, hoşnut olma, memnuniyet) ifade eden kısmî eş değer deyimler aşağıda verilmiştir:

<p><i>Bahri dili ochilmoq/ Bahri dilini ochmoq/ Bahri ochilmoq/ Bahrini ochmoq/ Dili ochilmoq</i></p> <p>“Gönlü ferah olmak, sevinmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 34; Yo‘ldoshev, 2022: 16)</p>	<p><i>Gözü gönlü açılmak</i></p> <p>“Neşelenmek, içine ferahlık dolmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 816).</p>
<p><i>Biti to‘kilmoq</i></p> <p>“Çoktan beri özlediği bir şeyi bol bol yapmak, eğlenmek.”</p> <p>(Madvaliyev vd. 2006: 282)</p>	<p><i>Kurtlarını dökmek (Kurdunu kırmak)</i></p> <p>“Çoktan beri özlediği bir şeyi bol bol yapmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 946).</p>
<p><i>Dimog‘i(ni) chog‘ qilmoq (bo‘lmoq)</i></p> <p>“Keyfi yerine gelmek, memnun olmak, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 72; Yo‘ldoshev, 2022: 39)</p>	<p><i>Keyfi yerinde olmak</i></p> <p>“Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Kayfi to‘g‘ri bo‘lmoq</i></p> <p>“Kişinin mutlu ve iyi olması.”</p> <p>(Yo‘ldashev, 2013: 75)</p>	<p><i>Keyfi yerinde olmak</i></p> <p>“Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Kayfi chog‘ bo‘lmoq/ Kayfini chog‘ qilmoq/ Kayfi xush bo‘lmoq</i></p> <p>“Keyfini yerine getirmek, neşelenmesini sağlamak, mutlu etmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 126; Yoldaşev, 2022: 69)</p>	<p><i>Keyfi yerinde olmak</i></p> <p>“Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Kayfi chog‘lik qilmoq</i></p> <p>“Gönlünü eğlemek, eğlence yapmak”</p>	<p><i>Gönlünü eğlemek</i></p> <p>“Mutlu, neşeli vakit geçirmek.”</p>

(Rahmatullayev, 1978: 126)	(ADS, erişim: 12.04.2023).
<i>Ko‘kragi tog‘day ko‘tarilmoq/ Ko‘ksi ko‘tarilmoq</i> “Aşırı derecede sevinmek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 152;	<i>Havalara uçmak</i> “Çok sevinmek.” (ADS, erişim: 09.04.2023).
<i>Ko‘ngli ravshan bo‘lmoq</i> “İçinde keder ya da şüphe kalmamak, gönlü açılmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 76)	<i>İçi açılmak</i> “Gönlüne ferahlık, neşe gelmek, iç sıkıntısı dağılmak.” (Aksoy, 1998: 866).
<i>Ko‘ngliga qaramoq</i> “İncinmemesi için istediğine göre işi yapmak” (Rahmatullayev, 1978: 158)	<i>Hoş tutmak (birini)</i> “Okşayıcı davranışlarla incinmemesine dikkat etmek.” (Aksoy, 1998: 861).
<i>Ko‘nglini olmoq</i> “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye çabalamak.” (Rahmatullayev, 1978: 165)	<i>Hatır almak</i> “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.” (Aksoy, 1998: 802)
<i>Ko‘nglini shod etmoq</i> “Bir kişiyi sevindirmek, memnun etmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 78)	<i>Gönlünü (hatırını) hoş etmek</i> “İstedini yaparak sevindirme.” (Aksoy, 1998: 801).
<i>Ko‘nglini shod etmoq</i> “Bir kişiyi sevindirmek, memnun etmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 78)	<i>Gönül okşamak</i> “Güzel söz ya da davranışla birini sevindirmek.” (Aksoy, 1998: 803).

<p style="text-align: center;"><i>Ko‘nglini topmoq</i></p> <p>“(Bir kishinin) isteğine göre davranarak gönlünü almak, sevindirmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 165; Yo‘ldoshev, 2022: 89)</p>	<p style="text-align: center;"><i>Gönlünü görmek</i></p> <p>“İstedigini yaparak sevindirmek”</p> <p>(Aksoy, 1998: 801).</p>
<p style="text-align: center;"><i>Ko‘ngli to‘lmoq</i></p> <p>“1. Memnun olmak, sevinmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 169; Yoldaşev, 2022: 91)</p>	<p style="text-align: center;"><i>İçine sinmek</i></p> <p>“1. İsteğince olduğu için huzur ve mutluluk duymak.”</p> <p>(ADS, erişim: 11.04.2023).</p>
<p style="text-align: center;"><i>Ko‘ngli yorishmoq/ Ko‘nglini yorishtirmoq/ Ko‘ngilni yoritmoq/ Yuragi yorishdi/ Dili yorishdi/ Dili yoridi</i></p> <p>“İçi açılmak. Gönlüne ferahlık, neşe gelmek, iç sıkıntısı dağılmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 161; Yo‘ldoshev, 2022: 88)</p>	<p style="text-align: center;"><i>İçi açılmak</i></p> <p>“Gönlüne ferahlık, neşe gelmek, iç sıkıntısı dağılmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 866).</p>
<p style="text-align: center;"><i>Ko‘ngli chog‘ bo‘lmoq</i></p> <p>“Mutlu olmak, şad olmak.”</p> <p>(Yo‘ldoshev, 2013: 76)</p>	<p style="text-align: center;"><i>Keyfi yerinde olmak</i></p> <p>“Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p style="text-align: center;"><i>Ko‘nglini yozmoq/ Ko‘ngil yozmoq/ Ko‘nglining chigilini yozmoq/ Ko‘ngilning chigilini yozmoq/ Yuragini yozmoq/ Yuragining chigilini yozmoq/ Yurakning chigilini yozmoq/ Chigilni yozmoq/ Chigili yozilmoq</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Kafa dağıtmak</i></p> <p>“Sıkıntıyı gidermek, üzüntüyü yok etmeye çalışmak.”</p> <p>(https://www.dersimiz.com, erişim: 22.04.2023)</p>

<p>“1. Üzüntüsünü, kederini dağıtmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 163)</p>	
<p><i>Ko‘nglida g‘ubor qolmaslik</i></p> <p>“Gönlü ferah olmak, üzüntüsü gitmek”</p> <p>(Yo‘ldoshev, 2013: 77)</p>	<p><i>Gözü gönlü açılmak</i></p> <p>“Neşelenmek, içine ferahlık dolmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 816).</p>
<p><i>Kun tug‘moq</i></p> <p>“İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.”</p> <p>(Madvaliyev vd., 2006: 429)</p>	<p><i>Gün doğmak</i></p> <p>“2. İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 827).</p>
<p><i>Og‘zi qulog‘ida</i></p> <p>“Ağzı kulaklarına varmak. Çok sevinmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 203; Yo‘ldoshev, 2022: 113)</p>	<p><i>Ağzı kulaklarına varmak (sevincinden)</i></p> <p>“Çok sevinmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 540).</p>
<p><i>O‘zini qayerga (qayoqqa/qayga) qo‘yish(i)ni (qo‘yarini) bilmaslik</i></p> <p>“3. Sevinçten aşırı heyecanlanmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 281; Yo‘ldoshev, 2022: 166)</p>	<p><i>Yüreği ağzına gelmek</i></p> <p>“Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.”</p> <p>(ADS, erişim: 20.04.2023).</p>
<p><i>Sevinchi</i></p> <p><i>(Quvonchi/Xursandligi/Shodligi) ichiga sig‘maydi/ Sevinch-quvonchi ichiga sig‘maydi/ Sevinchi yuragiga sig‘maydi(sig‘dirolmaslik)</i></p>	<p><i>İçi içine sığmamak</i></p> <p>“Çok heyecanlanıp sevinmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 868).</p>

<p>“Aşırı derecede sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 213; Yo‘ldoshev, 2022: 123)</p>	
<p><i>Quvonchi olamga sig‘maslik</i> “İçi içine sığmamak. Çok heyecanlanıp sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 292; Yo‘ldoshev, 2022: 171)</p>	<p><i>İçi içine sığmamak</i> “Çok heyecanlanıp sevinmek.” (Aksoy, 1998: 868).</p>
<p><i>Qo‘yi mingga yetmoq</i> “Çok sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 295; Yo‘ldoshev, 2022: 173)</p>	<p><i>Havalara uçmak</i> “Çok sevinmek.” (ADS, erişim: 09.04.2023).</p>
<p><i>Terisiga sig‘may (ketmoq) I</i> “İçi içine sığmamak, sevinçten havalara uçmak, çok heyecanlanıp sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 226; Yo‘ldoshev, 2022: 130)</p>	<p><i>İçi içine sığmamak</i> “Çok heyecanlanıp sevinmek.” (Aksoy, 1998: 868).</p>
<p><i>Chehrasini ochmoq I/ Chehrasi ochildi/ Chehrasining ochilib ketishi/ Chehrasi yarqirab ketmoq</i> “Yüzü gülmek, neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.” (Rahmatullayev, 1978: 249; Yo‘ldoshev, 2022: 145)</p>	<p><i>Yüzü gülmek</i> “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.” (Aksoy, 1998: 1134).</p>
<p><i>Chiroyi ochilmoq</i></p>	<p><i>Yüzü gülmek</i> “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.”</p>

<p>“Yüzü gülmek, neşelenmek, sevinmek.” (Rahmatullayev, 1978: 251; Yo‘ldoshev, 2022: 146)</p>	<p>(Aksoy, 1998: 1134).</p>
<p><i>Vaqtı chog‘lik qilmoq</i> “Güzel vakit geçirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 62; Yo‘ldoshev, 2022: 31).</p>	<p><i>Gönlünü eglemek</i> “Mutlu, neşeli vakit geçirmek.” (ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Vaqtini xushlamoq</i> “Memnun etmek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 95)</p>	<p><i>Gönlünü eglemek</i> “Mutlu, neşeli vakit geçirmek.” (ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Vaqtı xush bo‘lmoq</i> “Keyfi yerinde olmak, memnun.” (Yo‘ldoshev, 2013: 95)</p>	<p><i>Keyfi yerinde olmak</i> “Sağlığı, neşesi, mutluluğu bulunmak.” (ADS, erişim: 03.04.2023).</p>
<p><i>Yuragi yorilguday (yorilgudek) bo‘lmoq/ Yuragi yorilib ketar edi/ Yuragi qoq yorila yozmoq</i> “Sevinçten yüreği pır pır etmek. Sevinçten aşırı derecede heyecanlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 277; Yo‘ldoshev, 2022: 157)</p>	<p><i>Yüreği ağzına gelmek</i> “Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.” (ADS, erişim: 20.04.2023).</p>
<p><i>Yuragi qinidan chiqa yozmoq</i> “2. Sevinçten aşırı coşmak, heyecanlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 276; Yo‘ldoshev, 2022: 91)</p>	<p><i>Yüreği ağzına gelmek</i> “Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.” (ADS, erişim: 20.04.2023).</p>

<p><i>Yuragi toshmoq</i></p> <p>“Aşırı derecede memnun olmak, sevinmek.”</p> <p>(Yo‘ldoshev, 2013: 98)</p>	<p><i>Havalara uçmak</i></p> <p>“Çok sevinmek.”</p> <p>(ADS, erişim: 09.04.2023).</p>
---	--

Özbek ve Türkiye Türkçesinde beğeni (estetik duygusu, takdir, hayranlık) ifade eden kısmî eş değer deyimler aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Aqlini (Hushini)olmoq</i></p> <p>“Aklını almak, büyülemek.”</p> <p>(Madvaliyev vd., 2006: 567).</p>	<p><i>Aklını almak</i></p> <p>“Güzelliği ile büyülemek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 555).</p>
<p><i>Bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday</i> <i>(yutguday)</i></p> <p>“Oldukça güzel.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 44)</p>	<p><i>Bir içim su</i></p> <p>“Çok güzel bir kadın.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 647).</p>
<p><i>Hushi ketmoq</i></p> <p>“Çok beğenmek, bayılmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 309; Yo‘ldoshev, 2022: 181).</p>	<p><i>Aklı gitmek</i></p> <p>“Çok beğenmek, bayılmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 553).</p>
<p><i>Ko‘ngli tortdi/ ko‘ngil tortar/ dil tortar/</i> <i>dili tortgan(kendinin)</i></p> <p>“Beğenmek, hoşlanmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 168)</p>	<p><i>Hoşuna gitmek</i></p> <p>“Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 861).</p>
<p><i>Labidan bol tommoq</i></p>	<p><i>Ağzından bal damlamak (akmak)</i></p>

<p>“Dilinden bal damlamak, çok sevindirici ve güzel şeyler söylemek.”</p> <p>(Yo‘ldoshev, 2022: 92)</p>	<p>“Çok tatlı konuşmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 542).</p>
<p><i>Og‘zining suvi kelmoq</i></p> <p>“Çok beğenip imrenmek.”</p> <p>(Madvaliyev vd., 2006: 186).</p>	<p><i>Ağzının suyu akmak</i></p> <p>“Çok beğenip imrenmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 545).</p>
<p><i>Xush kelmoq</i></p> <p>“Beğenmek, hoşuna gitmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 248; Yo‘ldoshev, 2022: 144)</p>	<p><i>Hoşuna gitmek</i></p> <p>“Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 861)</p>
<p><i>Xush ko‘rmoq</i></p> <p>“Beğenmek, hoşuna gitmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 248; Yo‘ldoshev, 2022: 144)</p>	<p><i>Hoşuna gitmek</i></p> <p>“Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 861)</p>

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevgi (ilgi, bağlılık, hoşlanma) ifade eden kısmî eş değer deyimler aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Aylanib qolmoq</i></p> <p>“Meftun olmak, güzelliği karşısında büyülenmek.”</p> <p>(Yo‘ldoshev, 2013: 54)</p>	<p><i>Aklını almak</i></p> <p>“Güzelliği ile büyülemek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 555).</p>
<p><i>Es- hushini (esini/ hushini) olib qo‘ydi</i></p> <p>“Güzelliği ile aklını aldı.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 262)</p>	<p><i>Aklını almak</i></p> <p>“Güzelliği ile büyülemek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 555).</p>

<p><i>Esi og‘moq</i></p> <p>“3. Bir g�zellik karşısında b�y�lenmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 260)</p>	<p><i>Aklını almak</i></p> <p>“G�zelliği ile b�y�lemek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 555).</p>
<p><i>Hushi ketmoq</i></p> <p>“Bir g�zellik karşısında b�y�lenmek.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 309)</p>	<p><i>Aklını almak</i></p> <p>“G�zelliği ile b�y�lemek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 555).</p>
<p><i>Istarasi (sitorasi/ yulduzi) issiq</i></p> <p>“Kanı sıcak. Kendini herkese sevdiren, herkesçe sevilen, sempatik, sıcakkanlı.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 114; Yo‘ldoshev, 2022: 62)</p>	<p><i>Kanı sıcak</i></p> <p>“Kendini herkese sevdiren, herkesçe sevilen, sempatik, sıcakkanlı.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 905).</p>
<p><i>Ishqi tushmoq</i></p> <p>“Sevmek, bir bakışta �şık olmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 120; Yo‘ldoshev, 2022: 66)</p>	<p><i>G�nl� d�şmek</i></p> <p>“�şık olmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 23.04.2023).</p>
<p><i>Ishqi tushmoq</i></p> <p>“Sevmek, bir bakışta �şık olmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 120; Yo‘ldoshev, 2022: 66)</p>	<p><i>G�nl� akmak</i></p> <p>“(Birine, bir şeye karşı) G�cl� bir sevgi duymak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 799).</p>
<p><i>Jigar(i)dan (Jigar-bag‘ridan) urmoq</i></p> <p>“Vurulmak, (birine) �şık olmak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 93; Yo‘ldoshev, 2022: 66)</p>	<p><i>G�nl�n� kaptırmak</i></p> <p>“�şık olmak.”</p> <p>(ADS, erişim: 20.04.2023).</p>
<p><i>Ko‘ngil qo‘ymoq</i></p> <p>“Sevmek, g�n�l vermek.”</p>	<p><i>G�n�l vermek</i></p> <p>“Sevgi ile bağlanmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 803).</p>

(Rahmatullayev, 1978: 154; Yo‘ldoshev, 2022: 85)	
<i>Muhabbat qo‘ymoq</i> “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak.” (Rahmatullayev, 1978: 183; Yo‘ldoshev, 2022: 100)	<i>Gönül vermek</i> “Sevgi ile bağlanmak.” (Aksoy, 1998: 803).
<i>Non-namak bo‘lmoq</i> “Yakınlaşmak, aralarındaki ilgi, sevgi daha güçlü bir duruma gelmek.” (Yo‘ldoshev, 2022: 103)	<i>Sıkı fıkı</i> “Birbirine çok yakın, çok bağlı (Kişiler için).” (Aksoy, 1998: 1035).
<i>Yuragidan (yurakdan) urmoq</i> “Vurulmak, âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 269; Yo‘ldoshev, 2022: 157)	<i>Gönlünü kaptırmak</i> “Âşık olmak.” (ADS, erişim: 20.04.2023).

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden hem de kısmî eş değer olan 54 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden 34’ü sevinç, 8’i beğeni ve 12’si sevgi ifade etmektedir.

3.3.3. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Eş Değeri Kalıplaşmış İfade İle Karşılana Deyimler

Özbek Türkçesindeki bazı deyimlerin eş değeri Türkiye Türkçesi deyim sözlüklerinde yer almazken kalıplaşmış ifade olarak karşılığı bulunmaktadır. Bu durum, Özbek Türkçesi için de geçerlidir. Bu kalıplaşmış ifadeler, kaynak lehçedeki deyim tam olarak karşılamaktadır. Böyle deyimler ve kalıplaşmış ifadeler aşağıda verilmiştir.

Özbek Türkçesinde sevinç ifade eden deyimler ve bu deyimlere karşılık gelen Türkiye Türkçesindeki kalıplaşmış ifadeler aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Dimog‘i chog‘</i></p> <p>“Keyfi yerinde, halinden memnun.” (Rahmatullayev, 1978: 72; Yo‘ldoshev, 2022: 39)</p>	<p><i>Keyfi yerinde</i></p> <p>“Neşesi, sağlığı yerinde olan (kimse), keyfi yolunda.” (GTS, erişim: 21.04.2023).</p>
<p><i>Kayfi chog‘ (xush)</i></p> <p>“Keyfi yerinde.” (Rahmatullayev, 1978: 126; Yo‘ldoshev, 2022: 69)</p>	<p><i>Keyfi yerinde</i></p> <p>“Neşesi, sağlığı yerinde olan (kimse), keyfi yolunda.” (GTS, erişim: 21.04.2023).</p>
<p><i>Minnatdorlik qilmoq</i></p> <p>“Bir kimsenin yaptığı iyilikten dolayı memnun olmak.” (Yo‘ldoshev, 2013: 81)</p>	<p><i>Minnettar kalmak</i></p> <p>“Birinden görülen iyiliğe karşı teşekkür duygusu beslemek.” (GTS, erişim: 21.04.2023).</p>
<p><i>Vaqtı chog‘</i></p> <p>“Keyfi yerinde, mutlu.” (Rahmatullayev, 1978: 62; Yo‘ldoshev, 2022: 31)</p>	<p><i>Keyfi yerinde</i></p> <p>“Neşesi, sağlığı yerinde olan (kimse), keyfi yolunda.” (GTS, erişim: 21.04.2023).</p>

Türkiye Türkçesinde sevinç ifade eden deyimler ve bu deyimlere karşılık gelen Özbek Türkçesindeki kalıplaşmış ifadeler aşağıda verilmiştir:

<p><i>Fursatni g‘animat bilmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>fırsatı ganimet bilmek</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki</p>	<p><i>Fırsatı ganimet bilmek</i></p> <p>“Çıkan fırsatı sevinçle karşılamak ve ondan hemen yararlanmak.”</p>
--	--

karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.	(Aksoy, 1998: 783).
<p><i>Ko‘zlarining ichi kulmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>gözlerinin içi gülmek</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Gözlerinin içi gülmek</i></p> <p>“Çok sevinçli olduğu, yüzünden gözünden belli olmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 812).</p>
<p><i>Ko‘zlari porlamoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>gözleri parlamak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Gözleri parlamak</i></p> <p>“Yüzünde sevinç ve umut belirtileri görülmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 813).</p>
<p><i>Ko‘z qorachig‘idek asramoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>üstüne (üzerine) titremek</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Üstüne (üzerine) titremek</i></p> <p>“Çok sevdiği şeyi, kimseyi, bir zarar gelmesin diye, özenle korumak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 1091).</p>
<p><i>Yuzi kulmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>yüzü gülmek</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan</p>	<p><i>Yüzü gülmek</i></p> <p>“Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 1134).</p>

sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.	
---	--

Özbek Türkçesinde beğeni ifade eden deyim ve bu deyime karşılık gelen Türkiye Türkçesindeki kalıplaşmış ifade aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Ma'qul tushmoq</i></p> <p>“Beğenmek, onaylamak.”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 179; Yo‘ldoshev, 2022: 97)</p>	<p><i>Makul gelmek</i></p> <p>“Beğenmek, onaylamak.”</p>

Türkiye Türkçesinde beğeni ifade eden deyimler ve bu deyimlere karşılık gelen Özbek Türkçesindeki kalıplaşmış ifadeler aşağıda verilmiştir:

<p><i>Ko‘z haqqi</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>göz hakkı</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Göz hakkı</i></p> <p>“Başkasında gördüğü şeye imrenmiş olacağı düşünülen kimseye o şeyden verilen pay.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 810).</p>
<p><i>Og‘zining so‘lagi oqmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>ağız sulanmak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak</p>	<p><i>Ağız sulanmak</i></p> <p>“İmrenmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 546).</p>

<p>sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	
<p><i>Palagi toza</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>sütü sümüğü pak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Sütü sümüğü pak</i></p> <p>“Temiz bir ana baba çocuğu.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 1055).</p>
<p><i>Nazarga tushmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>göze girmek</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Göze girmek</i></p> <p>“Davranışları ve yetenekleriyle sevgi ve güven kazanmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 809)</p>
<p><i>Mazasi og‘zida qolmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>tadı damağında kalmak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Tadı damağında kalmak</i></p> <p>“Tadını unutmamak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 1063) içi</p>
<p><i>Tillarda doston bo‘lmoq</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>dillere destan olmak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Dillere destan olmak</i></p> <p>“Aşırı niteliği her yerde anlatılır olmak.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 723).</p>

Özbek Türkçesinde sevgi ifade eden deyim ve bu deyime karşılık gelen Türkiye Türkçesindeki kalıplaşmış ifade aşağıda verilmiştir:

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<p><i>Ko‘z(ining) qorachig‘i</i></p> <p>“Göz bebeği, çok önem ve değer verilen, korunan, sakınılan, çok sevilen (kimse, kişi).”</p> <p>(Rahmatullayev, 1978: 151; Yo‘ldoshev: 2022: 76)</p>	<p><i>Göz bebeği</i></p> <p>“2. Çok sevilen, önem verilen kimse.”</p> <p>(GTS, erişim: 21.04.2023).</p>

Türkiye Türkçesinde sevgi ifade eden deyimler ve bu deyimlere karşılık gelen Özbek Türkçesindeki kalıplaşmış ifadeler aşağıda verilmiştir:

<p><i>Bag‘riga bosmoq (olmoq)</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>bağrına basmak</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.</p>	<p><i>Bağrına basmak</i></p> <p>“1. Göğsü üzerine yaslanıp sevmek. 2. Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 611).</p>
<p><i>Oy chiqsa ham, kun chiqsa ham</i></p> <p>Bu kalıplaşmış ifade <i>varsa o, yoksa o</i> deyiminin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak tespit edilmiş, ancak taranan</p>	<p><i>Varsa o, yoksa o</i></p> <p>“En çok sevdiği, beğendiği o. Ondan üstün bir varlık tanımıyor; ondan başkasını düşünmüyor.”</p> <p>(Aksoy, 1998: 1096).</p>

sözlüklerde yer almadığı için kaynak belirtilememiştir.	
---	--

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden hem de eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan 19 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin 4'ü Özbek Türkçesinde, 5'i ise Türkiye Türkçesinde sevinç ifade eden deyimlere, 1'i Özbek Türkçesinde, 6'sı Türkiye Türkçesinde beğeni ifade eden deyimlere ve 1'i Özbek Türkçesinde, 2'si Türkiye Türkçesinde sevgi ifade eden deyimlere aittir.

3.3.4. Özbek ve Türkiye Türkçesinde Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden ve Diğer Lehçede Karşılığı Olmayan Deyimler

Deyimler halkın kültürü, örf adet ve sosyal hayatını yansıtan yapılardır. Bu bakımdan deyimler, millete özgü özellikler taşır. Bu nedenle de kaynak lehçedeki bazı deyimlerin hedef lehçede eş değerini bulmak mümkün olmayabilir. Bu tür deyimlerin aktarımında çevirmen tasviri metodu kullanmak zorunda kalır. Kültür farkı ve kültürel öğeler içeren deyimlerin aktarılması, en zor yönlerden biridir (Amonova, 2014: 172).

Çalışmada Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden ve tam, kısmî karşılığı olmayan veya karşılığı kalıplaşmış ifade ile verilemeyen deyimler aşağıda listelenmiştir. Bu deyimler kaynak lehçeye özgüdür ve hedef lehçede deyim veya ifade olarak karşılığı yoktur. Böyle deyimlerin aktarımında tasviri yöntem veya kelimesi kelimesine yöntemi kullanılabilir.

3.3.4.1. Özbek Türkçesinde Sevinç İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olmayan Deyimler

Özbek Türkçesinde sevinç ifade eden ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Bo'yini ko'rib quvonmoq** "Bir kimsenin büyüdüğünü görüp sevinmek." (Yo'ldoshev, 2013: 58).
- **Davlat eshigini ochmoq** "Bahtı açılmak, talihi açılmak, şansı açılmak." (Yo'ldoshev, 2013: 62).
- **Jon (jon-jon) deb** "Memnuniyetle, seve seve." (Rahmatullayev, 1978: 94; Yo'ldoshev, 2022: 51).
- **Jon (jon-jon) demoq** "Memnun olmak, sevinmek." (Rahmatullayev, 1978: 94; Yo'ldoshev, 2022: 51).
- **Jon koshki (edi)** "Çok sevinirdim, memnun olurdum." (Rahmatullayev, 1978: 103; Yo'ldoshev, 2022: 55).
- **Ko'ngli shodmon bo'lmoq** "Bir şeyden memnun olmak, sevinmek ve mutlu olmak." (Yo'ldoshev, 2013: 77) .
- **Ko'ngli(ni) tog'day ko'tar(il)moq** "(Birisini) sevin(dir)mek, mutlu etmek, memnun etmek." (Rahmatullayev, 1978: 165; Yo'ldoshev, 2022: 89).
- **Og'zining tanobi qochmoq** "1. Aşırı derecede sevinmek, memnun olmak." (Rahmatullayev, 1978: 202; Yo'ldoshev, 2022: 112).
- **O'zida yo'q** "Oldukça (sevinçli)." (Rahmatullayev, 1978: 281; Yo'ldoshev, 2022: 165).
- **Yag'riniga oftob tegmoq** "Uzun uğraştıktan sonra, art arda gelen dert ve çilelerden sonra mutluluğa ermek, bahtiyar olmak, mesut olmak." (Yo'ldoshev, 2022: 164).

3.3.4.2. Türkiye Türkçesinde Sevinç İfade Eden ve Özbek Türkçesinde

Karşılığı Olmayan Deyimler

Türkiye Türkçesinde sevinç ifade eden ve Özbek Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Ağzı ağzına kavuşmamak** "Aşırı sevinç içinde olmak." (Aksoy, 1998: 539).

- **Aşka gelmek** “Şevk ve heyecanla coşmak.” (Aksoy, 1998: 588).
- **Ayağı (ayakları) yere değmemek** “Çok sevinmek, sevinçten hoplayıp zıplamak.” (Aksoy, 1998: 600).
- **Bayram etmek** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 630).
- **Bundan iyisi can sağlığı** “Bu en iyisidir; daha iyisi olamaz.” (Aksoy, 1998: 664).
- **Cana can katmak** “İnsanın neşesini ve dinçliğini artırmak.” (Aksoy, 1998: 670).
- **Canına değmek** “Kendisinin yararına yapılan işten pek hoşlanmak.” (Aksoy, 1998: 673).
- **Çalmadan oynamak** “Bir işe çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 686).
- **Düdüğü çalmak** “Sevindirici, mutlu kılıcı bir duruma erişmek.” (Aksoy, 1998: 735).
- **Düğün bayram etmek** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 736).
- **Dünden razı (hazır)** “Bir öneriyi seve seve ve hemen kabul eden.” (Aksoy, 1998: 737).
- **Dünyalar onun olmak** “Çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 739).
- **Etekleri zil çalmak** “Büyük sevinç içinde bulunmak, çok sevinmek.” (Aksoy, 1998: 772).
- **Felekten bir gün çalmak** “Güzel, keyifli bir gün geçirmek.” (Aksoy, 1998: 781).
- **Gönül ferahlığı** “İç ferahlığı.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Gönül yapmak** “Bir kimsenin gücencikliğini, ya da istemediği bir durumu uygun davranışlarla olumlu yola çevirmek.” (Aksoy, 1998: 803).
- **Göz aydına gitmek** “Birini, kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya gitmek.” (Aksoy, 1998: 807).
- **Gözün aydın** “Kavuştuğun sevinçli gün (ya da sevindirici olay) kutlu olsun.” (Aksoy, 1998: 818).

- **Güllük gülistanlık** “Neşe, gönül rahatlığı, bolluk içinde olan, sorunları bulunmayan (ortam).” (Aksoy, 1998: 825).
- **Gün görmek** “Bolluk, gönül rahatlığı, mutluluk içinde geçen günler yaşamak.” (Aksoy, 1998: 828).
- **Hele şükür** “Beklenen sonuç alındı çok şükür.” (Aksoy, 1998: 853).
- **Hevesini almak** “İmrendiği, istediği şeyi elde edip ona doymak.” (Aksoy, 1998: 857).
- **İç açmak** “Gönle ferahlık vermek.” (Aksoy, 1998: 865).
- **İşi iş olmak** “İşi çok sevindirici bir durum almak.” (Aksoy, 1998: 886).
- **İyi ki** “Memnun olunacak bir durum ki, güzel bir rastlantı olarak.” (Aksoy, 1998: 893).
- **Kafayı bulmak** “Sarhoş olmak, sarhoşluk neşesini bulmak.” (Aksoy, 1998: 899).
- **Keyfi gelmek** “Neşelenmek.” (Aksoy, 1998: 926).
- **Kırıp geçirmek** “2. Tuhaf söz ve davranışlarıyla herkesi gülmeden katıltmak.” (Aksoy, 1998: 929).
- **Kulağın elinde** “Müjde!” (Aksoy, 1998: 943).
- **Makaraları koyuvermek (salıvermek)** “Kahkahalarla uzun uzun gülmek.” (Aksoy, 1998: 959).
- **Parti vermek** “Arkadaşlarını toplayıp eğlenmek.” (Aksoy, 1998: 1008).
- **Rüyasında görse hayra yormamak** “Hatır ve hayaline gelmeyen güzel bir durumla karşılaşmak.” (Aksoy, 1998: 1019).
- **Toz pembe görmek (dünyayı)** “Toplumda ya da özel yaşamında karşılaştığı aksaklıkları, üzücü durumları iyimserlikle karşılamak, her şeye kıvanç verici gözüyle bakmak.” (Aksoy, 1998: 1078).
- **Yüreğine (soğuk) su serpmek** “Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek.” (Aksoy, 1998: 1130).

- **Yüreği serinlemek** “Üzüntüsü hafiflemek.” (Aksoy, 1998: 1131).
- **Yüreği yağ bağlamak** “İstediği gibi bir durum meydana gelmesinden büyük kıvanç duymak.” (Aksoy, 1998: 1131).
- **Zevkini okşamak (Bir şey birinin)** “Beğenisine uygun olmak, hoşuna gitmek.” (Aksoy, 1998: 1142).
- **Zevkten dört köşe olmak** “Çok keyiflenmek, çok zevk duymak.” (Aksoy, 1998: 1142).

3.3.4.3. Özbek Türkçesinde Beğeni İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde

Karşılığı Olmayan Deyimler

Özbek Türkçesinde beğeni ifade eden ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Havasi(ni) kel(tir)moq** “Heveslenmek, imrenmek.” (Rahmatullayev, 1978: 306; Yo‘ldoshev, 2022: 179).
- **Hushi ketmoq** “Birisine hayran bakmak.” (Rahmatullayev, 1978: 309; Yo‘ldoshev, 2022: 181).
- **Iliq so‘z bilmoq** “Hoş, güzel sözler söylemek, müjde vermek.” (Yo‘ldoshev, 2013: 71).
- **Quling o‘rgilsin** “Acayip, çok güzel.” (Rahmatullayev, 1978: 292; Yo‘ldoshev, 2022: 171).
- **Tan bermoq** “İltifat etmek, beğendiğini dile getirmek.” (Rahmatullayev, 1978: 221; Yo‘ldoshev, 2022: 128).
- **Vola bo‘lmoq** “Bir şeyi aşırı sevmek, meftun olmak, hayran kalmak, çok beğenmek.” (Yo‘ldoshev, 2022: 31).
- **Yaxshi ko‘rmoq I** “3. Beğenmek.” (Rahmatullayev, 1978: 279; Yo‘ldoshev, 2022: 144).

3.3.4.4. Türkiye Türkçesinde Beğeni İfade Eden ve Özbek Türkçesinde

Karşılığı Olmayan Deyimler

Türkiye Türkçesinde beğeni ifade eden ve Özbek Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- *Adam evladı* “İyi bir ailenin iyi yetişmiş, iyi eğitilmiş çocuğu.” (Aksoy, 1998: 529).
- *Ağzı burnu yerinde* “Oldukça güzel.” (Aksoy, 1998: 539).
- *Ağzı çelikli (teneke kaplı)* “Çok sıcak yiyecek ve içeceği hiç sıcak değilmiş gibi yiyip içebilen.” (Aksoy, 1998: 539).
- *Ağzına (ağızlara) layık* “Çok güzel, çok lezzetli (bir yemek).” (Aksoy, 1998: 542).
- *Ağzını öpeyim* “Ne güzel söyledin.” (Aksoy, 1998: 546).
- *Alımlı çalımlı* “Gösterişli, güzel.” (Aksoy, 1998: 562).
- *Allahu var* “Kendisi burada yok ama Tanrı tanıktır: çalışkan, dürüst bir kişidir (ya da haklıdır).” (Aksoy, 1998: 565).
- *Analar ne doğururmuş!* “Ne yaman ne güçlü ne üstün, nasıl becerikli ve yetenekli.” (Aksoy, 1998: 572).
- *Baba adam* “Yaşlı, iyi yürekli, olgun, hoşgörülü adam.” (Aksoy, 1998: 609).
- *Biçilmiş kaftan* “(Ona) Çok uygun (bir iş).” (Aksoy, 1998: 639).
- *Bir güzel* “Güzel bir biçimde, çok iyi bir yolda.” (Aksoy, 1998: 647).
- *Böylesine can kurban* “Düşük nitelikte olanlarla kıyaslanamayacak güzellikte olan, her türlü özveriye değer.” (Aksoy, 1998: 662).
- *Geçer akçe* “Herkesin beğendiği (söz, eylem).” (Aksoy, 1998: 789).
- *Giyimli kuşamlı* “Temiz ve özenle giyinmiş (kişi).” (Aksoy, 1998: 796).
- *Göz alıcı* “Göze çarpan, güzelliği dikkati çeken, alımlı.” (Aksoy, 1998: 807).

- **Hanım hanımcık** “1. Evine, çocuklarına, işine gereği gibi bakan, hoppalığı bulunmayan kadın. 2. Böyle bir kadına yakışır halleri olan.” (Aksoy, 1998: 841).
- **Ha şöyle, (Hah şöyle)** “İyi yaptın, beğendim, bravo, tamam.” (Aksoy, 1998: 845).
- **Havası olmak (Birinde bir kimsenin)** “2. Alımlılığı, hoş bir özelliği bulunmak.” (Aksoy, 1998: 848).
- **İki dirhem bir çekirdek** “Çok şık, pek güzel ve özenle giyinmiş.” (Aksoy, 1998: 875).
- **İnsan evladı** “İyilik bilen, iyilik yapmasını seven, soylu kişi.” (Aksoy, 1998: 881).
- **Kanlı canlı** “Yüzünden sağlık ve güç fişkıran.” (Aksoy, 1998: 906).
- **Kedi ciğere bakar gibi (bakmak)** “İmrendiği şeye çok iştahla bakmak.” (Aksoy, 1998: 918).
- **Kelle kulak yerinde** “Beden yapısı gösterişli.” (Aksoy, 1998: 919).
- **Kırk bir (buçuk) kere maşallah** “Tanrı esirgesin, nazar değmesin.” (Aksoy, 1998: 929).
- **Maşallahı var** “Maşallah denecek bir durumu var. Nazar değmesin, çok iyi.” (Aksoy, 1998: 962).
- **Ömür adam** “Hoş adam, değişik düşünceleri ve davranışları olan adam.” (Aksoy, 1998: 995).
- **Paşa paşa** “Kimseyi rahatsız etmeden, beğenilir bir davranış içinde.” (Aksoy, 1998: 1008).
- **Sapına kadar** “Üstün nitelikte (kişi).” (Aksoy, 1998: 1028).
- **Soylu soplü** “Eski, köklü, tanınmış bir aileden.” (Aksoy, 1998: 1042).
- **Varlık göstermek** “Göze görünür, beğenilir iş yapmak.” (Aksoy, 1998: 1095).
- **Yeme de yanında yat** “Çok lezzetli bir yemek.” (Aksoy, 1998: 1114).
- **Yıldızı dişi** “Herkesçe sevilen, sempatik.” (Aksoy, 1998: 1119).
- **Yüzüne bakmaya kıyılmaz** “Pek çok güzel.” (Aksoy, 1998: 1136).

3.3.4.5. Özbek Türkçesinde Sevgi İfade Eden ve Türkiye Türkçesinde

Karşılığı Olmayan Deyimler

Özbek Türkçesinde sevgi ifade eden ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Ko'ngli bor** “1. Sevgi beslemek, sevmek.” (Rahmatullayev, 1978: 154; Yo'ldoshev, 2022: 85).
- **Ko'ngilda bori** “İsteği, meyli olmak, hoşlanmak, sevmek. Xohish, mayli bor; yaxshi ko'rmoq, sevmok.” (Yo'ldoshev, 2013: 76).
- **Mehri tushmoq** “İlk görüşte birisine karşı sevgi hissi uyanması.” (Rahmatullayev, 1978: 180; Yo'ldoshev, 2022: 98).
- **Mehr qo'ymoq** “Çok sevmek, aşırı sevmek.” (Rahmatullayev, 1978: 180; Yo'ldoshev, 2022: 98).
- **Mehribonlik qilmoq** “Şefkat göstermek, yürekten sevmek. (Yo'ldoshev, 2013: 80).
- **Robbano bo'lmoq** “Aşırı derecede sevgi göstermek; aşka gelmek.” (Yo'ldoshev, 2022: 119).
- **Yaxshi ko'rmoq I** “Sevmek, âşık olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 278; Yo'ldoshev, 2022: 164).

3.3.4.6. Türkiye Türkçesinde Sevgi İfade Eden ve Özbek Türkçesinde

Karşılığı Olmayan Deyimler

Türkiye Türkçesinde sevgi ifade eden ve Özbek Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler aşağıda verilmiştir:

- **Ana kuzusu (Anasının körpe kuzusu)** “1. Nazlı çocuk. 2. Sıkıntıya, güç işlere alışmamış genç.” (Aksoy, 1998: 572).
- **Âşka düşmek** “Âşık olmak.” (ADS, erişim: 23.04.2023).
- **Cana yakın** “Sokulgan ve sevimli.” (Aksoy, 1998: 671).

- **Canımın içi!** “Canım kadar çok sevdiğim!” (Aksoy, 1998: 673).
- **Canının içine sokacağı gelmek** “Birini aşırı derecede sevmek, bağrına basmakla bile kanmamak.” (Aksoy, 1998: 675).
- **Can kurban (Can feda)** “Çok beğendiğim bu kişi, şey ya da davranış uğruna kendimi feda etsem değer.” (Aksoy, 1998: 677).
- **Çiğer canlı** “Çocuklarına çok düşkün.” (Aksoy, 1998: 681).
- **Çifte kumrular** “Çok sevişen ve birbirlerinden ayrılmayan kişiler.” (Aksoy, 1998: 694).
- **Damarına girmek** “Bir kimsenin hoşlanacağı şeyler yapıp kendisini ona sevdirmek.” (Aksoy, 1998: 704).
- **Divanesi (delisi) olmak (Bir şeyin)** “Bir şeyi çıldırmasıya sevmek.” (Aksoy, 1998: 726).
- **Gönlü ilişmek (takılmak)** “Birine karşı içinde sevgi duygusu uyanmak.” (Aksoy, 1998: 800).
- **Gönlünü pazara çıkarmak** “Bir seçme yapmadan, rastgele birini sevmek.” (Aksoy, 1998: 801).
- **Gönül eri** “Hoşgörülü, açık yürekli, kendisiyle iyi arkadaşlık kurabilen kişi.” (Aksoy, 1998: 802).
- **Gözde olmak** “1. Sevilen, beğenilen, kayırılan kişi olmak. 2. Önemli bir kimsenin en çok beğendiği, ilgilendiği kadın olmak.” (Aksoy, 1998: 808).
- **Gözünü seveyim** “2. Çok sevdiğim şeydir, durumdur.” (Aksoy, 1998: 822).
- **Hatırından geçmemek** “2. Sevgi ve saygı duyduğu kimseyi kırmamak için onun istediğini yapmak.” (Aksoy, 1998: 846).
- **İçine sokacağı gelmek (Birini)** “Çok sevgi duymak (Birine karşı).” (Aksoy, 1998: 871).
- **Kanı kaynamak (Birine)** “İçinden sevgi taşıp gelmek.” (Aksoy, 1998: 905).

- **Karaca, kuruca, gönlüme görece** “Başkalarına göre çirkin olsa da ben seviyorum.” (Aksoy, 1998: 909).
- **Kollarını açmak** “Büyük bir sevgi ile yanına çağırarak, kucaklamaya hazır olduğunu göstermek ya da bildirmek.” (Aksoy, 1998: 936).
- **Kulaktan âşık olmak** “Kendisine anlatılanlarla, birine ya da bir şeye karşı aşırı sevgi beslemek.” (Aksoy, 1998: 944).
- **Ömrümün varı** “Canım, hayatım sevgilim.” (Aksoy, 1998: 995).
- **Sarmaş dolaş olmak** “Birbirine iyice sarılıp kucaklaşmak.” (Aksoy, 1998: 1028).
- **Sıcak yüz göstermek** “Yakınlık göstererek karşılamak.” (Aksoy, 1998: 1034).
- **Yüzünde şeytan tüyü var** “Kendisini çabuk sevdiren, onu kim görse sever, herkesi hemen kendine çeken bir sevimliliği var.” (Aksoy, 1998: 1135).
- **Yüzü sıcak** “Bir kimsenin hoşuna giden davranışından dolayı o kişinin yanına iyi karşılanacağını bilerek giden.” (Aksoy, 1998: 1138).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

ÖZBEK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SEVINÇ, BEĞENİ VE SEVGİ İFADE EDEN DEYİMLERİN AKTARILMASI

4.1. Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları

Çağdaş Türk lehçelerinde yazılan eserlerin çok azı kardeş Türk lehçelerine aktarılmıştır. Türk topluluklarında yazılan eserlerin bilinmesi için Türk yazı dilleri arasında aktarmayla ilgili çalışmalarda hız kazanılması lazımdır. Yapılan aktarmalarda da çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, aktarmadaki hatalar eklerde, kelimelerde, söz diziminde ve deyimlerde görülmektedir.

Aktarma sorunlarıyla ilgili araştırmalarda başlıca vurgulanan husus aktaranların hem kaynak lehçeyi hem de hedef lehçeyi çok iyi bilmesi gerektiğidir. Çevirmen için her iki lehçeyi anlaması ya da her iki lehçenin de konuşuru olması yeterli değildir. Aktarma yapacak kişiler her iki lehçenin de gramerlerindeki istisnai durumları, günlük dil kullanımlarını, atasözleri ve deyimler gibi kalıp ifadeleri çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Türk lehçeleri arasında aktarma yapan kişilerin her iki lehçenin de yazım ve noktalama kurallarını ayrıntılı bir şekilde bilmeleri gerekmektedir (Baldane, 2019: 11).

Araştırmalarda aktarım sorunuyla ilgili hususlardan yine biri ise yalancı eş değerliktir. Mustafa Uğurlu yalancı eş değerliği, *Türkçe içi aktarma hatalarının önemli bir kısmı, “yalancı” eş değerlikten kaynaklanmaktadır.* Uğurlu, “*Yalancı eş değerlik*” tanımını, “*kaynak ve hedef anlaşma birimlerinde bulunan ve eş değer gözüken kelime, yapı ve dizim birimlerinin eş değer olmaması durumudur*” olarak açıklamaktadır. Buna hem Türkçenin lehçeleri hem de bir lehçesinin dönemleri arasında rastlanıldığını söylemektedir (2011: 1877). Yalancı eş değer kelimeleri kendi içinde de ikiye ayıran Uğurlu birincisini kavram alanı tam örtüşmeyen kelimeler, ikincisini ise kavram alanı hiç örtüşmeyen kelimeler olarak tasnif etmiştir. Kavram alanı tam örtüşmeyen kelimeler

kısmi yalancı eş değerlik, kavram alanı hiç örtüşmeyen kelimeler ise tam yalancı eş değerlik olarak değerlendirilmektedir (Baldane, 2019: 11).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda dikkat edilmesi gereken bir başka husus da fiil-tamlayıcı ilişkisine bağlı durumlardır. İstem terimiyle de ifade edilen bu ilişki lehçeler arasındaki aktarımlarda her zaman göz önünde tutulmalıdır. Çünkü aynı fiil veya aynı anlamı karşılayan fiiller her iki lehçede de bulunmaktadır. Ancak bazen fiillerin tamlayıcılarla ilişkisini kuran hâl ekleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “nişanlamak” anlamına gelen söz *kes-* fiilini Kazak Türkçesinde *ayttır-* fiili karşılamaktadır. Bu fiiller aynı kavramı karşılamalarına rağmen istem bakımından farklılıklar göstermektedirler. Bunlardan söz *kes-* fiili yönelme hâli eki almış bir tamlayıcıya ihtiyaç duyarken (Örn: ...’e söz kes-) *ayttır-* fiili ise belirtme hâli eki almış bir tamlayıcıya (Örn: ...’di ayttır-) ihtiyaç duymaktadır (Uğurlu 2000: 74).

Çalışmamızla doğrudan alakadar olan diğer bir konu ise kalıplaşmış dil birimlerinin en doğru yapılarla karşılanabilmesi meselesidir. Kalıplaşmış dil birimleri içinde deyim, atasözü, ikileme ve kalıp sözler olarak adlandırılan yapıları bulundurmaktadır (Gökdayı, 2008: 90). Türk lehçelerinde de birçok ortak atasözü, deyim ikileme ve kalıp söz olsa da bazı zamanlarda aynı anlama gelen bir kalıplaşmış dil biriminin farklı varyantlarla kullanılması söz konusudur. Örneğin Türkiye Türkçesinde “Çok sevinmek” anlamına gelen *fesini havaya atmak* deyimini Azerbaycan Türkçesinde *papağını göyə atmaq*; Özbek Türkçesinde *do‘ppisini osmonga otmoq* gibi varyantlarla kullanılmaktadır.

Kalıplaşmış dil birimlerinin karşılanmasında da hedef lehçedeki karşılıklar iyi tespit edilmelidir. Çünkü kalıplaşmış dil birimlerinin en önemli özelliklerinden biri yapılarındaki söz diziminde değişiklik yapmanın mümkün olmamasıdır. Dolayısıyla, kalıplaşmış dil birimlerinde bir tümce olarak sıralanan sözcükler ve onların yeri hiçbir zaman değiştirilemez (Gökdayı 2008: 92-93).

Kara, *Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar* başlıklı makalesinde deyimlerle ilgili aktarmadaki sorunlara da değinmiştir. Kara'ya göre, deyimle deyimle karşılanması, lehçeler arası aktarmaların en zor taraflarından biridir. Araştırmacı, lehçeler arası deyim sözlüklerinin bugüne kadar pek çok işlenmediğini vurgular (Kara, 2009: 1070). Amonova'ya göre lehçeler arasındaki aktarmalardaki en zor taraflarından biri deyimle deyimle karşılanmasıdır. Bu zorluklara bir dereceye kadar kolaylık sağlayacak deyim sözlükleri ise bugüne kadar mükemmel bir tarzda yapılmamıştır (2014: 175).

Günümüze kadar Özbek Türkçesinde deyimlerin aktarımıyla ilgili G'. Salomov, Q. Musayev, L. Abdullayeva, Sh. Ro'ziyev, S. Salomova, B. Yo'ldoshev, Sh. Abdullayev gibi araştırmacılar bilimsel çalışmalar yapmıştır (Yo'ldoshev, 2013: 49).

Musayev, *Tarjima Nazariyasi Asoslari* kitabının bir bölümünü deyimlerin aktarımına ayırmıştır. Musayev'e göre deyimler başka dile esasen dört yolla aktarılmaktadır:

1. Kaynak dildeki deyimle hedef dildeki eş değeri olan deyimle aktarmak. Özbek Türkçesindeki kaynak metinde olan *og'zidan bol tommoq* deyimini Türkiye Türkçesinde anlam ve yapı açısından *ağzından bal akmak* deyimini karşılar ve hedef metne şu şekilde aktarılır.
2. Mukabil yollarla aktarma yapmak. Kaynak metindeki deyimle anlam ve yapı açısından hedef metinde karşılığı olan deyim bulunmadığı takdirde mukabil yollarla aktarma yapılabilir.
3. Kelimesi kelimesine aktarma yapmak. Bazen bir dilde olan deyim başka dilde varyantı veya mukabili olmayabilir. O zaman o deyim kelimesi kelimesine aktarma yapılır. Eğer yapılan aktarma o dilde doğal anlam ifade ederse o kalacaktır.
4. Tasvirî yollarla aktarma yapmak. Belirli bir deyimle bazen ne eş değeri ne mukabili ne de kelimesi kelimesine aktarması mümkün olur. Başka bir deyimle

yukarıda ifade edilen üç yöntemin uygulanamaz. Bu durumda deyim
aktarımı tek bir sözcükle verilebilir (Musayev, 2005: 183-206).

Salomov ise atasözü ve deyimlerin aktarımıyla ilgili *Maqol va İdiomalar Tarjimasi* adlı monografi yayımladı. *Tarjima Nazariyasi Asoslari* eserinde ise atasözü, matal ve deyim biribirinden farkı olduğunu gösteren şöyle bir tablo yapmıştır:

Atasözü	Matal	Deyim
So'zlovchi nodon bo'lsa, tinglovchi dono kerak.	O'zini aka, echkisini taka demoq.	Tarvuzi qo'ltig'idan tushmoq.
Bir yigitga yetmish hunar oz.	Burgaga achchiq qilib ko'rpani kuydirmoq.	Oyog'ini qo'liga olib qochmoq.
Do'sting uchun zahar yut.	Qo'ynini puch yong'oqqa to'ldirmoq.	Onasini uchqo'rg'ondan ko'rsatmoq.

(Salomov, 1983: 118)

Türk lehçeleri edebiyatlarından metin aktarma çalışmaları, Türkiye'de esasen akademik çevrelerde çok önceden başlamış olsa da Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasıyla bu konu daha geniş çevrelerin meselesi hâline gelmiştir. Özbek edebiyatından Türkiye Türkçesine aktarılan eserlere bakıldığında bu mahiyetteki ilk çalışmalar 1970 yılında yapılmış, günümüze kadar olan süreçte de yükselen bir hızla devam etmiş; halk edebiyatını, klasik ve modern edebiyatı çevreleyen geniş bir yelpazedeki birçok önemli eser, Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır (Yelok, 2019: 326).

Günümüze kadar Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve aynı şekilde Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine çok sayıda eserlerin aktarımı yapılmıştır. Veli Savaş Yelok'un *Edebî Metin Aktarmaları Bağlamında Türkçeye ve Özbekçeye Yapılan*

Aktarmalara Bir Bakış başlıklı makalesinde her iki lehçeden aktarılan eserlerin listesi verilmiştir²².

4.2. Deyimlerin Aktarılması

Karadoğan, *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları* doktora tezini Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi örneğinde yazmıştır. Tezin dördüncü bölümünü deyimlerin aktarımındaki hatalara ayırmıştır. Araştırmacı tezinde iki lehçeyi örnek almış olsa da oradaki analizler diğer Türk lehçelerine de aittir.

Aktarmayla ilgili yapılan çalışmalarda deyimlere yeteri kadar yer verilmemiştir. Halbuki yapılan aktarımlarda deyimlerden kaynaklanan hatalara sıkça rastlanmaktadır. Türk lehçeleri arasında hem yapı hem anlam bakımından benzerlik gösteren deyimlerin sayısı azdır. Ayrıca benzer görünen bazı deyimler farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunların hepsi deyimlerin aktarımında çeşitli hatalar yapılmasına sebep olabilir. Aktarma çalışmalarında deyimlerden kaynaklanan şu şekildeki hatalar karşımıza çıkmaktadır: Aslımı Koruma, Aslımı Uyarlama, Yanlış Deyim Seçimi, Hedef Lehçede Olmayan Deyim Kullanımı, Deyimi Deyim ile Aktarmama (Karadoğan, 2004: 202).

Aslımı Koruma. Yapılan aktarmalarda bazen kaynak lehçedeki deyim yapı ve ses açısından benzerlik gösterdiğinden o deyim hedef dile olduğu halde aktarılmaktadır. Oysa hedef lehçede o deyim varyantı aktif olarak kullanılmaktadır. Aktarma çalışmalarında buna dikkat edilmelidir.

Aslına Uyarlama. Yapılan aktarmalarda kaynak lehçeden Türkiye Türkçesine ses ve kelime bakımından uyarlanarak aktarıldığı durumlara rastlanmaktadır. Oysa hedef lehçede öyle bir deyim yoktur. O hedef metindeki varyantı kullanılmalıdır.

²²Detaylı bilgi için bakınız: Veli Savaş Yelok, Edebî Metin Aktarmaları Bağlamında Türkçeye ve Özbekçeye Yapılan Aktarmalara Bir Bakış, Millî Eğitim, Cilt: 48, Sayı: 223, (323-339)

Yanlış Deyim Seçimi. Aktarılan metinlerde kaynak lehçedeki deyimın eş değeri olmayan başka bir deyimle hedef lehçeye aktarıldığı görülmektedir. Hedef lehçede duruma uygun deyim olmasına rağmen farklı deyim kullanılmıştır. Bu ise anlam yanlışlıklarının ortaya çıkmasına yol açar. Burada çevirmen iki lehçedeki deyimın anlamını iyi bilmesi gerekmektedir.

Hedef Lehçede Olmayan Deyim Kullanımı. Zaman zaman kaynak lehçeden hedef lehçeye deyim aktarımında hedef lehçede olmayan deyim kullanılmaktadır. Oysaki dikkatli davranıldığında ve sözlüklere müracaat edildiğinde kaynak lehçedeki deyimın varyantı bulunabilir. Bu durum bazen anlam bozukluğunu ortaya çıkarabilir.

Deyimi Deyimle Aktarmama. Kaynak lehçedeki bir deyimın karşılığı her zaman da hedef lehçede bulunmayabilir. Bu durumda deyimi diğer lehçeye deyim olarak aktarmak mümkün değildir. Bu tür durumlarda zorlamaya gitmemek gerekir. Ancak bazen kaynak lehçedeki deyim için hedef lehçede karşılığı olduğu halde deyimın deyimle aktarılmadığı görülmektedir. Halbuki çevirmen hedef lehçedeki dilin imkanlarını iyi biliyorsa uygun deyimi bulmak zor değildir (Karadoğan, 2004: 202-220)

4.3. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç,

Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Çalışmamıza esas olarak Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan üç roman: Abdullah Kadiri'nin *Ötgen Künler* (2005, aktaran: Ahsen Batur), Aybek'in *Nevâyi* (2019, aktaran: Şuayip Karakaş), Adil Yakubov'un *Köhne Dünya* (2009, aktaran: Ahsen Batur) romanları alınmıştır. Bu üç romanda sevinç ifade eden 28 deyim, beğeni ifade eden 15 deyim ve sevgi ifade eden 20 deyim, toplam 63 deyim tespit edilmiştir. Bulunan örneklerin romanlardaki sayısına bakıldığında *Ötgen Künler* romanında sevinç ifade eden 14 deyim, beğeni ifade eden 13 deyim ve sevgi ifade eden 11 deyim, *Nevâyi* romanında sevinç ifade eden 8 deyim, beğeni ifade eden deyim ve sevgi ifade eden 2

deyim, *Köhne Dünya* romanında sevinç ifade eden 6 deyim ve sevgi ifade eden 7 deyim bulunmaktadır. *Köhne Dünya* romanında beğeni ifade eden deyim bulunmamaktadır.

4.3.1. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan romanlardaki sevinç ifade eden deyimlerin, kullanım oranlarına bakıldığında *chehrasi ochiq* deyiminin varyantıyla birlikte 6, *kayfi chog'* deyiminin 6, *ko'nglini ochmoq* deyiminin 5, *chehrasi ochilib ketmoq* deyiminin varyantıyla birlikte 2, *ko'nglini olmoq* deyiminin 2, *og'zining tanobi qochmoq* deyiminin 2, *suyunchi (quvonchi) ichiga sig'masliq* deyiminin 2, *terisiga sig'may ketmoq* deyiminin 2, *boshi osmonga yetmoq* deyiminin 2, *yuragi qinidan chiqmoq* deyiminin 1, *qulfi dili ochilmoq* deyiminin 1 ve *jon-jon deb* deyiminin 1 kez geçtiği tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. **KM:** *Xo'sh, shunda nima yutardi? Boshi osmonga yetarmidi?*

(Yoqubov, 2015: 4).

HM: *Hoş, acaba öyle olsaydı ne olurdu? Başı göklere mi erişirdi?*

(Yakubov, 2009: 12).

Kaynak metinde geçen *boshi osmonga yetmoq* deyimini, “Çok sevinmek, birini mutlu etmek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 49) anlamına gelmektedir. Hedef metinde *başı göklere mi erişirdi* şeklinde verilen deyim, *başı göğe erer miydi* olarak aktarılması yerinde olacaktır.

2. **KM:** *Kecha oqshom kulbayi vayronamga ajib bir musofir alloma*

tashrif buyurdilarki, ko'rsang boshing osmonga yetadi! (Yoqubov, 2015: 67).

HM: *Dün akşam kulübe-i viraneme tuhaf kılıklı bir allâme teşrif buyurdular ki, görseydiniz şaşar kalırdınız!* (Yakubov, 2009: 57).

Kaynak metinde geçen **boshi osmonga yetmoq** deyimini aktaran, hedef metne **şaşar kalırdınız** şeklinde yanlış aktarmıştır. Kaynak metindeki **boshi osmonga yetmoq** deyiminin, **çok sevinirdiniz** şeklinde aktarılması yerine olacaktır.

3. KM: – *Tasanno! – dedi chehrasi ochilib. – Sukut – alomati rizo!*
(Yoqubov, 2015: 386).

HM: – *Bravo size! – dedi gülerek. – Süküt ikrardan gelirmiş!*
(Yakubov, 2009: 291).

Kaynak metinde geçen **chehrasi ochilmoq** deyimi, “Çok sevinmek, birini mutlu etmek, mutlu olmak.” (Rahmatullayev, 1978: 249) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, kaynak metindeki deyimi **gülerek** sözcüğüyle aktarmayı tercih etmiştir. Bu sözcük, deyimi tam olarak karşılamıştır.

4. KM: *Hozir Zaynabning chehrasi ochiqroq ko‘rinsa ham, ammo bu ochiq chehraning zamirida uni jiddiyroq mashg‘ul qilg‘an yana bir gap bordek, ya‘ni ko‘rinishdan shoshqanliq va yo shuning singari bir hol uning shu ochiq chehrasi ostig‘a yashiring‘andek edi* (Qodiriy, 2019: 370).

HM: *Şu anda Zeynep‘in yüzü gülüyor olsa bile, içini bir kurdun kemirdiği belli oluyordu. Bir şeyler gizlemeye çalıştığı belliydi* (Kadiri, 2005: 393).

Kaynak metinde geçen **chehrasi ochiq** deyimi, “Güler yüzlü, morali, keyfi yerinde” (Rahmatullayev, 1978: 249) anlamına gelmektedir. Bu deyim karşılık olarak hedef metinde verilen **yüzü gülmek** deyiminin anlamı ise “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak (Aksoy, 1998: 1134)”tır. Bu iki deyim birbirini tam olarak karşılamamıştır. Kahramanın ruh halinin doğru yansıtılması bakımından **yüzü**

gülyör deyimi yerine “*Şu anda Zeynep güler yüzlü...*” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

5. **KM:** *Ammo bugün u ancha tetik, chehrasi ochiq, ko'zlari qandaydir umid bilan to'la edi* (Oybek, 2004: 401).

HM: *Fakat bugün çok canlı, çehrası açık ve gözleri ümitle parlıyordu* (Aybek, 2019: 375).

Kaynak metinde geçen *chehrasi ochiq* deyimini aktaran, hedef metne *çehrası açık* şeklinde aktarmıştır. Ancak hedef lehçede *çehrası açık* bir deyim değildir. Dolayısıyla aktaran, kelimesi kelimesine aktarım yapmış bu da yazarın kahraman hakkında vermek istediği bilgiyi tam olarak yansıtamamıştır. Bu bakımdan kaynak metindeki *chehrasi ochiq* deyiminin, *keyfi yerinde* ifadesiyle verilmesi yerinde olacaktır.

6. **KM:** *Taxtda cho'kibroq o'tirgan Husayn Boyqaro, awalgidek lutfiltifot bilan bo'lmasa-da, har holda, ochiq yuz bilan qarshiladi* (Oybek, 2004: 405).

HM: *Tahtta çökmüş gibi oturan Hüseyin Baykara, onu evvelki gibi lütuf ve iltifat ile olmasa da yine güler yüzle karşıladı* (Aybek, 2019: 378).

Kaynak metinde geçen *ochiq yuz* deyimi, “Güler yüzlü, morali, keyfi yerinde” (Rahmatullayev, 1978: 249) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran hedef metne *güler yüzle* şeklinde aktarmıştır. Kaynak metindeki deyimi, hedef metindeki ifade tam olarak karşılamaktadır.

7. **KM:** *Homidning chehrasi ochilib ketkan edi* (Qodiriy, 2019: 66).

HM: *Hamid'in çehresi gülmeye başlamıştı* (Kadiri, 2005: 72).

Kaynak metinde geçen *chehrasi ochilib ketmoq* deyimine karşılık olarak hedef metinde verilen *çehresi gülmek*, aslında bir deyim değildir. Bunun yerine Türkiye

Türkçesinde yaygın olarak kullanılan **yüzü gülmek** deyiminin “*Hamid’in yüzü gülmeye başlamıştı*” şeklinde verilmesi yerinde olacaktır.

8. KM: – *Ofarin! Jannatiy sharobingdan jon-jon deb bir piyola sipqarar edim, ammo ne chora, hozir saroyda mashvarat boshlanur!*
(Yoqubov, 2015: 66).

HM: – *Yaşa! Cennet şarabından bir yudum içmek isterdim, ama ne çare ki şimdi sarayda toplantı var!* (Yakubov, 2009: 57).

Kaynak metinde geçen **jon-jon deb** deyimini “Memnuniyetle, seve seve” (Rahmatullayev, 1978: 94) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, bu deyimini **isterdim** şeklinde eksik aktarmıştır. Kahramanın isteme seviyesini ortaya koyması bakımından kaynak metindeki **jon-jon deb** deyimini yerine hedef metinde **seve-seve** ifadesinin kullanılması yerinde olacaktır.

9. KM: *Meshdagi mayni ichib tugatgan Malik ul-sharobning kayfi chog‘ edi* (Yoqubov, 2015: 311).

HM: *Şişedeki şarabı içip tüketen Melikül Şarab’ın keyfi yerindeydi*
(Yakubov, 2009: 240).

Kaynak metinde geçen **kayfi chog‘** deyimini, “Keyfi yerinde” (Rahmatullayev, 1978: 126) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, bu deyimini **keyfi yerinde** şeklinde aktarmıştır. Hedef metindeki deyim, kaynak metindeki deyim tam olarak karşılamaktadır.

10. KM: *Husayn Boyqaro, bu maqrib us-sulton bilan nodir uchrasha boshlaganligidanmi yoki kayfi chog‘ligi uchunmi, ochiq yuz bilan qabul etdi* (Oybek, 2004: 417).

HM: *Hüseyin Baykara, bu yakın dostu ile nâdiren görüşmeye başladığından mı, yoksa keyfi yerinde olduğu için midir bilinmez, onu güler yüzle kabûl etti* (Aybek, 2019: 378).

Kaynak metinde iki deyim geçmektedir. Birinci deyim olan *kayfi chog* ‘ ‘Keyfi yerinde’ (Rahmatullayev, 1978: 126) anlamına; *ochiq yuz* deyimi ise ‘Güler yüzlü, morali, keyfi yerinde’ (Rahmatullayev 1978: 249) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, bu iki deyimi, *keyfi yerinde olmak* ve *güler yüzle* şeklinde aktarmıştır. Hedef metindeki deyimler, kaynak metindeki deyimleri tam olarak karşılamaktadır.

11. KM: *Nogoh daraxtlar orasida, — may bilan kayfi chog‘ bir to‘da sho‘x ulfatlar o‘tirgan joydan — musiqiy sadolari oqdi* (Oybek, 2004: 214).

HM: *Birden ağaçlar arasında, şarap ile çakırkeyif olmuş bir sohbet meclisinden musîkî sedaları aktı* (Aybek, 2019: 212).

Kaynak metinde geçen *kayfi chog* ‘ deyimini aktaran, hedef metne *çakırkeyif* sözcüğüyle yanlış aktarmıştır. Bu sözcük ‘Yarı sarhoş’ anlamına gelmektedir. Özbek Türkçesinde bu anlamı, *shirakayf* sözcüğü karşılamaktadır. Hedef metinde bu deyim ‘Birden ağaçlar arasında, şaraptan dolayı keyfi yerinde olan...’ şekilde aktarılması yerine olacaktır.

12. KM: *Oftob oyim ham so‘ng chekda xo‘rlang‘an esa-da, lekin unga bu xo‘rliqdan burun u-bu bilan qizini ovitish, uning ko‘nglini ochib bu sovuq, uyat gapni unutdirish, har holda ko‘zining oqu qorasi bo‘lg‘an Kumushni birar kasalga chalinmaslig‘i yo‘lida tirishish muhimroq edi* (Qodiriy, 2019: 173).

HM: *Aftab Ayim da kendisini hakarete uğramış kabul ediyordu, ama yine de daha çok kızını teselli etmeye, gönlüne su serpip bu utanç şokundan kurtarmaya çalışıyordu. Kızının bu bunalımlı günlerde hastalanmasından korkuyordu* (Kadiri, 2005: 183).

Kaynak metinde geçen *ko‘nglini ochmoq* deyimi, ‘Üzüntüsünü giderip sevindirmek’ (Rahmatullayev, 1978: 165) anlamına gelmektedir. Bu deyim karşılık

olarak hedef metinde *gönlüne su serpmek* ifadesi kullanılmıştır. *Gönlüne su serpmek* deyim olarak Türkiye Türkçesi edebi dilinde kullanılmamaktadır. Yüreğine su serpmek deyimi ise kaynak metindeki deyimi tam olarak karşılayamamaktadır. Bu deyim yerine “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek” (Aksoy, 1998: 802) anlamına gelen *gönül almak* deyiminin kullanılması yerinde olacaktır.

13. KM: *Kumush juda xafa ko‘ringanlikdan uning ko‘nglini ochmoqqa to‘g‘ri kelar edi* (Qodiriy, 2019: 57).

HM: *Gümüş Bibi çok üzgün olduğu için onun gönlünü almak gerekirdi* (Kadiri, 2005: 63).

Kaynak metinde geçen *ko‘nglini ochmoq* deyimini aktaran, hedef metne *gönlünü almak* şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

14. KM: *Yangalar Kumushni havlidan turib qizlarg‘a topshirdilar:*

— *Mana Kumushbibi — sizlarga, qizlar! Kumushning ko‘nglini yaxshilab ochinglar, qizlar!* (Qodiriy, 2019: 54).

HM: *Yengeler avluda durarak Gümüş‘ü kızlara emanet ettiler:*

— *Gümüş Bibi sizlere emanet kızlar! — dediler. — Gözünü gönlünü açın onun!* (Kadiri, 2005: 60).

Kaynak metinde geçen *ko‘nglini ochmoq* deyimini aktaran, hedef metne “neşelenmek, ferahlamak” anlamına gelen *gözü gönlü açılmak* deyimiyile aktarmıştır. Bu iki deyim birbirini tam olarak karşılamaktadır.

15. KM: *Men birav bilan oshnachiliq qilsam, hatto, undan jonimni ham ayamay, ko‘nglini olmoqg‘a tirishaman* (Qodiriy, 2019: 240).

HM: *Ben biriyle arkadaşlık yaparsam, onun için canımı bile veririm* (Kadiri, 2005: 251).

Kaynak metinde geçen *ko‘nglini olmoq* deyimi “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye çabalamak” (Rahmatullayev, 1978: 165) anlamına gelmektedir. Aktaran bu deyimi “*onun için canımı bile veririm*” şeklinde aktarmayla yetinmiştir. Kaynak cümledeki deyimin yerine hedef cümlede eş değeri olan *gönlünü almak* deyiminin kullanılması yerinde olacaktır.

16. KM: *Agar sen meni otam deydirdigan bo‘lsang, shularning ko‘nglini olmoqqa tirish* (Qodiriy, 2019: 300).

HM: *Eğer beni baba yerine koyuyorsan, onların gönlünü almaya çalış* (Kadiri, 2005: 318).

Kaynak metinde geçen *ko‘nglini olmoq* deyimini aktaran, hedef metne *gönlünü almak* deyimiyle aktarmıştır. Bu iki deyim birbirini tam olarak karşılamaktadır.

17. KM: *Bu javobdan so‘ng Homidning og‘zining tanobi juda ham qochqan va Sodiqning yelkasiga qoqa boshlag‘an edi* (Qodiriy, 2019: 178).

HM: *Artık Hamid’in keyfine diyecek yoktu. Eliyle delikanlının omzuna vurarak takdir etti* (Kadiri, 2005: 187).

Kaynak metinde geçen *og‘zining tanobi qochmoq* deyimi “Aşırı derecede sevinmek, memnun olmak” (Rahmatullayev, 1978: 202) anlamına gelmektedir. Hedef metinde de bu deyimin karşılığı olan *keyfine diyecek yoktu* deyimi TDK deyimler sözlüğünde *keyfine diyecek olmamak* şeklinde olup “mutlu ve huzurlu olmak” anlamına gelmektedir. Bu iki deyim birbirini tam olarak karşılamaktadır.

18. KM: *Ko‘zlarindan og‘ang aylansin! – dedi «allomayi zamon», og‘zining tanobi qochib. – Sizlarga ruxsat, janobi ariz va janobi mushrif!* (Yoqubov, 2015: 249).

HM: *Ağan kurban olsun senin gözlerine! – dedi “allâme-i zaman”
ağzını bozarak. – Gidebilirsiniz elçi hazretleri ve müfettiş efendi!
(Yakubov, 2009: 192).*

Kaynak metinde geçen *og‘zining tanobi qochmoq* deyimini aktaran, hedef metne *ağzını bozmaq* şeklinde yanlış aktarmıştır. Hedef metnin “*Ağan kurban olsun senin gözlerine! – dedi “allâme-i zaman” ağzı kulaklarına vararak...*” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

19. KM: *Otabekning suyunchi ichiga sig‘masliq, o‘zini yo‘qotib
qo‘yg‘an holda iljayar edi (Qodiriy, 2019: 301).*

HM: *Atabey, mektubu okuyunca içi içine sığmaz bir halde hafifçe
gülümsedi (Kadiri, 2005: 320).*

Kaynak metinde geçen *suyunchi ichiga sig‘masliq* deyimini Rahmatullayev’in *O‘zbek Tilining Frazelogik Lug‘ati*’nde *sevinchi ichiga sig‘maydi* şeklinde olup “Aşırı ölçüde sevinmek” (Rahmatullayev, 1978: 213) anlamına gelmektedir. Hedef metinde de bu deyim eş değeri olan *iç içine sığmamak* deyimini kullanılmaktadır. İki deyim birbirini tam olarak karşılamaktadır.

20. KM: *Ichkarida xotinlar majlisi: onalarcha aytkanda, ular qum-
tuproqdek ko‘b, biroq majlisning borishida tartib yo‘q, havli yuzi va
uyalar xotinlar bilan to‘lg‘an, qaysi havli yuzida bir tovoq oshni yeb
o‘lturadir, kim yig‘lag‘an bolasini ovitish bilan ovora, birav yor-yor
o‘qub, tag‘in bittasining quvonchi ichiga sig‘may xaxolab dunyoni
buzadi, xullas bag‘-bug‘ yetti qat ko‘kdan oshadir... (Qodiriy, 2019:
52).*

HM: *Kadınlar ise içerde toplanmışlardı. Çok kalabalıktılar, fakat
düzensiz yerleşmişlerdi. Odalar dahi kadınlarla doluydu. Ancak
kimisi bir şeyler atıştırmakla, kimisi ağlayan çocuğunu avutmakla*

*uğraşiyor, bazıları şarkı söylüyor, bir kısmı da **sevinçten** kahkahalar atıyor, elhasıl bir curcunadır gidiyordu* (Kadiri, 2005: 58).

Kaynak metinde geçen **quvonchi ichiga sig'maydi** deyimini “Aşırı ölçüde sevinmek” (Rahmatullayev, 1978: 213) anlamına gelmektedir. Aktaran bu deyim karşılık olarak hedef metinde **sevinç** sözcüğünü kullanmakla yetinmiştir. Aktaran hedef metinde kaynak metindeki deyimden eş değeri olan **iç içine sığmamak** deyimini kullanması yerinde olacaktır.

21. KM: *Bu maxtovlar bilan **terisiga sig'may ketkan** Hasanali javob berdi:*

— *Toshkand Beklarbegi madrasasining peshqadam mullabachchalaridan edi, lekin uch yilcha bo'ldi, xo'jamiz madrasadan olib savdo ishiga qo'ydilar* (Qodiriy, 2019: 19).

HM: *Bu övgüler karşısında **içi içine sığmayan** Hasan Ali onun sorusuna cevap verdi:*

— *Taşkent Beylerbeyi Medresesi'nin en gözde talebelerindendi. Fakat üç yıl kadar önce beyimiz onu okuldan alıp ticaretle görevlendirdi* (Kadiri, 2005: 266).

Kaynak metinde geçen **terisiga sig'may ketmoq** deyimini “İçi içine sığmamak, sevinçten havalara uçmak, çok heyecanlanıp sevinmek” (Rahmatullayev, 1978: 226) anlamına gelmektedir. Hedef metinde de bu deyimden karşılığı olan **iç içine sığmamak** deyimini kullanılmaktadır. Bu iki deyim birbirini tam olarak karşılamaktadır.

22. KM: *Qipchoqlarg'a chalg'an g'alabasi uchun ul **terisiga sig'maydir...*** (Qodiriy, 2019: 105).

HM: *Kıpçaklar'a karşı kazandığı geçici zaferden sonra haşmetinden yanına yaklaşılmıyordu* (Kadiri, 2005: 111).

Kaynak metinde kullanılan *terisiga sig'may* deyimi “İçi içine sığmamak, sevinçten havalara uçmak, çok heyecanlanıp sevinmek” (Rahmatullayev, 1978: 226) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran deyimi “...*haşmetinden yanına yaklaşılmıyordu*” şeklindeki ifadeyle aktarmayı uygun bulmuştur. Bu noktada aktaran “*Kıpçaklar'a karşı kazandığı geçici zaferden sonra içi içine sığmıyordu*” şeklinde aktarması yazarın vermek istediği mesajı açısından daha uygun olacaktır.

23. KM: *Lekin... lekin Marg'ilon darbozasidan kirishi ila uning holi o'zgarib boshlar, yuragi qinidan chiqar darajada o'ynamoqqa olur, ayniqsa poyafzal rastasiga yaqinlashgach, uning bu iztirobi shiddatlanur, poyafzal rastasining yaqini bilan bunchalik o'zgarishda qolg'an Otabek rastaning o'zida qanday holg'a tushmog'ini tasavvurdan ojiz kelur va rasta ko'rindi deguncha otining boshini chapka burib yuborar va orqasidan kimningdir «...boringiz, eshigim yonida to'xtamangiz... uyatsiz!» tovshi eshivilgandek bo'lar edi... (Qodiriy, 2019: 219).*

HM: *Bazen birden ayağa kalkıp Mergilan'a doğru yola koyulur, bir an önce gitmek için atını çatlattırcasına sürer, ama şehir kapısından içeri girince hemen hislerinde bir değişiklik meydana gelir, özellikle yemeniciler çarşısına yaklaşıncaya, kalbinde bir takım çalkantılar hisseder, çarşıda ilerlerken kafasından bin bir düşünceyle tekrar atının başını başka bir yöne çevirir ve yine “Defol! Kapımın önünde durma, hayasız!” sözleri kulaklarında çınlardı (Kadiri, 2005: 266).*

Kaynak metinde kullanılan *yuragi qinidan chiqar darajada* deyimi Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazologik Lug'ati*'nde *yuragi qinidan chiqar yozmoq* şeklinde olup “Sevinçten coşmak” (Rahmatullayev, 1978: 276) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran deyimi aktarmamayı tercih etmiştir.

4.3.2. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda

Beğeni İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan romanlardaki beğeni ifade eden deyimlerin kullanım oranlarına bakıldığında *ma'qul tushmoq* deyiminin 6, *yaxshi ko'rmoq* deyiminin 4, *ko'ngil tortar* deyiminin 1, *xush kelmoq* deyiminin 1, *xush ko'rmoq* deyiminin 1, *havasi kelmoq* deyiminin 1 ve *tan bermoq* deyiminin 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. **KM:** *Bizga sadoqati, himmati baland, havasim keldi* (Oybek, 2004: 44).

HM: *Bize sadakati, himmeti yüksek, hevesim geldi* (Aybek: 2019: 63).

Kaynak metinde geçen *havasi kelmoq* deyimi “Heveslenmek, imrenmek” (Rahmatullayev, 1978: 306) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *hevesi gelmek* şeklinde aktarmıştır.

2. **KM:** *O'zbek oyimning ko'ngil tortar qo'shnilaridan Karima otin, Sharofat chevar va Mahinabonular ham yasanib-tusanib chiqdilar* (Qodiriy, 2019: 312).

HM: *Özbek hanımın hatırşinas komşularından Kerime Hanım, dokumacı Şerafet Hanım ve Manine Banu da sürmelenip süslenip geldiler* (Kadiri, 2005: 331).

Kaynak metinde geçen *ko'ngil tortar* deyimi, “Beğenmek” (Rahmatullayev, 1978: 168) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *hatırşinas* ifadesiyle yanlış aktarmıştır. Hedef metinde bu deyim, *iyi anlaştığı, sevdiği* şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

3. **KM:** *Salim sharbatdorniki qutidorg'a nihoyatda ma'qul tushib qolg'an edi* (Qodiriy, 2019: 214).

HM: *Gümüş'ü istemeye gelenler arasında şerbetçi Selim, Mirza Kerim tarafından da uygun bulunmuştu* (Kadiri, 2005: 225).

Kaynak metinde geçen *ma'qul tushmoq* deyimi “Beğenmek, onaylamak” (Rahmatullayev, 1978: 179) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *uygun bulmak* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Kaynak metinde yazar, Salim adlı kişinin teklifinin *Mirza Kerim'e makul geldiğini* belirtir. Hedef metne aktarımında ise *Mirza Kerim'in* bunu *uygun bulduğuna* vurgu yapılmıştır.

4. **KM:** *Ammo bu maslahatning hoji akamizga ham ma'qul tushmog'ida shubha qilmaymiz* (Qodiriy, 2019: 275).

HM: *Biz burada toplanan beyefendilerle müzakerede bulunarak bir karara geldik, ama hacı beyimizin bu fikre karşı çıkmayacağı, hatta han hazretlerinin dahi bir şey söylemeyeceği kanaatindeyiz* (Kadiri, 2005: 290).

Kaynak metinde geçen *ma'qul tushmoq* deyimi, hedef metinde aktaran tarafından aktarılmamıştır.

5. **KM:** — *Men xonni Toshkanddan jo'natish oldida uning xoli vaqtini topib, bu fikrimni bir daraja arz qilib o'tkan edim, — dedi, — bu fikrim xonga juda ma'qul tushkan bo'lsa kerak, so'zimni e'tibor bilan tinglab turdi va javobida: «Yaxshi. O'ylashib, tadbirlari bilan menga fikringizni yozing, men ham o'ylab ko'rarman», dedi* (Qodiriy, 2019: 280).

HM: — *Ben han hazretlerini Taşkent'ten yolcu ederken, onun munasip bir vaktini bulup bu konuyu arz etmiştim — diye söze başladı Kuşbeyi. — Bu fikrim hana çok doğru gelmiş olsa gerek ki, sözümü*

can kulağı ile dinleyip, “Güzel! Meseleyi enine boyuna düşünüp, gerekli gördüğünüz tedbirlerle birlikte fikrinizi bana yazın. Ben de üzerinde bir düşüneyim,” dedi (Kadiri, 2005: 295).

Kaynak metinde geçen *ma’qul tushmoq* deyimi, hedef metne *doğru gelmek* ifadesiyle aktarılmıştır. *Doğru gelmek* ifadesi yazarın meramını tam olarak karşılamamaktadır. Bunun yerine *makul gelmek* ifadesinin kullanılması uygun olacaktır.

6. KM: *Uning o’ziga sariq atlas xush kelsada, biroq hozir o’z xohishini bir yoqqa qo’yaturib Otabek ko’nglicha kiyinishka qaror berdi (Qodiriy, 2019: 168).*

HM: *Güzele göz ağrısı da yakışır hesabı herhangi birini seçip giyebilirdi, ama nedense Atabey’in hoşuna giden renkleri seçmeye karar verdi (Kadiri, 2005: 178).*

Kaynak metinde geçen *xush kelmoq* deyimi “Beğenmek, hoşuna gitmek” (Rahmatullayev, 1978: 248) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, *xush kelmoq* deyimini aktarmamıştır. Hedef metne bu deyimin, “Onun sarı atlas *hoşuna gitse* de...” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

7. KM: — *Nima desam ekan... Marg’ilonni har holda... xush ko’rdim, Marg’ilon Turkistonimizning to’qug’uchiliq hunarida birinchi shahridir (Qodiriy, 2019: 9).*

HM: — *Vallahi ne desem bilmem ki... Her halde Mergilan hoşuma gitti. Mergilan Türkistan’ımızın dokumacılıkta en önemli şehridir (Kadiri, 2005: 14).*

Kaynak metinde geçen *xush ko’rmoq* deyimi “Beğenmek, hoşuna gitmek” (Rahmatullayev, 1978: 248) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, *xush ko’rmoq* deyimini *hoşuna gitmek* deyimiyle aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

8. KM: *Otasining o'zi yigitni yaxshi ko'rib kuyav qilg'an edi* (Qodiriy, 2019: 53).

HM: *Babasi o'glani gorup vermiş kızı!* (Kadiri, 2005: 59).

Kaynak metinde geçen *yaxshi ko'rmoq* deyimi "Beğenmek" (Rahmatullayev, 1978: 279) anlamına gelmektedir. Hedef metinde aktaran, *yaxshi ko'rmoq* deyimini aktarmamıştır. Hedef metnin "*Babasının o delikanlıyı gözü tuttuğu için kızını vermişti!*" şekilde aktarılması yerinde olacaktır.

9. KM: — *Saadat sizni xudda o'z akasidek yaxshi ko'radir, tunov kun iroqi sobun olg'il, deb o'ttuz pul bergan ekansiz* (Qodiriy, 2019: 198).

HM: — *Saadet sizi öz ağabeyi gibi seviyor. Önceki gün sabun alın diye otuz pul vermişsiniz* (Kadiri, 2005: 208).

Kaynak metinde geçen *yaxshi ko'rmoq* deyimini aktaran, hedef metne *seviyor* şeklinde aktarmıştır. Bu ifade, deyimi karşılamaktadır.

10. KM: — *Zaynabnisa yaxshi ko'rgan tomoqni qilingiz, — dedi Kumush* (Qodiriy, 2019: 339).

HM: — *Zeynep'in sevdiği bir yemeği hazırlayın! – dedi Gümüş* (Kadiri, 2005: 360).

Kaynak metinde geçen *yaxshi ko'rmoq* deyimini aktaran, hedef metinde *sevmek* sözcüğüyle ifade etmiştir. Bu ifade, deyimi karşılamaktadır.

4.3.3. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılan Romanlarda

Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan romanlardaki sevgi ifade eden deyimlerin kullanım oranlarına bakıldığında *ishqi tushmoq* deyiminin 6, *yaxshi ko'rmoq* deyiminin 5, *ko'zingizning oq-u qorasi* deyiminin 3, *muhabbat qo'ymoq* deyiminin 3,

mehri tushmoq deyiminin 2 ve *mehribonlik qilmoq* deyiminin 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. **KM:** *Men albatta ko‘zingizning oq-u qorasi bo‘lg‘an yolg‘iz qizingizni yaramas, bo‘lmag‘ur kishiga tutib berarsiz, deb bilmayman* (Qodiriy, 2019: 46).

HM: *Elbette ki göz bebeğiniz olan biricik kızınızı kötü ve serseri bir kişiye vermeyeceğinizi biliyorum* (Kadiri, 2005: 52).

Kaynak metinde geçen *ko‘zingizning oq-u qorasi* deyimini “1. Tek çocuk. 2. Çok değerli olan, göz bebeği.” (Rahmatullayev, 1978: 138) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne *göz bebeği* şeklinde aktarmıştır. Bu ifade deyim tam olarak karşılamaktadır.

2. **KM:** *Ko‘zining oq-u qorasi bo‘lg‘an Otabekning holi nima kechti, qorong‘i zindonlarda, rutubatlik, zax yer ostlarida ochlikdan, tashnalikdan, sovuqlikdan aziz ko‘kragini yerga berib jon berdimikin?* (Qodiriy, 2019: 106).

HM: *Acaba gözünün nuru, gönlünün sürürü Atabey’in durumu ne olmuştu? Zindanda aç susuz, soğuk ve rutubetten ölüp gitmiş miydi?* (Kadiri, 2005: 112).

Kaynak metinde geçen *ko‘zingizning oq-u qorasi* deyimini, hedef metne aktaran *gözünün nuru, gönlünün sürürü* şeklinde aktarmıştır. Hedef metne bu deyim, *göz bebeği* şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

3. **KM:** *Oftob oyim ham so‘ng chekda xo‘rlang‘an esa-da, lekin unga bu xo‘rliqdan burun u-bu bilan qizini ovitish, uning ko‘nglini ochib bu sovuq, uyat gapni unutdirish, har holda ko‘zining oq-u qorasi bo‘lg‘an Kumushni birar kasalga chalinmaslig‘i yo‘lida tirishish muhimroq edi* (Qodiriy, 2019: 173).

HM: *Aftab Ayim da kendisini hakarete uğramış kabul ediyordu, ama yine de daha çok kızını teselli etmeye, gönlüne su serpip bu utanç şokundan kurtarmaya çalışıyordu (Kadiri, 2005: 183).*

Kaynak metinde geçen **ko‘zingizning oq-u qorasi** deyimini aktaran hedef metinde aktarmamıştır.

4. KM: *Uning **ishqi** Bo‘tako‘zbeğimning qiziga **tushdi**, Abu Ali (Yoqubov, 2015: 222).*

HM: *Butagöz Begim‘in kızına **âşık oldu** Ebû Ali! (Yakubov, 2009: 174).*

Kaynak metinde geçen **ishqi tushmoq** deyimini “Sevmek, bir bakışta âşık olmak” (Rahmatullayev, 1978: 120) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **âşık olmak** şeklinde aktarmıştır. **Âşık olmak** deyim olmadığı için hedef metnin “*Onun gönlü Butagöz Begim‘in kızına **düştü** Ebû Ali*” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

5. KM: *Lekin unday desa... nahot sulton, harami to‘la kaniz, **ishqi shu sho‘rlik joriyaga tushgan bo‘lsa?** (Yoqubov, 2015: 251).*

HM: *Diyelim ki onlar... Yoksa hareminde bunca güzel cariyeler dururken Sultan‘in **gönlü** şu zavallıya mı **düştü?** (Yakubov, 2009: 194).*

Kaynak metinde geçen **ishqi tushmoq** deyimini aktaran, hedef metne **gönlü düşmek** şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

6. KM: *Ne-ne bek va amirlar turganda kimsan amir al-mo‘mininning suyukli singlisi bo‘lmish bu xotinning **ishqi faqirday kekxa bir allomaga tushsa...** (Yoqubov, 2015: 281)..*

HM: *Nice bey ve beyzadeler dururken Emîrul Mü‘miniin‘in kız kardeşi olan bu hatunun **gönlü benim gibi yaşlı bir ilim adamına düşsün** (Yakubov, 2009: 216).*

Kaynak metinde geçen *ishqi tushmoq* deyimini aktaran, hedef metne *gönlü düşmek* şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

7. **KM:** *Alptegin, – Alloh unga o‘z dargohidan joy ato qilg‘ay! – yosh g‘ulomi Sabuqteginga mehri tushib, uni o‘ziga mahram qilib olgan* (Yoqubov, 2015: 133).

HM: *Alitegin bu kölesine acımış ve onu mahremleri arasına dahil etmiş* (Yakubov, 2009: 106).

8. **KM:** *Ul zoti sharifning faqirga mehri tushib, o‘ziga nadim qilib oldi* (Yoqubov, 2015: 265).

HM: *Beni kendisine hizmetçi yaptı* (Yakubov, 2009: 205).

10.KM ve 11.KM’de geçen *mehri tushmoq* deyimi, “İlk görüşte birisine karşı sevgi hissi uyanması” (Rahmatullayev, 1978: 180) anlamına gelmektedir. Her iki hedef metinde aktaran, deyimi aktarmamıştır. Hedef metinlerde bu deyim, *sevmek* sözcüğüyle verilmesi yerinde olacaktır.

9. **KM:** — *Negami? — dedi Kumush va yig‘lag‘an ko‘yi javob berib boshladi: — Negaki men o‘zimning suygan va muhabbat qo‘yg‘an erimdan buncha uyatsizlik, bu yanglig‘ vafosizlik ko‘rdim* (Qodiriy, 2019: 213).

HM: — *Niye mi?- dedi Gümüş ve hıçkırıklı bir sesle cevap vermeye devam etti. – Niyesi şu: Ben bu kadar sevdiğim, muhabbet koyduğum kocamdan bunca hayasızlık ve eşi görülmedik vefasızlık gördüm* (Kadiri, 2005: 224).

Kaynak metinde geçen *muhabbat qo‘ymoq* deyimi “Gönül vermek. Sevgi ile bağlanmak” (Rahmatullayev, 1978: 183) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran hedef metne *muhabbet koymak* şeklinde yanlış aktarmıştır. Hedef metnin “*Ben bu kadar sevdiğim, gönül verdiğim kocamdan...*” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

10. KM: — *Kimga muhabbat qo‘yg‘an, xabaringiz bo‘ldimi?* (Qodiriy, 2019: 40)

HM: — *Kime âşık olmuş peki, haberiniz var mi?* (Kadiri, 2005: 46).

Kaynak metinde geçen *muhabbat qo‘ymoq* deyimini aktaran, hedef metne *âşık olmuş* şeklinde aktarmıştır. Hedef metindeki ifade kaynak metindeki deyim tam olarak karşılamaktadır.

11. KM: — *Ilohi Otabek salomat qutilsin, muhabbat qo‘yg‘anicha bor...* (Qodiriy, 2019: 90).

HM: — *İnşallah Atabey sağ salim kurtulsun, göreceksiniz, ona âşık olduğu kadar var!* (Kadiri, 2005: 95).

Kaynak metinde kullanılan *muhabbat qo‘ymoq* deyimini aktaran, hedef metne *âşık olmak* şeklinde aktarmıştır. *Âşık olmak* deyim olmadığı için hedef metnin “...ona gönül verdiği kadar var” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

4.4. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevinç, Beğeni ve Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Çalışmamıza esas olarak Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan Reşat Nuri Güntekin’in *Çalikuşu* (1988, aktaran: Mirzakalon Ismoilij) ve *Yeşil Gece* (1977, aktaran: Mirvali A‘zam), Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna* (2022, aktaran: Gulchehra Muhammadjon) adlı romanları alınmıştır. Bu üç romanda sevinç ifade eden 22 deyim, beğeni ifade eden 7 deyim ve sevgi ifade eden 14 deyim, toplam 43 deyim tespit edilmiştir. Belirlenen örneklerin romanlardaki dağılımına bakıldığında *Çalikuşu* romanında sevinç ifade eden 9, beğeni ifade eden 6 ve sevgi ifade eden 5 deyim; *Yeşil Gece* romanında sevinç ifade eden 8, beğeni ifade eden 1 ve sevgi ifade eden 6 deyim; *Kürk Mantolu Madonna* romanında sevinç ifade eden 5 ve sevgi ifade eden 3 deyim bulunmaktadır. *Kürk Mantolu Madonna* romanında ise beğeni ifade eden deyim tespit edilmemiştir.

4.4.1. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda

Sevinç İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlarda sevinç ifade eden deyimler, yazarın vermek istediği mesajı ve kahramanın ruhi durumunu yansıtmak için verimli bir şekilde kullanılmıştır. Her iki lehçede de sevinç ifade eden deyimlerin oranının çok olduğu tespit edilmiştir. İncelenen eserlerde bu deyimlerin kullanım oranlarına bakıldığında *gönlünü almak* deyiminin 6, *gönlünü etmek* deyiminin 2, *gözleri parlamak* deyiminin 2, *yüzü gülmek* deyiminin 2, *gönlünü hoş etmek* deyiminin 1, *gözlerinin içi gülmek* deyiminin 1, *gün görmek* deyiminin 1, *ağzı kulaklarına varmak* deyiminin 1, *bayram etmek* deyiminin 1, *dünden hazır* deyiminin 1, *gün doğmak* deyiminin 1, *gönül ferahı* deyiminin 1, *hoşuna gitmek* deyiminin 1 kez kullanıldığı belirlenmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. **KM:** *Müderris Zühtü Efendi köşedeki koltuğunda tavus gibi kabarıyor, hazzından ağzı kulaklarına varyordu* (Güntekin, 2017: 100).

HM: *Mudarris Zuhtu afandi burchakdagi kresloda tovus kabi gerdayib, xursand bo'lib ketganidan og'zi qulog'iga yetkuday, kulib o'tirardi* (Guntekin, 1977: 99).

Kaynak cümlede geçen *ağzı kulaklarına varmak* deyimi, “Çok sevinmek” (Aksoy, 1998: 540) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *og'zi qulog'iga yetmoq* şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

2. **KM:** *Talebeden birinin daha sarıği, cüppeyi attığını gördükçe derin bir sevinç duyar, bir gün evvelki müfsit ve gülünç ihtiyar karikatürünün bir gün sonra, sarıği atar atmaz, kozasından çıkmış kelebek gibi birdenbire hafifleşmesine, zeki ve sevimli bir çocuk haline gelmesine gizli gizli bayram ederdi* (Güntekin, 2017: 103).

HM: *Talabalardan yana biri sallasiz va guppisiz kelganini ko'rganda ich-ichidan sevinar, bir kun avval xuddi karikaturadagiday kulgili, g'alati cholga o'xshagan odam, bir kun keyin, sallasini otar-otmas, pilladan chiqqan kapalakday yengillashar, aqlli va sevimli bolaga aylanib qolganidan juda-juda ko'ngli yayrar edi* (Guntekin, 1977: 102).

Kaynak cümlede geçen **bayram etmek** deyimi, “Çok sevinmek” (Aksoy, 1998: 630) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne **ko'ngli yayramoq** şeklinde aktarmıştır. Bu ifade, deyimi karşılamaktadır.

3. KM: *Ona mesela avcı yahut balıqçı olmak hevesini de telkin etseniz dünden hazırdır* (Guntekin, 2017: 119).

HM: *Unda ovchi yoxud baliqchi bo'lishga havas uyg'otsangiz, darrov bunga ko'nadi-qoladi* (Guntekin, 1977: 117).

Kaynak cümlede geçen **dünden hazır** deyimi, “Çok sevinmek” (Aksoy, 1998: 737) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne **ko'nadi-qoladi** şeklinde aktarmıştır. Bu ifade, deyimi karşılamaktadır.

4. KM: *Yeni vaziyetimin beni mecbur ettiği mahcup nezaketle herkesin ayrı ayrı gönlünü almaya çalışırken, üstüme hafif bir baygınlık gelmiş, kendimi kaybetmişim* (Guntekin, 1976: 298).

HM: *Men o'zimni kamtar, nazokatli tutib, har bir kishining ko'nglini olishga tirishdim* (Guntekin, 1988: 293).

Kaynak cümlede geçen **gönül almak** deyimi, “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek” (Aksoy, 1998: 802) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metinde **ko'nglini olmoq** deyimiyle vermiştir. Bu deyim “Birisini mutlu etmeye çalışmak, sevindirmeye

çabalamak” (Rahmatullayev, 1978: 165) anlamına gelmektedir. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

5. **KM:** *Bu saatte, onun **gönlünü alacak** bir kelime bulmak benim için dayanılmaz bir ihtiyaçtı* (Güntekin, 1976: 89).

HM: *Shu dam uning **ko‘nglini oladigan** biron so‘z topish istagi qalbimning yondiruvchi ehtiyojiga aylandi* (Güntekin, 1988: 86).

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen **gönlünü almak** deyimini aktaran, hedef metinde **ko‘nglini olmoq** deymiyle vermiştir. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

6. **KM:** *Bu suretle karısının da **gönlünü almış** olacaktı* (Güntekin, 2017: 120).

HM: *Shu yo‘sin, xotining **ko‘nglini ham oladigan** bo‘ldi* (Güntekin, 1977: 119).

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen **gönlünü almak** deyimini aktaran, hedef metne **ko‘nglini olmoq** şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

7. **KM:** *Zühtü Efendinin daima “Memleketin ümit-i âtisi olan genç muallimlerden istifade ve istinare ettiğini” söyleyerek **gönül almasına** mukabil o, açıkça “İrfan ordusu neferlerini tenvir, onlara başçavuşluk etmek istediğini” mağrurane tekrar ederdi* (Güntekin, 2017: 103).

HM: *Zuhtu afandi doimo: “Mamlakatimizning umidi, kelajagi bo‘lgan yosh muallimlardan bahra olib ularni o‘ziga tayanch deb bilishi” dan gapirib yursa, unga qarama-qarshi o‘laroq, Jobir bey ochiqchasiga: “Irfon qo‘shini nafarlarini o‘qitish, ularga boshchovushlik qilish istagini” mag‘rurona takror-takror aytardi* (Güntekin, 1977: 103).

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen **gönlünü almak** deyimini aktaran, hedef metinde aktarmamıştır. Bu deyimın hedef metne **ko'ngil olmoq** şeklinde aktarılması uygun olacaktır.

8. KM: *Bunu bırakıp, saf bir çocuğa biraz da gönlünü almak için söylenmiş bir söze bağlanarak meçhul bir hayata, nereye varacağı malum olmayan bir maceraya atılmak, onun daima iyi işleyen kafasının kabul edeceği bir iş değildi* (Ali, 2022: 143).

HM: *Qaysi aqlli ayol soddagina yigitchaga bergan va'dalariga vafo qilish uchungina o'zini xavf-xatarga duchor etib, tanimagan-bilmagan o'lkalarga jo'nab ketardi!* (Ali, 2022: 169).

Kaynak cümlede geçen **gönül almak** deyimini aktaran, hedef metne aktarmamıştır.

9. KM: – *Feride, onların da biraz gönlünü ediver, canım* (Güntekin, 1976: 75).

HM: – *Farida, ularning ham bir oz ko'ngillariga qara, jonim* (Güntekin, 1988: 72).

Kaynak metinde geçen **gönlünü etmek** deyimi, Aksoy'un *Deyimler Sözlüğünde* “razı etmek” anlamına TDK sözlüğünde ise “Birini razı ve hoşnut etmek” anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metinde **ko'ngliga qaramoq** deyimiyle vermiştir. Bu deyim, “Birinin incinmemesi için onun istediğine göre iş yapmak” anlamına gelmektedir. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

10. KM: *Tam onun gönlünü etmeye çalışırken çat kapı çalındı* (Güntekin, 1976: 237).

HM: *Endi uni yupatishga o'tirgan ham edimki, birdan eshik taqqillab qoldi* (Güntekin, 1988: 231).

Kaynak metinde geçen **gönlünü etmek** deyimini aktaran, hedef metne **yupatmoq** sözcüğüyle aktarmayı uygun bulmuştur. Bu deyim hedef metne **ko'ngil olmoq** şeklinde aktarılması uygun olacaktır.

11. KM: *Mollalar, fitilli mintanlarının göğüsleri kabarmış, elleri şalvarının cebinde medreseye girip çıkıyorlar, gönül ferahıyla yolun yapılmasını seyrediyorlardı* (Güntekin, 2017: 89).

HM: *Choponlariga o'ralgan mullalar juda kerilishib, qo'llari cholvorlarining cho'ntagida madrasaga kirib-chiqib turishar, ko'ngil xursandligidan mamnun bo'lishib, yo'lning qanday qurilayotganini tomosha qilishardi* (Güntekin, 1977: 88).

Kaynak cümlede geçen **gönül ferahlığı** deyimini “İç ferahlığı” (Aksoy, 1998: 803) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **ko'ngil xursandligi** şeklinde aktarmıştır. Kaynak metindeki **gönül ferahlığı** deyimini, hedef lehçede tam karşılayan deyim bulunmadığından hedef metne **xotirjamlik bilan/bamaylixotir** şeklinde aktarılması uygun olacaktır.

12. KM: *Feride, çocukların birini bırakıp ötekini alıyor, hepsinin sıra ile gönlünü hoş etmek istiyordu* (Güntekin, 1976: 372).

HM: bu cümle bırakılmış.

Kaynak cümlede geçen **gönlünü hoş etmek** deyimini “İstedliğini yaparak sevindirmek” (Aksoy, 1998: 801) anlamına gelmektedir. Bu cümle bütün olarak Özbek Türkçesine aktarılmamıştır.

13. KM: *Kâmran'ın gizli gizli üzüldüğünü gördükçe Müjgân, adeta seviniyor, gözlerinin içi gülerek şikâyet ediyordu:*

— *Nafile, Feride'yi bize bırakmayacaklar* (Güntekin, 1976: 357).

HM: *Mujgon Komronning ichidan ezilayotganini ko‘rib quvonar, ko‘zlari kulib tursa ham, shikoyatlanib gapirardi:*

— *Obbo, Faridani hech bizga to‘ydirishmas ekan-da* (Guntekin, 1988: 353).

Kaynak cümlede geçen **gözlerinin içi gülmek** deyimi “Çok sevinçli olduğu, yüzünden gözünden belli olmak” (Aksoy, 1998: 812) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran hedef metinde kelimesi kelimesine aktarma yöntemiyle **ko‘zlari kulib turmoq** ifadesiyle vermiştir. Bu ifade, deyimi tam olarak karşılamaktadır.

14. KM: *Fotoğraf çektirir gibi, iki çam ağacının arasında; başı yüksek, vücudu dik, parmakları birbirine yapışmış duruyordu, ince bıyıklarının altında, yarı açık dudaklarının içinde dişleri, cüretkâr gözleri parlıyordu* (Guntekin, 1976: 268).

HM: *Xuddi suratga tushayotganday, ikkita qarag‘ay orasida gavdasini g‘oz, kallasini baland tutib, getrlarini bir-biriga yopishtirib turar, ingichka mo‘ylovlarini ostida, yarim yumuq lablari ichida tishlari, sho‘x ko‘zlari porillardi* (Guntekin, 1988: 263).

Kaynak cümlede geçen **gözleri parlamak** deyimi, “Yüzünde sevinç ve umut belirtileri görülmek” (Aksoy, 1998: 813) anlamına gelmektedir. Bu deyimi, aktaran hedef metinde **ko‘zlari porillamoq** ifadesiyle vermiştir. Bu ifade, deyimi tam olarak karşılamaktadır.

15. KM: Gözleri parladı:

"Hayır, hayır!" diyerek koluma sarıldı.

HM: Aktarılmamıştır.

Kürk Mantolu Madonna kitabının Özbek Türkçesindeki aktarımına bakıldığında ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır. Bazı paragraflar aktarılmadan bırakılmıştır.

Yukarıda verilen örnek cümle de aktarılmamıştır. Aktaranın bu cümleyi, “*Ko‘zlari porladi: “Yo ‘q-yo ‘q” deb qo ‘limga yopishdi”* şeklinde aktarması yerinde olacaktır.

16. KM: *Rakip mekteplere gün doğmuştu* (Guntekin, 2017: 130).

HM: *Raqib maktablarning kuni tuqqandi* (Guntekin, 1977: 129).

Kaynak cümlede geçen **gün doğmak** deyimi “İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak” (Aksoy, 1998: 827) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne **kuni tug‘moq** şeklinde doğru aktarmıştır.

17. KM: *Herhalde doktor, çok gün görmüş, temiz bir adamdı* (Guntekin, 1976: 197).

HM: *Harholda doktor menda nihoyatda odobli, pok odam taassurotini qoldirdi* (Guntekin, 1988: 191).

Kaynak cümlede geçen **gün görmek** deyimi “Bolluk, gönül rahatlığı, mutluluk içinde geçen günler yaşamak” (Aksoy, 1998: 828) anlamına gelmektedir. Aktaran hedef metne bu deyimi aktarmamıştır.

18. KM: “Evet... Fakat üzerimde çok kuvvetli bir tesir bırakmış olacak...

Tablosu çok hoşuma gitmişti...” (Ali, 2022: 151).

HM: – *U menda juda kuchli taassurot qoldirgandi... Uning portretiyam menga juda yoqib qolgandi* (Ali, 2022: 179).

Kaynak cümlede geçen **hoşuna gitmek** deyimi “Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak” (Aksoy, 1998: 861) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran hedef metne **yoqib qolmoq** ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade deyimi tam olarak karşılamaktadır.

19. KM: *Birdenbire yüzüm güldü, çocuk gibi sevindim* (Guntekin, 1976: 308).

HM: *Birdan yuzimga kulgi yugurdi, yosh boladay suyunib ketdim* (Guntekin, 1988: 303).

Kaynak cümlede geçen **yüzü gülmek** deyimini, “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak” (Aksoy, 1998: 1134) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **yuzimga kulgi yugurdi** şeklinde aktarmıştır. **Yuzimga kulgi yugurdi** deyim olmadığı için hedef metnin “**Birdan chiroyim ochildi, yosh boladay suyunib ketdim**” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

20. KM: **Yüzü gülüyordu** (Ali, 2022: 84).

HM: **Uning chehrasi porlardi** (Ali, 2022: 101).

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen **yüzü gülmek** deyimini aktaran hedef metne **chehrasi porlamoq** ifadesiyle aktarmıştır. **Chehrasi porlamoq** deyim olmadığı için hedef metnin “**Uning chiroyi ochildi**” şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

4.4.2. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda

Beğeni İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlardaki beğeni ifade eden deyimlerin kullanım oranlarına bakıldığında **bir içim su** deyiminin 1, **göz alıcı** deyiminin 1, **gözünü kamaştırmak** deyiminin 1 ve **gözüne girmek** deyiminin 1 ve **hanım hanımcık** deyiminin 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. KM: **Kız, bu elbise içinde, nasıl anlatayım, bir içim su, ağza alınınca eriyen fondan şekerleri gibi bir şey oldu** (Güntekin, 1976: 188).

HM: **Munisa shu kiyimda bir ho‘plam suvdek, og‘izga solish bilan erib ketadigan shokolad konfetdek bo‘lib qoldi** (Güntekin, 1988: 183).

Kaynak cümlede geçen **bir içim su** deyimini “Çok güzel bir kadın” (Aksoy, 1998: 647) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **bir ho‘plam suvdek** ifadesiyle kelimesi kelimesine aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyim tam olarak

karşılmaktadır. Kaynak metindeki deyimın Özbek Türkçesindeki kısmî eş değeri olan *bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday* deyimiyle verilmesi uygun olacaktır.

2. **KM:** *Benim yaralı parmaklarıma yakışmayacak kadar göz alıcı, zengin taşı vardı...* (Güntekin, 1976: 79).

HM: *Komron bilan unashilganimiz nishonasi qilib taqiladigan bu uzuk mening yara-chaqa barmog'imga yaqinlashtirib bo'lmaydigan darajada, ajoyib, ko'z olguvchi edi* (Güntekin, 1988: 76).

Kaynak cümlede geçen *göz alıcı* deyimi “Göze çarpan, güzelliği dikkati çeken, alımlı” (Aksoy, 1998: 807) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne kelimesi kelimesine *ko'z olguvchi* şeklinde aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade deyimi tam olarak karşılmaktadır.

3. **KM:** *Ahalinin gözüne girmek için türlü türlü nümayişler yapıyorlar, kimisinde mevlûtlar okunuyor, kimisi tantanalı alaylar yaparak talebesini yağmur duasına çıkarıyordu* (Güntekin, 2017: 130).

HM: *Aholining diqqatini o'zlariga jalb etish uchun turli-tuman namoyishlar qilishar, birovlar mavludlar o'qitsa, birovlar tantanali yurishlar qilib, talabalarini yomg'ir duosiga olib chiqardi* (Güntekin, 1977: 129).

Kaynak metinde geçen *gözüne girmek* deyimi, “Anlayışlılığı, çalışkanlığı, becerikliliği ile büyüğünün sevgi ve güvenini kazanmak” (Aksoy, 1998: 819) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *diqqatini o'zlariga jalb etish* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Kaynak metindeki deyimın, hedef metne *nazariga tushmoq* şeklinde aktarılması uygun olacaktır.

4. **KM:** *Debdebeleri, saltanatlarıyla birtakım görgüsüz, ehemmiyetsiz insanların gözünü kamaşturmaktan zevk alan, kaba birtakım “Ne oldum” delileri* (Güntekin, 1976: 262).

HM: *Bular — dabdabalari, saltanatlari bilan mayda, bachkana odamlarning ko‘zini qamashtirishdan zavq oladigan bir to‘da maqtanchoq telbalardir* (Guntekin, 1988: 256).

Kaynak cümlede geçen **gözünü kamaştırmaq** deyimi, “Güzellik ya da başarı, görenleri hayran bırakmak” (Aksoy, 1998: 810) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne **ko‘zini qamashtirmoq** ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimi tam olarak karşılamaktadır.

5. KM: *Hanım hanımcık mektepte oturuyor.*

HM: *Maktabni noppa-nozanday boshqarib o‘tiribdi* (Guntekin, 1988: 173).

Kaynak metinde geçen **hanım hanımcık** deyimi, “Böyle bir kadına yakışır halleri olan” (Aksoy, 1998: 841) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne **noppa-nozanday** ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimi tam olarak karşılamaktadır.

4.4.3. Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarılan Romanlarda Sevgi İfade Eden Deyimlerin Aktarılması

Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlardaki sevgi ifade eden deyimlerin kullanım oranlarına bakıldığında **gönül bağlamak** deyiminin 4, **bağrına basmak** deyiminin 2, **cana yakın** deyiminin 2, **sarmaş dolaş olmak** deyiminin 2, **sıkı fıkı** deyiminin 2 ve **kollarını açmak** deyiminin 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çok geçenlerin hepsi alınmayıp seçme yapılarak incelenmiştir.

1. KM: *Kendime evlat edeyim, bağrıma basayım.*

HM: *O‘zimga qiz qilib olay, bag‘rimda asray* (Guntekin, 1988: 181).

Kaynak cümlede geçen **bağrına basmak** deyimi “Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek” (Aksoy, 1998: 611) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran,

hedef metne *bag‘rimda asray* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade deyimini tam olarak karşılamaktadır.

2. **KM:** *Ben onu bağrına bastım.*

HM: *Men Munisani bag‘rimga oldim* (Guntekin, 1988: 199).

Kaynak cümlede geçen *bağrına basmak* deyimini aktaran, hedef metne *bag‘riga olmoq* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimini tam olarak karşılamaktadır.

3. **KM:** *İlk günlerde o kadar vahşi, yabancı bulduğum çocuklar, şimdi bana daha cana yakın geliyorlar.*

HM: *Dastlabki kunlar menga yovvoyi, begona ko‘ringan bolalar endi o‘zimga yaqin, ko‘zimga issiq bo‘lib qolishdi* (Guntekin, 1988: 173).

Kaynak cümlede geçen *cana yakın* deyimini “Sokulgan ve sevimli” (Aksoy, 1998: 671) anlamına gelmektedir. Bu deyimini aktaran, hedef metne *o‘zimga yaqin* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimini tam olarak karşılamaktadır.

4. **KM:** *Biraz çirkin, fakat cana yakın bir karısı vardı* (Ali, 2022: 10).

HM: *Bizni unchalik chiroyli bo‘lmasa ham, biroq ancha istarali rafiqasi kutib oldi* (Ali, 2022: 9).

Kaynak cümlede geçen *cana yakın* deyimini aktaran, hedef metinde *ancha istarali* ifadesiyle aktarmıştır. Bu ifade, deyimini tam olarak karşılamaktadır.

5. **KM:** — *Sen, yoksa bir nazenine gönül bağladın da onun hasretiyle mi yanıyorsun? diyorlardı* (Guntekin, 2017: 41).

HM: — *Sen, nima balo, bir nozaninga ko‘ngil qo‘yib, uning hasratida yonayotirsanmi? – deyishardi* (Guntekin, 1977: 39).

Kaynak cümlede geçen **gönül bağlamak** deyimini “Sevgi ile bağlanmak” (Aksoy, 1998: 802) anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **ko‘ngil qo‘ymoq** şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

6. **KM:** — *İyi bildin... Ta ezelden gönül bağladığım bir cananım vardı*
(Güntekin, 2017: 41).

HM: — *Ha, topding... Mening bir umrga ko‘ngil bog‘lagan bir jononim bor edi* (Guntekin, 1977: 39).

Kaynak cümlede geçen **gönül bağlamak** deyimini aktaran, hedef metne **ko‘ngil bog‘lamoq** şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

7. **KM:** *Mutlaka yine bir şey bulup inanmak, büyük bir emele gönül bağlamak, hayatını bir maksada vakfetmek ihtiyaç ve istidadı...*
(Güntekin, 2017: 42).

HM: *Mutlaqo yangi bir narsa topib inonmoq, katta bir umidga ko‘ngil bog‘lamoq, hayotini bir maqsadga voqif etmoq ehtiyoji va ishtiyoqi...*(Guntekin, 1977: 40).

Kaynak cümlede geçen **gönül bağlamak** deyimini aktaran, hedef metne **ko‘ngil bog‘lamoq** şeklinde aktarmıştır. Bu iki deyim, birbirini tam olarak karşılamaktadır.

8. **KM:** *Kim bilir hangi yeni macera, hangi yakın ve daha makul saadet şimdi ona kollarını açmış bulunuyordu* (Ali, 2022: 143).

HM: *Hozir unda yangi qiziqishlar paydo bo‘lgandir, endi unga bundan-da yorqinroq baxt bag‘rini keng ochgandir* (Ali, 2022: 169).

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen **kollarını açmak** deyimini, “Büyük bir sevgi ile yanına çağırmak, kucaklamaya hazır olduğunu göstermek ya da bildirmek” anlamına gelmektedir. Bu deyim aktaran, hedef metne **bag‘rini keng ochmoq** ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimini tam olarak karşılamaktadır.

9. **KM:** *İki arkadaş, senelerden beri birbirlerini görmemişler gibi taşlıkta sarmaş dolaş oldular* (Güntekin, 2017: 229).

HM: *İkki do'st necha yillardan beri bir-birlarini ko'rishmagan kishilarday quchoqlasha ketdilar* (Guntekin, 1977: 227).

Kaynak cümlede geçen *sarmaş dolaş olmak* deyimi “Sevgi ile bağlanmak” (Aksoy, 1998: 1028) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *quchoqlasha ketdilar* şeklinde aktarmıştır. Bu ifade deyimi karşılamaktadır.

10. **KM:** *Karşıya gelen sokağa girdim ve bir gece evvel Frau van Tiedemann ile sarmaş dolaş durduğumuz yere geldim* (Ali, 2022: 63).

HM: *Maydondan o'tib, kuni kecha o'zim frau Tidemann bilan quchoqlashib turgan o'sha ko'cha bo'ylab ketdim* (Ali, 2022: 76).

Kaynak cümlede geçen *sarmaş dolaş olmak* deyimini aktaran, hedef metinde *quchoqlashib* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Bu ifade, deyimi tam olarak karşılamaktadır.

11. **KM:** *Fakat, muavin Şehnaz Hanım bana, bunlarla sıkı fıkı arkadaş olmamamı tavsiye etti.*

HM: *Lekin muovina Shahnoza xonim, bular bilan yaqin aloqa qilmang, deb aytdi menga* (Guntekin, 1988: 222).

Kaynak cümlede geçen *sıkı fıkı* deyimi, “Birbirine çok yakın, çok bağlı (Kişiler için)” (Aksoy, 1998: 1035) anlamına gelmektedir. Bu deyimi aktaran, hedef metne *yaqin* ifadesiyle aktarmayı uygun görmüştür. Kaynak metindeki deyim, hedef lehçeye *non-namak bo'lmoq* deyimiyle verilmesi uygun olacaktır.

12. **KM:** *Mektepte kimse ile sıkı fıkı arkadaş olmaya ihtiyaç duymuyordu* (Güntekin, 2017: 47).

HM: *Maktabda biror kimsa bilan yaqin o'rtoqchilik qilishga ehtiyoj sezmasdi* (Guntekin, 1977: 44).

Kaynak cümlede geçen *sıkı fıki* deyimini aktaran, hedef metne *yaqin* şeklinde aktarmıştır. Kaynak metindeki deyim, hedef lehçeye *non-namak bo'lmoq* deymiyle verilmesi uygun olacaktır.

SONUÇ

Tez çalışmamızda, Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler anlambilimin konuları olan eşdeğer; kısmî eşdeğerlik ve aktarma bakımından karşılaştırılmıştır. Ayrıca ele alınan deyimler Türkiye Türkçesinden ve Özbek Türkçesinden seçilmiş aktarma eserler de taranmış; aktarma bakımından incelenmiştir. İncelemeler sonucunda elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Deyimler, söz öbeklerinden veya cümlelerden oluşan, hem gerçek hem de mecaz anlam taşıyan ve anlam olarak bir sözcüğe karşılık gelen kalıplaşmış yapıdaki kelime gruplarıdır.
2. Çalışmada Özbek Türkçesinde sevinç ifade eden 55, beğeni ifade eden 18 ve sevgi ifade eden 24 deyim; Türkiye Türkçesinde sevinç ifade eden 67, beğeni ifade eden 46 ve sevgi ifade eden 42 deyim olmak üzere toplam 252 deyim tespit edilmiş ve bu deyimler anlam bakımından karşılaştırılmıştır.
3. Anlam bakımından karşılaştırma sonucunda tam eş değer deyimler, kısmî eş değer deyimler, eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan deyimler ve karşılığı olmayan deyimler olarak gruplanmıştır.
4. Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden, tam eş değer olan 9 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden beşi sevinç, biri beğeni ve üçü sevgi ifade etmektedir.
5. Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden, kısmî eş değer olan 45 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden 28'i sevinç, 5'i beğeni ve 12'si sevgi ifade etmektedir.
6. Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden, eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan 19 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin 9'u sevinç, 7'si beğeni ve 3'ü sevgi ifade etmektedir.

7. Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden, eş değeri olmayan 31 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden 10'u Özbek Türkçesinde sevinç, 7'si beğeni ve 7'si sevgi; 37'si Türkiye Türkçesinde sevinç, 33'ü beğeni ve 26'sı sevgi ifade etmektedir.
8. Çalışmada Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlar taranmıştır. Sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin en çok geçtiği Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan *Ötgen Künler, Nevayi ve Köhne Dünya*; Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan *Çalikuşu, Yeşil Gece ve Kürk Mantolu Madonna* romanları seçilmiştir. İncelenen romanlarda en çok sevinç ifade eden deyimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada, taranan eserlerde Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan romanlarda sevinç ifade eden 28, beğeni ifade eden 15 ve sevgi ifade eden 20 deyim; Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlarda sevinç ifade eden 22, beğeni ifade eden 7 ve sevgi ifade eden 14 deyim olmak üzere, toplam 106 deyim tespit edilerek incelenmiştir.
9. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan romanlarda sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin aktarılmasında eş değerlik yöntemi, kelimesi kelimesine yöntemi ve tasvirî yöntem kullanıldığı; bazı deyimler aktarılmadan aktarma kusuru yapıldığı tespit edilmiştir.
10. Aynı kaynaktan gelen Türkçenin iki kolundan olan Özbek ve Türkiye Türkçelerinde çeşitli açılardan görülen benzerlik, deyimlerde özellikle sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerde görülmektedir.
11. Aktarmalarda aktaranın dil becerisi, hedef lehçe bilgisi, hedef lehçenin kültürünü ve coğrafyasını bilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

ABDURAHMONOV, H., SHODMONOV, E., (1982) **O‘zbek Tili**, Toshkent, O‘qituvchi.

AKSOY, Ö., (1998) **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

AKYALÇIN, N., (2012) **Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz**, Ankara, Eğiten Kitap Yayınları.

ALİ, S., (2022) **Kürk Mantolu Madonna**, İstanbul, Yapı Kredi yayınları.

ALI, S., (2022) **Mo‘ynali Mantodagi Madonna** (Aktaran: Gulchehra Muhammadjon), Toshkent, “Factor boks”.

ALİBEKOVA, J., (2012) **‘Çalikuşu’ Romanındaki Deyimleri Kazakçaya Aktarma Yöntemleri**, Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt S: 48, s. 41-50.

AMANOVA, L., (2014) **Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma Problemi**, S: 3, s: 167-177.

ASQAROVA M., YUNUSOV R., YO‘LDOSHEV M., MUHAMEDOVA D., (2006) **O‘zbek Tili Praktikumı**, Toshkent, Istisod-moliya nashriyoti.

AYBEK, (2019) **Nevâyi** (Aktaran: Şuayip Karakaş), İstanbul, Ötüken Neşriyatı.

BALDANE, O., (2019) **Çağdaş Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Sorunlarına Genel Bir Bakış**, Türk Ekini dergisi, S: 2, s: 10 – 13.

BARUT, E., ODACIOĞLU, M., (2018) **Anlambilim Teorilerindeki Temel Ve Yan Anlam Kavramları Ve Anlambilim-Çeviribilim İlişkisi**, Tarih Okulu Dergisi (TOD), S: XXXIII, s. 927-943.

BİLGİN, M., (2002) **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, 2. Baskı, Ankara, Anı Yayınları.

CAYHAN, A.A., (1999) **Üniversite Öğrencilerinin Duygu İfade Eden Sözcük ve Deyimlere Yükledikleri Duygu Yoğunluklarının İncelenmesi**, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Cilt: II, S: 13, s. 33-44.

ÇETİNKAYA, B., (2006) **Türkiye Türkçesinde Mutluluk Ve Üzüntü Göstergeleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora tezi.

GÖKDAYI, H., (2008) **Türkçede Kalıp Sözcükler**, Bilig, S. 44, ss. 89-110.

GÖKTÜRK, A., (1994) **Çeviri: Dillerin Dili**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

GÜNTEKİN, R.N., (1976) **Çalığıuşu**, İstanbul, İnkılâp Kitapevi.

GUNTEKIN, R.N., (1988) **Choliqushi** (Aktaran: Mirzakalon Ismoilij), Toshkent, G'afur G'ulom Nashriyoti.

GÜNTEKİN, R.N., (2017) **Yeşil Gece**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

GUNTEKIN, R.N., (1977) **Yashil Kecha** (Aktaran: Mirvali A'zam), Toshkent, G'afur G'ulom Nashriyoti.

HAKIMOV, Q., (1994) **O'zbek Tilidagi Sodda Gap Qolipli Frazeologizmlarning Zaruriy Birikuvchanligi**, Toshkent, NDA.

HOJIYEV, A., (1985) **Lingvistik Terminlarning İzohli Lug'ati**, Toshkent.

HOJIYEV, A., (2002) **Tilshunoslik Terminlarining İzohli Lug'ati**, Toshkent.

HÜSEYNOVA, A., (2014) **Organ Adlariyla Kurulmuş Deyimlerin Karşılaştırılması (Azerbaycan – Özbek Ve Türkiye Türkçesi)**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İNAN, S., (2020) **Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna Adlı Romanında Deyimler ve İmgeler**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

JAMOLXONOV, H., (1979) **“Hozirgi O'zbek Adabiy Tili”dan Metodik Ko'rsatmalar va Konspektiv Kurs**, Toshkent.

KADİRİ, A., (2005) **Ötgen Künler (Geçen Günler)** (Aktaran: Ahsen Batur), İstanbul, Selenge Yayınları.

KARA, M., (2009) “**Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar**”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4.

KARADOĞAN, A., (2004) **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.

KEÇİCİ, Ç., (2018) **Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler**, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan.

KENTER, M.F., (2008) **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Yapı ve İzlek**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ.

KENZHALİN, K., (2017) **Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları**, TÜRK DÜNYASI, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı 43, Sayfalar: 107-124.

KILIÇ, V., (2009) **Anlambilime Giriş Temel Kavramlar**, Papatya Yayıncılık Eğitim.

KOÇAK, Y., (2019) **Çağdaş Özbek Romanında Tarih – Gerçeklik İlişkisi: Ötgen Künler (Abdullah Kadiri), Nevai (Musa Taşmuhammedoğlu Aybek), Köhne Dünya (Adil Yakubov)**, Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Manisa.

MADVALIYEV, A., ABDIYEV, H., (2006) **O‘zbek Tilining Izohli Lug‘ati**, Toshkent, “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat Ilmiy Nashriyoti.

MAMATOV, A., (1991) **Hozirgi Zamon O‘zbek Adabiy Tilida Leksik va Frazeologik Norma Muammolari**, Toshkent.

MERHAN, A., (2006) “**Abdulla Qodiriy ve Özbek Romanının Doğuşu**”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 20, s. 129 – 138.

MIRZAYEV, M., USMONOV, S., RASULOV, I., **O‘zbek Tili**, Toshkent, O‘qituvchi.

NURMANOV, A., (2002) **O‘zbek Tilshunosligi Tarixi**, Toshkent, O‘zbekiston nashriyoti.

NURMANOV, A., RASULOV, R., (1993) **O‘zbek Tili Jadvallarda**, Toshkent, O‘qituvchi Nashriyoti.

ORTONY, A., TURNER, T.J., (1990) “**What’s Basic About Basic Emotions?**”, Psychological Review, 97, 3: 315-331.

OYBEK, (2004) **Navoiy**, Toshkent, “Sharq” nashriyoti.

PINXASOV, Y., (1969) **Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili (Leksikografiya va Frazologiya)**, Taşkent, O‘qituvchi Neşriyatı.

PÜSKÜLLÜOĞLU, A., (1995) **Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara, Arkadaş Yayınları.

QODIRIY, A., (2019) **O‘tkan Kunlar**, Toshkent, “Navro‘z” nashriyoti.

RAHMATULLAYEV, Sh., (2006) **Hozirgi Adabiy O‘zbek Tili**, Toshkent, “Universitet”.

RAHMATULLAYEV, Sh., (1986) **Leksema va Frazema Ma’nosini Komponent Tahlilning Ba’zi Natijalari**, O‘zbek Tili va Adabiyoti Jurnali. № 3, Toshkent.

RAHMATULLAYEV, Sh., (1992) **O‘zbek Tilining Frazelogik Lug‘ati**, Toshkent, Qomuslar Bosh Tahririyati.

RAHMATULLAYEV, Sh., (1992) **O‘zbek Tilida Fe’l Frazemalarning Bog‘lashuvi**, Toshkent, “Universitet”.

RAHMATULLAYEV, Sh., (1970) **Nutqimiz Ko‘rki**, Toshkent, “Fan” nashriyoti.

RO‘ZIQULOVA, M., (1966) **O‘zbek tilida idiomalar**, Samarqand, Nomzodlik dissertatsiyasi.

SAYFULLAYEVA, R., MENGLIYEV, B., vb., (2009) **Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili**, Toshkent.

SALOMOV, G‘., (1983) **Tarjima Nazariyasi Asoslari**, Toshkent, O‘qituvchi nashriyoti.

SHAMSIDDINOV, H., (1999) **O‘zbek Tilida So‘zlarning Funktsional-Semantik Sinonimlari**, Toshkent, DDA.

SHOMAQSUDOV, A., (1974) **O‘zbek Tili Stilistikasi**. Ikkinchi qism, Toshkent.

TURSUNOV, U., MUXTOROV, J., RAHMATULLAYEV, Sh., (1965) **Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili**, Toshkent, O‘qituvchi.

UGURLU, M., (2011) **Lehçe İçi Aktarmada “Yalancı Eş Değerlik”**, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi – Bildiriler (Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi – IV, Ankara: AYK Yayınları, ss. 1877-1890.

UGURLU, M., (2004) **Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliliği**, Bilig, Sayı 29, sayfa 19-30.

UGURLU, M., (2000) **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı**, Bilig, S. 15, s. 59-80.

UGURLU, M., (2012) **Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eş Değerlik Durumu**, Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7 (4), 215-222.

USMONOVA, Sh., (1998) **O‘zbek va Turk Tillarida Somatik Frazologizmlar**, Toshkent, NDA.

ÜŞENMEZ, E., (2011) **Modern Özbek Edebiyatı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 19, ss. 115-169.

VARDAR, B., (2007) **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Yabancı Dil Yayınları.

XUDOYQULOV, B., (2021) **Frazeologizmlarning Asosiy Xususiyatlari**, Uchinchi Renessans: Ilm-Fan va Ta'lim Taraqqiyoti Istiqbollari Konferansı Bildirileri, Sayfa: 308-315.

XUSAINOV, M., (1958) **O'zbek Tili Frazeologiyasi Masalalariga Doir**, Samarqand, Alisher Navoiy nomidagi O'zDU asarlari.

YAKUBOV, A., (2009) **Köhne Dünya İbni Sina'nın Romanı** (Aktaran: Ahsen Batur), İstanbul, İleri Yayınları.

YELOK. V.S., (2019) **Edebî Metin Aktarmalari Bağlamında Türkçeye ve Özbekçeye Yapılan Aktarmalara Bir Bakış**, Millî Eğitim, Cilt: 48, Sayı: 223, Sayfa: 323-339.

YENEN AVCI, Y., (2015) **Türkiye Türkçesi Deyimlerinde Duyguların Analizi**, Turkish Studies, Volume 10/7 Spring 2015, p. 997-1020, ISSN: 1308-2140, Ankara.

YOQUBOV, O., (2015) **Ko'hna Dunyo**, Toshkent, Yangi Asr Avlodi Nashriyoti.

YO'LDOSHEV, B., (2017) **Mustaqillik Yillarida O'zbek Frazeologiyasi: Erishilgan Yutuqlar va Navbatdagi Vazifalar**, Xorijiy Filologiya Dergisi, Cilt: 1.

YO'LDOSHEV, B., (2013) **O'zbek Frazeologiyasi va Frazeografiyasining Shakllanishi Hamda Taraqqiyoti**, Samarqand.

YO'LDOSHEV, B., O'RINBOYEVA D., (2013) **O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazeologik Lug'ati**, Samarqand.

YO'LDOSHEV, M., KÜÇÜKAĞAOĞLU, S., YO'LDOSHEVA, Z., (2022) **Özbekçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Toshkent, Turon Iqbol Nashriyoti.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>

(05.05.2023 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kafa-dagitmak-deyimi-23378>

(16.06.2023 tarihinde erişilmiştir.)

ÖZET

Özbek ve Türkiye Türkçesinde sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler üzerine yapılan bu çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimler, Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazelogik Lug'ati*, Yo'ldoshev, O'rinboyeva'nın *O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazelogik Lug'ati*, Yo'ldoshev, Küçükağaoğlu, Yo'ldosheva'nın *Özbekçe-Türkçe Deyimler Sözlüğü* ve Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden alınmıştır.

Çalışma, ön söz ve giriş dışında birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm, dördüncü bölüm, kaynakça ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Özbek Türkçesinde deyim terimi ve deyimlerle ilgili teorik çalışmaların tarihçesine yer verilmiştir. Bu teorik çalışmalar, kronolojik sırayla ele alınmıştır.

İkinci bölümde, duygu tanımı açıklanmış, temel duygularla ilgili dünyada, Türkiye'de ve Özbekistan'da yapılan sınıflandırmalara yer verilmiştir. Ayrıca tez başlığımızı oluşturan sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin listesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde; iki lehçedeki deyimler, tam eş değer deyimler, kısmi eş değer deyimler, eş değeri kalıplaşmış ifade ile karşılanan deyimler ve karşılığı olmayan deyimler alt başlıkları altında incelenmiştir. Özbek Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunan ancak Türkiye Türkçesindeki deyim sözlüklerinde bulunmayan, günlük dilde kullanılan kalıplaşmış ifadeler vardır. Aynı şekilde Türkiye Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunan ama Özbek Türkçesi deyim sözlüklerinde bulunmayan ancak günlük dilde kullanılan kalıplaşmış ifadeler de mevcuttur. Bu kalıplaşmış ifadeler hem anlam hem yapı bakımından diğer lehçedeki deyime karşılık geldiği için teze alınması uygun görülmüştür.

Dördüncü bölümde ise Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarılan altı romandaki sevinç, beğeni ve sevgi ifade eden deyimlerin aktarımı değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında tezde ulaşılan sonuçlar verilmiştir. Tezde yararlanılan bütün kaynaklar kaynakça kısmında alfabe sırasına göre verilmiştir.

ABSTRACT

This study on idioms expressing joy, admiration, and love in Uzbek and Turkish languages has been developed within four main sections. This study is based on Rahmatullayev's O'zbek Tilining Frazologik Lug'ati, Yo'ldoshev and O'rinboyeva's O'zbek Xalq Dostonlarining Chastotali Izohli Frazologik Lug'ati, Yo'ldoshev, Küçükağaoğlu and Yo'ldosheva's Uzbek-Turkish Idioms and Aksoy's Dictionary of Proverbs and Idioms. Apart from the preface and introduction, the study consists of the first part, the second part, the third part, the fourth part, the bibliography and the conclusion.

In the first chapter, the term idiom in Uzbek and the history of theoretical studies on idioms are presented. These theoretical studies are discussed in chronological order.

In the second part, the definition of emotion is explained and the classifications of basic emotions in the world, Turkey and Uzbekistan are given. In addition, a list of idioms expressing joy, admiration and love, which constitute our thesis title, has been made.

In the third part; idioms in two dialects are examined under the sub-headings of fully equivalent idioms, partial equivalent idioms, idioms with an equivalent expression, and idioms with no equivalent. There are expressions used in everyday language that are found in Uzbek idiom dictionaries but not in Turkish idiom dictionaries. In the same way, there are expressions used in daily language, which are found in Turkish idioms but not in Uzbek idiom dictionaries. Since these expressions correspond to the idiom in the other dialect in terms of both meaning and structure, it was deemed appropriate to be included in the thesis.

In the fourth chapter, the translation of idioms expressing joy, admiration and love in six novels translated from Uzbek to Turkish and from Turkish to Uzbek has been evaluated.

In the conclusion part, the results obtained in the thesis are given. All sources used in the thesis are given in alphabetical order in the bibliography.

